

**A TÖRTÉNELEMTANÁROK EGYLETE
TANKÖNYVELEMZŐ MŰHELYÉNEK**

RÉSZLETES KRITIKÁJA

**AZ OFI KÍSÉRLETI TANKÖNYVEK TÖRTÉNELEM 11. CÍMŰ KÖTETÉRŐL,¹
A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ DIGITÁLIS TANANYAGRÓL ÉS MUNKAFÜZETRŐL**

A műhely tagjaiként az elemzés készítői: BAJKÓ BÁLINT, BARACS NÓRA, DUPCSIK CSABA
FARKAS JUDIT, HIDAS GÁBOR, KARDOS ÉVA, KOVÁCS ZOLTÁN, LŐRINC LÁSZLÓ, REPÁRSZKY
ILDIKÓ, SZUNYOGH SZABOLCS

SZERKESZTETTE: BARACS NÓRA

AZ ELEMZÉS GALLIC FUND TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

KÉSZÜLT: 2018. ÁPRILIS

¹ Első kiadás: 2015

Tartalomjegyzék

BEVEZETŐ.....	4
I.1. Tárgyi pontatlanságok a térképeken vagy a hozzájuk fűzött magyarázatokban.....	6
I.2. Szakmai pontatlanságok a szöveges részben.....	7
I.3. Szakmai pontatlanságok a kisebbségek vagy helyzetük, történetük ábrázolásában	9
I.4. Hiányos vagy elmaradt tankönyvi magyarázat, elemző bemutatás	13
I.4.1. Hiányzó, nem kifejtett magyarázatok tára	13
I.4.2 Hiányos magyarázatok tára	14
I. 5. Évszám, létszám és sorszám pontatlanságok.....	16
I. 6. A történettudomány legújabb kutatásainak hiányzó tükröződése	17
II. A KERETTANTERVI KÖVETELMÉNYEK MEGFELELŐSÉGE	19
II. 1. Topográfiai és kronológiai adatok, személyek.....	19
II. 2. Fogalomhasználat és problémái	20
III. FELKÉSZÜLÉS AZ ÉRETTSÉGIRE A TANKÖNYV HASZNÁLATÁVAL.....	21
IV. A TANKÖNYV DIDAKTIKAI ESZKÖZTÁRA	22
IV.1. A tankönyv (elvileg) magyarázó ábráiról, valamint a hozzájuk fűződő kérdésekről, feladatokról.....	22
IV.2. A néhány grafikonról	24
IV.3. A tankönyv táblázatairól.....	25
IV.4. A tankönyv térképeiről	28
IV.5. A tankönyvben lévő képekről	31
IV.5.1. A tankönyvi képek többnyire csak illusztrációk.....	32
IV.5.2. A képek minősége gyakran nem megfelelő.....	32
IV.5.3. Szakmai hibák és hiányosságok sora a képaláírásokban	34
IV.5.4. Hiteles és fiktív képek egybemosása a tankönyvben	35
IV.5.5. Le nem fordított kifejezések a képeken	35
IV.5.6. Túl sok a tankönyvben az arckép.....	36
IV.6. A szöveges forrásokról.....	36
IV. 7. A tankönyv új didaktikai elemei.....	38
IV.7.1. Az egész oldalas képösszeállításokról.....	38
IV.7.2. Történészszemmel.....	39
IV.7.3. Rá@dás	41
V. A tankönyv, mint az önálló tanulás eszköze	43
V.1. A tankönyvi kérdésekről, feladatokról.....	43
V.1.1. A hiányzó kérdések	43

V.1.2. A kérdések alig segítenek a forráselemzések elsajátításában	44
V.1.3. Hibásan megfogalmazott kérdések	45
V.1.4. Sugalmazó kérdések	46
V.1.5. A feltett kérdések nem mindig megválaszolhatók	48
V.2. Megvitathatatlan „vitafeladatok”	48
V.3. A tankönyv szerkezete	50
V.4. A szöveg nyelvhelyessége, nyelvezete, struktúrája.....	51
V.5. A tankönyv helyesírása	52
VI. Munkafüzetről	53
VI.1. A kötet felépítéséről, szerkesztéséről	53
VI.2. A munkafüzetben szereplő forrásokról	56
VI.3. A munkafüzet feladatairól	60
VI.4. A munkafüzet végén található esszéfeladatokról	62
VI.5. Mit ígér az előszó és azok teljesültek-e?	63
ZÁRSZÓ.....	64

BEVEZETŐ

Első olvasásra jobbnak találtuk a 11. évfolyam számára készített kísérleti történelemtankönyvet, mint a [9.](#), illetve a [10.](#) évfolyam számára készített OFI-s kiadványt, amelyeket korábban már elemeztünk. Ebben a műben **kevesebb koncepcionális problémával találkoztunk, ugyanakkor továbbra is számos módszertani, didaktikai nehézséget tapasztaltunk** az elemzés során.

Már az első lapozgatás során is feltűnő, hogy mennyire gyengék, kevésbé szemléletesek a tankönyvi ábrák, csupán szavakat és nyilatokat tartalmaznak, nem használják ki a gondolattérkép készítésének megszokott ikonjait sem. Ráadásul a tankönyv sok olyan esetben is csak táblázatszerű sávok felsorolást alkalmaz, amikor egy magyarázóábra lenne kívánatos.

Ugyanakkor a könyv diagramjai gyakran látványosak, az adatok megadása közben a háttérben többször külön képi megoldásokat is alkalmaznak, mint pl. a rendelkezésre álló tankok, ill. a ledobott bombák látványát az oszlopdiagramok mellett.

A korábbi évfolyamok tankönyveiben leggyengébb láncszemnek a **térképek** számítottak. Ezért különösen figyeltünk a 11. évfolyamos tankönyvben ezek megoldására. Azt kellett megállapítanunk, **hogy sok apró hiba maradt a térképeken.**

Érdekes, ígéretes újdonság a tankönyvben a *Történészszemmel* rovat. Ezek közt van néhány követendő jó példa („*Miért nem volt katonai ellenállás 1918 őszén?*” a 109. oldalon), amelyben véleményeket ütköztetnek. Többsége érdekességeket közöl, netán olyasmit részletez, amire a főszöveg csak utal („*Hogyan lett az ország 'király nélküli' királyság?*” a 179. oldalon).

Érdeklődve vártuk „a *Rá@dás* néven megjelenő, a törzsanyagot online elérhető szemelvényekkel kiegészítő rovatot”. A *Múlt-kor*-ban már 2015-ben azt olvashattuk róla, hogy „jó kezdeményezés”.² De a tankönyvben jelzett *Rá@dás* témáira hiába kerestünk rá az NKP portálján³ csak a tankönyvi leckéket találtuk, egyetlen online *Rá@dás*t sem.⁴ Ez különösen problémás azon témáknál, amelyek kötelező tananyagot tárgyalnának, például a 125. oldali *Rá@dás* esetében, amelynek címe: *Tévhit a trianoni békéről*. A szöveg csak a tévhitet, azok kérdéseit sorolja fel, a cáfolatok a digitálisban lennének elérhetők. Ez a megoldás erősen kontraproduktív, elősegítheti a tévhit rögzülését. A tankönyvi *Rá@dás*ban beharangozott témák tehát töredékesek maradnak, azok a feladatok, melyek úgy kezdődnek, hogy „*olvassuk el, nézzük meg a digitális tananyagban...*”- mind megválaszolhatatlanok. **Évekkel korábban is jeleztük már azt a problémát, hogy a Kísérleti tankönyvekben található *Rá@dás* rovat hiányos, illetve hiányzik, ([Történelem 9.](#), [Történelem 10.](#)) sajnáljuk, hogy ezt az OFI-nak⁵ nem sikerült pótolnia a végleges tankönyvvé nyilvánítás időszakában sem.**

Elemzésünk a 2015-ös kiadású könyvön alapul, azonban a kifogásolt/problémásnak tartott részleteket leellenőriztük a 2018-as kiadású, ún. Újgenerációs tankönyvben is. Amennyiben eltérést tapasztaltunk, azt jelezzük. Mivel nem álltak rendelkezésünkre tanári észrevételek vagy tapasztalatok, sem más, a kipróbálással összefüggő tanulmány, illet az OFI

² Végre egy jó kísérlet: kifejezetten érdekes lett az új történelemtankönyv: <https://mult-kor.hu/vegre-egy-jo-kiserlet-kifejezetten-erdek-es-le-tt-az-uj-tortenelemtankonyv-20150623?pldx=2>

³ <https://portal.nkp.hu/Search?subjectId=12> – letöltve 2017. december 6.

⁴ Utolsó letöltés ideje 2017. november 29.

⁵ Napjainkban Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

honlapján sem találtunk, így csak a TTE tagjainak, ill. a tagok kollégáinak meglátásait használhattuk.

Részletes elemzésünk szempontrendszer a korábbi évek gyakorlatát követi. Külön mellékletbe tettünk összefoglaló táblázatokat a tankönyv térképeiről, ábráiról, képeiről, táblázatairól, grafikonjairól és diagramjairól.

Részletes elemzésünk során leginkább az alábbi szempontokra keressük a választ:

- **I. Mennyiben tekinthető a tankönyv korszerűnek történeti, térképészeti, társadalomtudományi, szempontból, vannak-e benne szakmailag problémás anyagrészek? Van-e olyan történelmi esemény, összefüggés, aminek kimaradása problémát okoz? Maradt-e ki valami nagyon fontos a könyvből?**
- **II. A kerettantervi követelmények teljesítése a könyv használatával mennyire biztosított?**
- **III. Az érettségire való felkészülés/felkészítés a tankönyv használatával mennyire megoldott?**
- **IV. Melyek a könyv neveléstudományi jellemzői? Vannak-e a könyvben didaktikai megújításra való törekvések, és azoknak milyen a hatékonyságuk?**
- **V. Az önálló tanulást a könyv mennyire biztosítja?**
- **VI. Mennyiben segíti a tankönyvhöz tartozó munkafüzet a történelmi ismeretek elsajátítást, az ehhez szükséges kompetenciák fejlődését, az érettségire való felkészülést?**

Elemzésünkhöz felhasználtuk a Történelemtanárok Egylete számára korábban már elkészített Repárszky Ildikó által szerkesztett írást⁶, melynek címe: Egyes neuralgikus kérdések a kísérleti történelemtankönyvekben.

⁶ Alcím: A legneuralgikusabb történelmi események tankönyvi megjelenítésének részletes elemzése, kritikája, különös tekintettel a kirekesztő, nacionalista, egyoldalú feldolgozásra, valamint a tárgyi tévedésekre: <http://www.tte.hu/media/dokumentumok/A%20legneuralgikusabb%20t%C3%B6rt%C3%A9nelmi%20esem%C3%A9nyek.pdf>

I. A TANKÖNYV SZAKMAISÁGA

Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy mennyiben tekinthető a tankönyv korszerűnek történeti, térképészeti és társadalomtudományi szempontból, vannak-e benne szakmailag problémás anyagrészek. Van-e olyan történelmi esemény, összefüggés, aminek kimaradása nehezíti a megértést? Maradt-e ki valami nagyon fontos a könyvből?

I.1. Tárgyi pontatlanságok a térképeken vagy a hozzájuk fűzött magyarázatokban

A térképekről általánosságban elmondható, hogy a 9-es és 10-es tankönyvhöz képest sokkal jobb minőségben készültek. Ritkák az olyan kirívó, durva hibák, mint azok első kiadásában voltak, de a lektorálásnak alaposabbnak kellett volna lennie, hogy ne találkozhasson a diák pontatlan térképmagyarázattal, pl.: „*A Gulagok (!) (munkatáborok) fő területei.*” a *Szovjetunió a két világháború között* című térkép (142. oldal).⁷

A 102. oldali térkép anakronisztikusan a táj mai állapotát mutatja, majd ugyanezt a hibát a könyvszerkesztők elkövetik a 142. oldalon is. Az Aral-tó valójában 1918-ban még nem száradt ki, csak a későbbi öntözések hatására zsugorodott területe a töredékére⁸.

A tankönyvi térképen Moszkvától északra látható nagy tó valójában csak egy mai víztározó, 1918-ban nem létezett.

Dél-olaszországi horvátokat nem ismer a történettudomány, a tankönyvszerzők erről nem is szólnak, csak a tankönyv térképszerkesztői berajzoltak egy horvátok színének megfelelő háromszöget teljesen fölöslegesen (166. oldal; ezt javították).

A 221. oldali szöveg első bekezdésében olvasható, hogy „*Japán ... délen Ausztráliáig tört előre. ... ekkor nyugatra fordult, és a stratégiai jelentőségű Midway-szigetek ellen vonultatta fel flottájának egy részét.*” – A megfogalmazáskor nem vették figyelembe, hogy a Midway-szigetek valójában Japántól keletre fekszenek (ezt javították)

A 248. oldali térképen ábrázolt „németek által megszállt Európa 1944-ben” jelölés kronológiailag fikció, mert nem derül ki, hogy 1944. év mely időszakát tükrözi: Románia már nincs megszállás alatt, tehát augusztus utáni? Viszont ha az év végét ábrázolja, akkor Franciaország és a Balkán már felszabadult. Olaszország északi része pedig mindenképpen német megszállás alatt volt, és hasonlóképpen német csapatok voltak Horvátország területén is, **így a térképen a terület színezése egyetlen napra sem tükrözi a valóságot.**

„*A németek által megszállt Európa*” című 235. oldali térkép valójában nem Európa német megszállását, hanem a holokauszt helyszíneit mutatja, a mellészerkesztett feladatok is azzal kapcsolatosak. Ez **megérdemelt volna egy pontos címet**, hisz a főszöveg is részletesen bemutatja a témát!

Egy másik térkép esetében is pontatlan a címadás; térkép a címe szerint Magyarország közigazgatási rendszerét ábrázolja, valójában az egész Habsburg Birodalmat mutatja. (47. oldal) Újból foglalkozik a tankönyv Magyarország közigazgatásával a kiegyezés időszakára vonatkozóan az 59. oldalán, de ez a térkép valójában csak Magyarország megyéit

⁷ A GULAG nem munkatábor! A szó nem használható többes számban! Egy munkatáborokat működtető szervezet nevéből képzett mozaikszó, ahogy a tankönyvi főszöveg helyesen ki is tér rá.

⁸ Az Aral-tó 2004-re három kisebb tóra fűződött le, elvesztette területének 75%-át (1960: 68 900 km², 2004: 17 160 km²), és vízmennyiségének 90%-át.

jelzi, nem a közigazgatását, hisz nem mutatja a megyékkel egyenrangú, törvényhatósági joggal felruházott városokat.

Didaktikai hibának tartjuk, hogy egy gyufaskatulya nagyságú térképen 6 különféleképpen szaggatott zöld vonalat kellene elkülöníteni a diáknak ahhoz, hogy követni tudja a Don-kanyar 1943. januári eseményeinek magyar vonatkozásait a 233. oldali térképen. 2 zöld szaggatott vonalat nem találunk, ellenben látható erős, folyamatos zöld nyíl, aminek nincs magyarázata. Használhattak volna különböző színeket is ahhoz, hogy a térkép valóban betöltse funkcióját, segítse a tanulást.

I.2. Szakmai pontatlanságok a szöveges részben

Bár már tudható, hogy a **tévhitek közé tartozik, de a tankönyvben szerepel:** „...telefonközpont kialakítása (Puskás Tivadar)...” (22. oldal) majd megtervezése (a 23. oldalon) a *Feltalálók és találmányok* című leckerészben, ill. az utána lévő *Történelemszemmel* rovatban. Arról, hogy **Puskás találta volna fel a telefonközpontot**,⁹ semmilyen más bizonyíték nem szól, mint az idős Edison Budapesten tett kijelentése 1911-ben.¹⁰ Puskás ugyanakkor nagy érdemeket szerzett a találmány elterjesztésében: ő irányította a párizsi és a budapesti telefonközpont felszerelését, (ez utóbbi 1881-ben a harmadik volt a világon!). A Telefonhírmondó nemzetközi elismertségét nem említik a szerzők, pedig arra jogos lenne a nemzeti büszkeség.

Ehhez a tévhithez hasonló helyzettel szembesülünk a 158. oldalon: „A századfordulón megjelentek a léghajók, majd az első utasszállító repülőgépek, az 1920-as években pedig az első helikopterek (köztük Asbóth Oszkáré).” A legújabb kutatások szerint – bármennyire is fáj ez nekünk, magyaroknak – **Asbóth semmit sem tett hozzá a helikopter kialakításához**, csak rendkívül ügyesen adminisztrálta magát mások eredményeit felhasználva. Mivel Asbóth szerepe vitatott, ki kellene hagyni a zárójeles részt!

A 99. oldalon az antant területi ígéretei a szövetségeseknek bemutatásában a „*maximális csehszlovák követelés*” meghatározás pontatlan, mert igaz, hogy 1918 végén megalakult Csehszlovákia, de valójában ez eredetileg cseh követelés volt. Ennek a ténynek a hangsúlyozása könnyebben megértetné a diákokkal Csehszlovákia rendszerváltás kori kettéválását.

Hibás a „*Krakkói Főkormányzóság*” név használata a 215. oldalon, mert ilyen közigazgatási egység nem létezett. Általában csak Főkormányzóság néven emlegették, hagyományosan pedig Lengyel Főkormányzóságnak hívjuk (aminek Krakkó volt a székhelye) (javították a 214. oldalon).

„*Európa és a világ többi része a két világháború között*” fejezet egyik leckéje: „34. *Modern tudomány, kultúra és életmód*” című lecke (157-165. oldalon) **a fejezet címével ellentétben jelentős részben az 1914 előtti korszak nagyjait mutatja be.** Így az első bekezdésben csak Freuddal, aki (1918-ban 62 éves), Einsteinnel (akinek 1905-ben, az *Annus Mirabilis*ben publikált cikkeihez kötik a modern fizika születését), aztán Röntgennel, (aki

⁹ Cáfolatát olvashatjuk a

http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=4028&id=1275280

oldalon a tenyleg.com cikkei között. (Lőrinc László írása.)

¹⁰ Nyilván vendéglátóinak akart udvarolni az alaptalan kijelentéssel.

1901-ben kapott Nobel-díjat,) majd a Curie házaspárral foglalkozik,¹¹ (pedig ők is már 1903-ban Nobel-díjasok voltak.) Igaz, melléjük Heisenberg fényképét szerkesztik... A tárgyalandó korszakot két mondatral elintézi a könyv; **megállapítja, hogy nem jelent önálló korszakot, hanem folytatódnak a 19. századi folyamatok, amire a háborúk alig gyakorolnak hatást. Ha a szerzők ezt tudják, akkor miért nem saját megállapításuknak megfelelően szerkesztik a tankönyvet?** Az „*Alkalmazott tudományok*” című bekezdésben (157-158. oldal) folytatódik az anakronizmus. Az első említett név az 1895-ben meghalt Louis Pasteur, majd az 1910-ben elhunyt Robert Koch. Ők egyébként egyszer már említődtek a 25. oldalon, csak a tankönyvszerkesztés rejtélyei magyarázhatják, miért kellett – teljesen fölöslegesen – visszahozni őket a két világháború közti időszakra. A szakasz végén táblázat „*A háztartásokban megjelenő technikai találmányok*” (158. oldal) címmel – a 7 találmányból 4 ismét korszak előtti.¹² Ebben az esetben is csak a tankönyvszerkesztők tudhatják, miért nem a megfelelő fejezetben, a „*Feltalálók és találmányok*” cím alá, (21. oldal), vagy ott az iparosodással foglalkozó leckébe, vagy a „*A technikai vívmányok hatásai*” (25. oldal) című szakaszba kerültek ezek a találmányok.

„*Az életmódbeli változások (a házasság korának kitolódása) és a világháborús emberveszteség együttes hatásaként ekkor indult meg az európai lakosság máig tartó elöregedési folyamata*” (130. oldal) tartalmú **mondat több szempontból sem állja meg a helyét.** Egyrészt az elöregedési folyamatban döntő szerepet játszó tényezőkről nem szól; sem a várható élettartam kitolódásáról, sem a születésszám csökkenéséről. Másrészt mindkét tendencia megindult már a 19. század utolsó harmadában a világháborútól függetlenül.¹³ Harmadszorban **az első világháborúnak tulajdonítani máig ható demográfiai trendeket, demográfiai nonszensz.** Negyedszer nem is igazán érthető, mire gondolt a szerző – hogy a fiatalabb korosztályból többen haltak meg, több idős ember maradt? Ez csak a katonai veszteségeknél lehet igaz, de összességében több civil halt meg, mint katona a világháború közvetlen következményeként is, és még inkább a világháborúhoz hasonló nagyságrendben áldozatot követelő spanyolnáthában, és ebben a vonatkozásban már a civil elhunytak között felülreprezentáltak voltak az idős betegek. Ellenvéleményként ötödször azt említjük, hogy valójában a háborút a születési mutató megugrása követte. Hatodszor pedig leszögezhető, hogy a születési szám sem csökkent ezekben az években, szemben a 2. világháború adataival, hisz sokáig, évről-évre újból hittek mind a két oldalon a gyors győzelemben, a katonákat pedig rendszeresen hazaengedték eltávozásra.

Az acélgyártást bemutató képek alatt a 21. oldalon a következő olvasható: „*A Bessemer-féle eljárással a teljesen megolvasztott vason átfúvatott levegő kiegészítette a szén, illetve a vas egyéb szennyeződéseit, ezáltal jó minőségű, de törékeny acél keletkezett.*” Alapvetően ez nem igaz, hiszen az acél előnye a nyersvasval szemben éppen a rugalmassága. Viszont a Bessemer-féle körte csak az olyan nyersvasnál volt használható, amelynek alacsony volt a foszfortartalma. A magas foszfortartalomból eredő törékenységi problémájára pedig a Thomas-féle eljárás jelentett megoldást.

¹¹ A tankönyvből *nem* tudjuk meg, hogy a házaspár női tagja, Marie Skłodowska-Curie, akit női mivolta miatt nem vettek fel a varsói egyetemre, lengyel migráns és nő létére professzor lett a Sorbonne-on, fizikai Nobel-díjas a férjével, Pierre Curie-vel együtt (1903), majd kémiai Nobel-díjas egyedül (1911).

¹² De legalább megtudjuk ki és mikor találta fel a mosogatógépet; Josephine Garis Cochran, még 1886-ban, 158. oldal.

¹³ A KSH adatai szerint míg az 1870-es években a magyar férfiak várható élettartama 21,8 év volt, addigra 1910-1911-ig már 39 évre nőtt (a nők mutatója 23,6 évről 40 évre) – majd 1920-21-re tovább növekedett. KSH (1996): *Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 64-66. o.

A tankönyv 198. oldalán idézett „három millió koldus országa” kifejezés nem elsősorban a gazdasági válság következményeként terjedt el (1928-as Oláh György névadó műve) és kifejezetten a nincstelen parasztság problémáira világít rá. Néhány oldallal korábban is volt a parasztság helyzetének bemutatásával problémánk, **az 1920-as földreformnál kifejezetten a lényegét elfedő megállapítás**, hogy „sok szegényparaszt kapott kisebb földterületet, amely a család igényeit kielégíthette.” (180. oldal)

A tankönyvből teljesen kimaradtak a korszak liberális politikusainak nézetei, tettei, bár „a liberálisok a Horthy-korban, minden ellenük irányuló fenyegetés, lekenyerezési próbálkozás és választási visszaélés ellenére **végig jelen voltak a törvényhozásban**, és jelentőségük túlnőtt képviselőik számán. A harmincas években egyre fontosabb szerepük volt a kormánypárt németellenes, konzervatív-liberális politikusainak támogatásában. Akkor már szövetségben politizáltak korábbi nagy ellenfelükkel, Bethlennel. Közös hatást tudtak gyakorolni a kormányzóra”¹⁴ Pedig a liberálisoknál is sokkal kevesebb szerepet játszó, a kommunisták, vagy a kérész életű Márciusi Front bemutatására találnak alkalmat a tankönyv szerkesztői. A 2018-as kiadásba bekerült egy bekezdés: „A korszakban **a liberális-demokrata pártok nem tudtak erős politikai tényezővé válni**. Bár következetesen kiálltak elveik mellett (demokratizálódás és polgárosító törekvések), szavazóbázisukat nem sikerült bővíteni. A polgári baloldalnak is tekinthető pártok a harmincas években határozottan **tiltakoztak a különböző szélsőjobboldali eszmékkel szemben**, de politikai súlyuk csekély maradt, a parlamentben néhány képviselői hellyel rendelkeztek. (200. oldal)

Az természetes, hogy a 7. és a 8. leckében a XX. századi új eszmék megismertetésére került a hangsúly, (33. oldaltól) de azért azt meg lehetett volna említeni, hogy ebben a korszakban a meghatározó politikai eszmék továbbra is a liberalizmus és a konzervativizmus, amelyek maguk is jelentős változásokon mentek keresztül ebben a több, mint fél évszázadban. **Arról sincsen szó, hogy a XIX. század első felében még a liberalizmussal összefonódó nacionalizmus a század végére már a konzervativizmushoz kapcsolódik szorosabban.**

I.3. Szakmai pontatlanságok a kisebbségek vagy helyzetük, történetük ábrázolásában

A 60. oldalán egyetlen bekezdés foglalkozik a **romák helyzetével, a tankönyvszerkesztők hozzáállása jóindulatú a témához, de több pontatlanságot tartalmaz.** A tankönyvi szöveggel ellentétben nem csak az értelmiség hiánya, hanem a romák elhelyezkedésének nem területi jellege, nyelvi és kulturális sokszínűsége miatt nem jelentek meg körükben a XIX. században a nemzetiségi törekvések.

¹⁴ Lőrinc László megállapítása a Tényleg oldalán olvasható a *Hová tűntek a demokraták?* című cikkben: http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3115&id=1156229

A 83. oldalon két képet közölnek cím nélkül, közös magyarázószöveggel:



„Bár az 1893-as vizsgálat kimutatta, hogy a cigányok alig több mint 4%-a (a kutatási adat: 3,3%) folytatott vándorló életmódot, a korabeli fényképészek inkább róluk készítettek fényképeket, mint a falvakban lakó családokról” (83. o.). De az első képen a háttérben kicsi házak láthatóak! Itt tehát ellentmondás van a szöveg és a látvány közt. (Az első kép kikerült a 2018-as kiadásból, a magyarázó szöveg maradt.) Nem kérdeznék rá pl. arra a tankönyvszerzők, hogy a vándorló cigányokról készült képek hozzájárulhattak-e az előítéletek növekedéséhez. (Vagy írhattak volna egy jó *Vitassuk meg* típusú feladatot is.) Nem szerencsés megoldás, hogy nem tartozik a képekhez kérdés, feladat.

A 238. oldalon a tankönyv a **roma áldozatok** számát Európában „50 ezer és másfél millió” közé teszi. Ha a szélsőséges nézetektől eltekintünk, akkor a valós adat ennél jóval szűkebb tartományba esik. **Ha a diák találkozik a harmincszoros eltérést tartalmazó adatokkal, akkor az egész romaüldözés bizonytalanná, kérdésessé válhat a számára**, amit felerősít a következő (egyébként a tanítás szempontjából teljesen lényegtelen információt hordozó) mondat: „Németország csak 1982-ben ismerte el hivatalosan, hogy a nácik a cigányságot is üldözték.” (Ez a mondat kimaradt a 2018-as kiadásból, a becslés adata maradt.) Erről bővebb elemzést Binder Mátyás - Pálos Dóra szerzőpáros írásában olvashatunk.¹⁵ Egyébként is a Németországra vonatkozó évszámnál fontosabb lett volna, ha a magyar álláspontról olvashatnak a diákok, pl. arról, mióta emlékezünk meg a roma áldozatokról Magyarországon.

Antiszemita sztereotípiák megalapozására alkalmas toposzt közöl a tankönyv a 40. oldalon: „A korábban inkább kereskedelemmel és pénzkölcsönzéssel foglalkozó zsidóság bekapcsolódott kapitalista gazdaságba.” Pedig a zsidók nemcsak kereskedelemmel és pénzkölcsönzéssel foglalkoztak, hanem pl. a következőkkel is: cipőkészítés, szabómesterség, zenész szolgáltatások, kocsmabérlés, orvoslás.

A 180. oldal, térképhez írt magyarázatban szerepel az első világháború utáni zsidóságra vonatkozóan, hogy „könnyen megkülönböztethető”. Vajon mire gondoltak?

Az antiszemitizmus elítéléséhez is fontos lenne, hogy a numerus claususról pontosan fogalmazzanak a tankönyvszerkesztők. Leszögezik, hogy az „egyetemekről kizárták a baloldali hallgatókat és jelentősen korlátozták a zsidók és részben a női hallgatók létszámát”. Nem csak az a gond, hogy a szociáldemokraták is baloldaliak, és őket biztosan nem üldözték a korszakban, de maga a törvény is másként fogalmaz. Ráadásul háromszor

¹⁵ Binder-Pálos (2016): Binder Mátyás - Pálos Dóra: *Romák a kerettantervekben és a kísérleti tankönyvekben*, Európai Roma Jogok Központja (European Roma Rights Centre)

Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF), Budapest-Piliscsaba, 53. o

<http://cfcf.hu/sites/default/files/Binder%20P%C3%A1los%20-%20ROMA.TK.KUT.%202016.pdf>

tévesen azt is hangsúlyozzák, hogy a törvény a nőkre is vonatkozik. (180. o. és 185. o.) A „*numerus clausus-törvény jelentős változás volt a korábbi gyakorlathoz képest. Az ugyanis a törvény erejével tett különbséget az állampolgárok között politikai, vallási-származási, illetve nemi alapon*” (180. o.) **Ez a tankönyvi megfogalmazás** elhallgatja a nemi diszkrimináció és a zsidóságot ért megkülönböztetés eltérő történelmi magyarázatát, hátterét, és **alkalmas arra, hogy a törvény - a keletkezés időszakának kortársai számára - is egyértelmű antiszemita céljairól elterelje a figyelmet, vagy tompítsa azt.** Ezt felerősíti A zsidóság egyetemi oktatását korlátozó rendelkezések Európában az első világháború után című térkép a tankönyv 180. oldalán. (A cím Európáról szól, de mellé írták, hogy Kanada és USA.) A rengeteg évszámmal **azt üzeni a térkép, hogy ez a korban megszokott volt,** és azonos súllyal szerepelteti az egyetemisták célját és az országgyűlési törvényeket. Lengyelországgal kapcsolatban pedig az áll a jelmagyarázatban, hogy „*külső nyomásra el nem fogadott numerus clausus*”. Mennyire más az üzenete, és hitelesebb is lett volna, ha azt írják, hogy Népszövetségi hatásra visszavont.¹⁶ (Utóbbi esetben kapcsolatot lehetne teremteni a békeszerződések – általában nem betartatott – kisebbségvédelmi elképzeléseivel is). Így **fenntartásokkal fogadjuk a már említett Múlt-kor elemzés** következő megállapításának második **részét:** „A korabeli Magyarország helyzetét nemzetközi összehasonlításban szemléltető vizuális elemek, mint például a magyarok és a nyugati polgárok életszínvonalának különbségeit bemutató statisztikai ábrák, vagy a numerus clausus kapcsán az európai zsidóság egyetemi oktatását korlátozó rendelkezéseket ábrázoló térkép szintén **közelebb vihetik a diákokat a távoli korok megértéséhez.**”¹⁷ A numerus clausus parlamenti vitájából és a törvény végrehajtási utasításából is egyértelműen kiderül az antiszemita szándék.

A 117. oldalon a **tanácsköztársaság zsidó származású vezetőiről** ez olvasható: „A magyar kommunista vezetők jelentős része olyan zsidó származású személy volt, aki elhagyta saját közösségét és annak hagyományait, de nem tudott vagy nem akart beilleszkedni a dualizmus korának úri-polgári világába, annak nemzeti és keresztény hagyományaiba. Erős társadalomkritikát fogalmaztak meg, amit az is táplált, hogy a politikai elitbe nem volt sok esélyük bejutni. Így váltak „közösségen kívülivé” és „gyökértelenné”, ezáltal érzéketlenné a nemzeti és vallási hagyományokra [ez utóbbi megállapítás az előző bekezdésben is kiemelten szerepelt]. E sajátos társadalmi és egyéni helyzetük fogékonyabbá tette őket a kommunista ideológia befogadására, amely ugyancsak a nemzeti érzés és a vallásosság felszámolását hirdette (harmadik előfordulása ezen értelmezésnek). De nem csak a zsidóság egy részére igaz, hogy „nem volt sok esélyük bejutni” az elitbe, és mások is megfogalmaztak erős társadalomkritikát. **Kirekesztő olvasata lehet a „gyökértelenség” és a „közösségen kívüliség” félremagyarázható bélyegét tankönyvi főszövegben előhozni, még akkor is, ha idézőjelbe teszik, hisz nem fűzik hozzá, hogy tévesen, előítéletesen mondják ezt róluk.**

A háromszor is előkerült a 117. oldalon a zsidók érzéketlensége-elutasítása a „*nemzeti és vallási hagyományokkal*” kapcsolatban, s ez az elutasítás úgy jelenik meg a tanácsköztársaság eseményeinek leírásakor, mint a kommunisták legfőbb célkitűzése, ami **egysíkúvá teszi, végletesen leegyszerűsíti a korabeli kommunisták politikáját.**

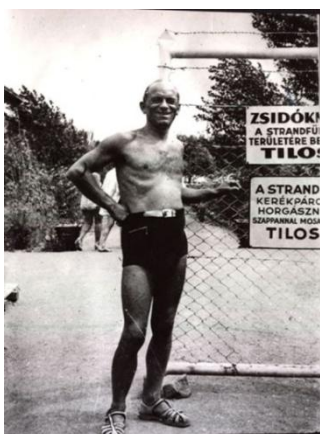
¹⁶ A magyar és lengyel zsidók eltérő lehetőségeit a nemzetközi nyomás igénybevételére részletesen elemzi Kovács M. Mária A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években című tanulmányában a Budapesti Negyedben 1995-ben. Letöltve <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/kovacs1.htm>

¹⁷ <https://mult-kor.hu/vegre-egy-jo-kiserlet-kifejezetten-erdekes-lett-az-uj-tortenelemtankonyv-20150623?pldx=2>

A holokauszt viszonylag korrekt leírása mellett a könyv nem érzékelteti a zsidóság meghatározó szerepét a polgári modernizációban és ennek következtében a veszteség nagyságát. Pl. a 23. oldalon „*Hogyan kapcsolódtak be a fejlesztésekbe a magyar feltalálók és szakemberek*” című résznél meg lehetne említeni, milyen sokan voltak közöttük zsidók. Érthetetlen, hogy a holokauszt helyszínei miért *A németek által megszállt Európa* című térképen szerepelnek a tankönyv 235. oldalán, ugyanis a térkép témája nem Európa német megszállása, hanem a holokauszt.

Nagyon jó annak felvetése: „*Mit tudott a magyar politikai vezetés a holokausztról?*” (243. oldal) De csúsztatás azt állítani a deportálások leállítására kapcsán, hogy „**a kormányzó azonban csak akkor lépett közbe, amikor megcáfolhatatlan bizonyítékokat kapott a haláltáborokban folyó tömeggyilkosságokról**”, miközben már sokan bizonyították, hogy Horthy jóval korábban tisztában volt a végső megoldás céljával, módjával. A tankönyv is megállapítja, ugyanezen bekezdésen belül, nem kevés eufémizmussal, hogy Horthy már korábban „*egyenesen a német vezetők szájából hallott tömeggyilkosságokra való utalásokat.*”

A tankönyv Horthy szerepét a magyar holokauszt történetében elkeni: egyrészt hangsúlyozza, hogy Horthy „*a zsidóságot érintő intézkedések dolgában szabad kezet adott a (Sztójay-) kormánynak*” (hogy ezt miért tette arról nincs szó), másrészt Horthy „szerepe”, hogy „*leállította a deportálásokat*” (241-242. o.)



Az antiszemitizmus témájához kapcsolódik ez a korántsem egyértelmű kép a 241. oldalon,¹⁸ melynek pontos készítési körülményei, s így a szereplője sem ismertek. A képaláírás fontos információkat ad a tanulóknak a zsidókat ért korlátozásokról, de feladat, kérdés nem kapcsolódik hozzá, pedig sokféle, akár egymásnak gyökeresen ellentmondó értelmezés kiindulópontja lehetne. Valódi „*Vitassuk meg...!*” típusú feladat is lehetett volna belőle.

Magyarország etnikai viszonyai a 20. század elején című térképen (a tankönyv 80. oldalán) a Felvidéken, Horvátországban, Délvidéken egyetlen város sincs jelölve, más területeken igen. Nem világos, hogy a feltüntetett városok milyen elv szerint lettek kiválasztva, de ez az ábrázolás így torz, részben Trianon következményeit relativizálja, mivel a veszteség mértékét csökkenti, ha nem tudatosítjuk fontos városok elvesztését, részben pedig nemzetiségekkel szembeni előítéleteket is szülhet.

A szerkesztők a 81. oldalon idézik a Lex-Apponyit, amit úgy foglalnak össze, hogy „*A törvény minden tanulótól négy év után egy minimális magyar nyelvtudást várt el.*” Nyilván, szubjektív kategória, hogy a törvényben szereplő „*magyarul élőszóban és írásban érthetően ki tudja fejezni*” milyen szintű nyelvtudást takar, de ez jóval több, mint minimális, heti néhány tanóra alatt nem teljesíthető olyan nemzetiségek körében, akik a mindennapjaikban nem élnek együtt magyarokkal.

¹⁸ A képet megtaláltuk az alábbi honlapon is:

<http://www.csillagoshazak.hu/sites/csillagoshazak.hu/files/images/galleries/15.jpg>

I.4. Hiányos vagy elmaradt tankönyvi magyarázat, elemző bemutatás

Ebben a részben azokat a tankönyvi magyarázatokat gyűjtöttük össze, amelyek **túlegyszerűsítik** a történelmi eseményeket, **nem fejtik ki kellőképpen az ok-okozati viszonyokat**, nem több szempontból vizsgálnak tényeket, ezáltal **nehezítik az önálló tanulást**. Itt jelezzük azt is, ha a cím többet ígér a megjelenő tartalomhoz képest.

Sajnos sok helyen megfigyelhető, hogy a szöveg indoklás nélkül kijelent. Olyan fogalmazásokkal találkozunk, amelyek részleteiben elfogadható állításokat tartalmaznak, nem hamisak, mégis az adott szöveg összefüggésében **félreérthető értelmezésekre adnak lehetőséget**, miközben kihagynak olyan magyarázatokat, amelyek szükségesek az értelmezéshez. A történelmi események háttérének feltárása, vagy a konkrét tények bemutatása nélkül nem várható el a kritikai gondolkodás fejlődése, összefüggések meglátása. Mivel ebbe a fejezetbe eső felsorolásunk elég hosszú lett, alátámasztja azt a meglátásunkat, hogy a kísérleti tankönyv használata nem elegendő az emelt szintű érettségi követelményeinek teljesítéséhez.

I.4.1. Hiányzó, nem kifejtett magyarázatok tára

- A **nagy gazdasági világválság** (147-151. oldal) című leckéből a *New Deal* sok lényeges intézkedése hiányzik (pl. deficitgazdálkodás, 100 napos program), e tények ismerete nélkül érthetetlen a diákok számára, hogy miért jelent ez lépésváltást a gazdaságtörténetben.
- A **krími háború** tárgyalása kapcsán több probléma adódik. „A kibontakozó háborúban III. Napóleon az angolok oldalára állt.” (9. oldal); „I. Miklós csalódottan vette tudomásul, hogy a Habsburg Birodalom semleges maradt, sőt a román területek kiürítésére szólította fel.” Viszont a szerkesztő mindkét esetben adós maradt a magyarázattal, ahogyan a piemonti csapatok (az olasz egységnél jelentőséggel bíró) szerepléséről sem tesz említést. A kisleány egység létrejöttéhez vezető háborúk és diplomáciai manőverek taglalásánál (12. oldal) Oroszország érdekeiről és semlegességéről nem esik szó, miközben a többi nagyhatalom álláspontját megismerjük. Majd a 15. oldalon sem a térképen sem a szövegben **nem említik az angol hatalmi törekvéseket, miközben a „keleti kérdést” ezek nélkül nehéz lenne megérteni**. Több dolgot nem indokol a 13. oldali szöveg sem: „A porosz hadsereg akár Bécsig is előretörhetett volna, Bismarck azonban nem akarta a Habsburgokat teljesen megaláznia.” De miért nem, ha egyszer megtehetette volna? „III. Napóleon országa hadat üzent az Északnémet Szövetségnek.” - mondatból sem derül ki a diáknak az a nem lényegtelen tény, **hogy a háborút igazából Bismarck provokálta ki**.
- „Az összefüggő brit gyarmatbirodalom terve azonban megghiúsult, mivel a németek megjelentek Kelet-Afrikában, és a belga király Közép-Afrikában létesített gyarmatot (Kongó).” (30. oldal) Magyarázatot igényelne, hogy miért pont II. Lipót, a kis Belgium királya gyarmatosíthatta az egész hatalmas Kongó-medencét és nem az angolok.
- A 104. oldali szöveg, az utolsó bekezdés vége szerint: „Sokak számára világossá vált, hogy az elnyomott többségre hivatkozó mozgalom valójában egy szűk kisebbség zsarnokságát teremti meg. Rövidesen véres polgárháború kezdődött az országban, amelynek végén a győztes kommunisták 1922-ben egy föderatív jellegű alkotmányt bocsátottak ki.” Ez így ellentmondásos, nem kellőképpen kifejtett. Ha sokak számára világossá vált, hogy a szűk kisebbség zsarnoksága következik, akkor a polgárháborúban és az intervenció ellen miért

győzhetett a szűk kisebbség? Ezt részletesebben körül kellett volna járni tankönyvszerkesztőknek. A „Történésszemmel” részben kísérletet is tettek rá, de nem elég meggyőzően. Bemutathatták volna az utóbbiban, hogy mennyire megosztottak a történészek az októberi események megítélésében, vannak, akik forradalomnak tartják, és vannak, akik puccsnak, államcsínynek.

- A „*tekintélyuralmi rendszerek*” kifejezés, mint cím ugyan szerepel a 176. oldalon, de csak 33 oldallal később olvasható (a 209. oldalon) magyarázat róla, a Horthy-kor kapcsán, mint autoriter, vagy tekintélyuralmi rendszer. **Hiányzik a kerettantervben is szereplő tekintélyuralmi rendszer magyarázata, és a fogalom használata** a Köztes-Európát tárgyaló leckében, pedig Csehszlovákia kivételével ez jellemezte ezeket az államokat. Ez a hiány nem tekinthető csak didaktikai pontatlanságnak, inkább a szakmai problémák sorát gyarapítja.

I.4.2 Hiányos magyarázatok tára

- A tankönyv a **sztálini időkről** szólva leszögezi: „*A hatalmas állami beruházásokhoz bőven volt olcsó munkaerő a kényszermunkások és a nők munkába állása révén.*” (144. o.) A foglalkoztatási szerkezet radikális megváltozása, azaz a mezőgazdaságból élők számának drasztikus csökkenése kimaradt a magyarázatból.
- Az első világháború orvostudományra gyakorolt hatása mellett mindenképp meg kellene említeni az első Genfi Egyezményt, amely a háborús sebesültek megkülönböztetett védelméről szólt, és amely elindította a **genfi egyezmények** (hadifoglyok, polgári személyek védelme) sorozatát. Ez az emberi jogok alakulásának egy fontos állomása.
- A polgári modernizációs intézkedések közt (34. oldal) szólni illene a **zsidóemancipációról** is.
- A nemzetiszocializmus Németországban (152-156. oldal) című leckében **nagyon leegyszerűsítették a nácik hatalomra kerülésének okait**, illetve az őket megállítani képes tényezőként egyedül Hindenburgot említik.
- A 118. oldali szöveg, első bekezdésében ez olvasható: „*A tanácsköztársaság ekkor hadseregtoborzásba kezdett, és május végére 200 ezer fős hadsereggel rendelkezett. A Vörös Hadseregnek nevezett magyar haderőhöz sok hivatásos tiszt csatlakozott, akik a kommun politikai rendszerével nem értettek egyet, de a haza területének védelméért hajlandók voltak harcolni.*” Ehhez meg kellene jegyezni, hogy a 200 ezer fős hadsereg is azért jött össze, mert a hivatásos tiszteken kívül a csatlakozó munkások és a társadalom egyéb rétegei is elsősorban az ország területének védelme és nem a tanácsköztársaság vonzereje miatt jelentkeztek katonának. Nem véletlen, hogy a Felvidék kiürítése után összeomlott az egész Vörös Hadsereg.
- A **visszatért területek beilleszkedése** kapcsán („Történésszemmel” 230. oldal) egy **idealizált képet kapunk** arról, milyen kedvező volt a román oktatás helyzete Észak-Erdélyben, viszont nincsen szó a magyar csapatok bevonulását kísérő, halálos áldozatokkal is járó atrocitásokról, gyilkosságokról. A tankönyv elhallgatja azt, hogy „a gyakorlatban a kiszorítás és a diszkrimináció dominált, (...) s minden nemzetiségpolitikának számított, legyen az trafikengedély, cipőtalpbőr-kiutalás, autóbuszvonal-hosszabbítás vagy levegőszívó.”¹⁹ Ugyanakkor nem szól a tankönyv a Dél-Erdélyben maradt magyarok egyre nehezebb sorsáról sem, arról, hogy mintegy 200

¹⁹ Ablonczy Balázs 2011. *A visszatért Erdély, 1940-1944*. Budapest, Jaffa, 96. oldal

ezer – azaz nagyjából minden második – dél-erdélyi magyar kényszerült elhagyni addigi lakóhelyét.

- *Rádásba* került az 1942-es újvidéki „*Hideg napok*” (230. oldal) bemutatása, így nem tudjuk, mi lesz majd az elérhető digitális tananyagban, de a tankönyvben nem esik szó arról, hogy a meggyilkolt 3000 „gyanús” polgári személy között gyerekek, nők, idősök is voltak. Utalni lehetett volna rá, hogy a szerbek részben ezért gyilkoltak a magyar falvakban alig három év múlva, ismét ártatlan nőket és gyerekeket is. Kimaradt a szövegből, hogy az újvidéki elkövetők között nemcsak katonák, hanem csendőrök is voltak.
- A *Hadik* huszárezredről szóló szemelvény a 232. oldalon jól hat az érzelmekre, csak éppen az egész **második világháborús magyar szereplés lényegéről tereli el a figyelmet**. Ha viszont a magyar hadsereg korszerűtlenségére akart rávilágítani, akkor erre vonatkozó kérdéseket kellett volna rendelni a forráshoz. A fenti forrás mellett Ungváry Krisztián könyve alapján lehetett volna néhány mondatot szentelni a magyar hadsereg nem túl dicsőséges ukrajnai szerepének. Igaz, az annyira nem lelkesítő.
- A könyv (mint fentebb jeleztük félreérthetően) kísérletet tesz annak megértetésére, hogy **miért felülreprezentált a zsidóság a magyar proletárdiktatúra vezetésében (117. o.)** és ezáltal próbálja az 1919-ben tovább erősödő antiszemitizmust megértetni (ezzel a szándékával egyet is érthetünk). De **nem lenne szabad kihagyni az értelmezésből a világháború hatásait, a kiábrándultságot, a még inkább feszítő társadalmi-gazdasági problémákat**.
- A 219. oldalon olvasható: „...de ekkor a szovjet hadvezetés hadba vetette a Szibériából átcsoportosított alakulatokat” sokkal érthetőbb lenne, ha valahonnan kiderülne a tanulók számára, hogy azért tudták ezeket a csapatokat átdobni, mert Japán nem támadta meg a Szovjetuniót. Hogy mennyire nem fekete-fehér a történelmi események megítélése, azon is érzékeltetni lehetett volna, ha a diákok a tankönyvből megtudják, Japán kapitulációjához nemcsak az atombombák (250. oldal) járultak hozzá (az is vitatott, hogy szükség volt-e a bevetésükre), hanem az is, hogy a szovjet csapatok megsemmisítették a mandzsúriai japán hadsereget.
- Nem hangsúlyozza a tankönyv, hogy a 20. század első felében mindvégig **a társadalom több mint fele mezőgazdaságból élt** (próbált megélni), csak annyit említ a parasztságról, hogy „A legnépesebb társadalmi csoport” (193. oldal). A 180. oldalon az 1920-as földreform értékelésénél nem írják le, hogy megmaradt a nagybirtokrendszer és ezáltal a parasztság földéhsége. Tény, hogy a földosztás „elsősorban a törpe- és kisbirtokosok számát növelte, de még így is magas maradt a földnélküliek vagy csak konyhakerttel rendelkezők aránya”. De a diák ebből nem tudja meg, hogy **a paraszti népesség több mint fele teljesen földtelen volt**.²⁰ Pedig ez a korabeli társadalom rétegződésének, a 3 millió koldus országa kifejezésnek és a népi mozgalom (200. oldal) lényegének megértése miatt is fontos lenne. Nem értünk egyet a következő mondat második felével: „A földreform révén sok szegényparaszt kapott kisebb földterületet, amely a család igényeit kielégíthette” (180. oldal). Mivel ebben a korban 15-20 hold kellett ahhoz, hogy egy parasztcsalád külső munkák nélkül megéljen, és ennek csak töredékét (1,5 hold) kapták meg az egyes családok. **A földreformot kétszer is előhozza a tankönyv, (180. és 193. oldal), de Nagyatádi nevének említése nélkül, pedig megérdemelné a politikus.**

²⁰ 1920-ban 69,7%, 1930-ban 59,8%-a (Gyáni Gábor – Kövér György (1998) *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 354. o.)

(Ezt nem ellensúlyozza, hogy a Kisgazdapárt alapításakor nevesítik). A 2018-as változat korrigált: „A Nagyatádi Szabó István kisgazda miniszterről elnevezett földreform révén sok szegényparaszt kapott kisebb földterületet, ahhoz azonban kevés földet osztott szét az állam, hogy árutermelésre alkalmas parasztbirtokok jöjjenek létre”.

- A **Szovjetunió megtámadásával** kapcsolatosan nem derül ki, hogy Jugoszlávia megtámadásával ellentétben, 1941 júniusában erre nem volt német felkérés (231. oldal).
- „A kultúra új jelenségei” (158-159. oldal) és a „Sport a két világháború között” (159-160. oldal) című bekezdések korrekt íráskorok, csak közben a leckéből hiányoljuk az *Életmód* című bekezdést, ha már a lecke címe ezt ígéri és kerettantervi elvárás.
- A 157. oldalon olvashatjuk, hogy „Freud és tanítványai szerint a lelki betegségek az ösztönök elfojtásából fakadnak” - valójában nemcsak a lelki, hanem a testi betegségeket is erre vezeti vissza Freud, és ez utóbbinak talán fontosabb hatása is volt.
- A 186. oldalon a Horthy-korszak irodalmi életéről szóló részből kimaradtak a népi írók. Ugyanakkor a 200. oldalon külön alfejezetet kapott a népi mozgalom, mint szellemi-politikai irányzat, amelynek politikai befolyása lényegében nem volt ekkor, miközben a kor liberálisairól egyetlen szó sem esik. (A 2018-as kiadásban ezt pótolták.)
- Hibának tartjuk, hogy nem említi a szerző egyetlen szovjet hadvezért sem az egész fejezetben, miközben német, angol, amerikai, magyar tábornokok nevei szerepelnek, de pl. sem Zsukov, sem Malinovszkij vagy éppen Tolbuhin nem kerül szóba.
- Problémásnak tartjuk, hogy a dualizmus időszakának bemutatásában **nem szerepel, hogy nyílt választás volt**, pedig a választójog kérdéséről külön „Történelemszemmel” rovatban értekezik a tankönyv (86. o.), és a Horthy-korszakban – helyesen – fel is hívja rá a figyelmet.

I. 5. Évszám, létszám és sorszám pontatlanságok

Ebben a bekezdésben nem az elgépelésekkel foglalkozunk, hanem a szakmai eredetű pontatlanságokkal.

A kátyú mészárlás (216. oldal) áldozatai közé nemcsak 8000 lengyel tisztet szokás számolni, hanem még 4 további helyszínen megöltek is. Összeségében több mint 20 000 az áldozatok száma.

„Ezért [Magyarország] decemberben [1940] örök barátsági szerződést kötött az angolbarát politikát folytató Jugoszláviával.” – olvashatjuk a 228. oldalon. De a jugoszláv kormány akkoriban hivatalosan németbarát politikát folytatott, amit az is igazol, hogy 1941 márciusában az ország be is lépett a háromhatalmi egyezménybe, és az örök barátsági szerződés megkötését Németország is támogatta. Az angolbarát tiszt csak az 1941. március 27-i puccsal kerültek hatalomra.

A tankönyvi szöveg szerint „A kora újkori rabszolga-kereskedelem a 19. század elején megszűnt.” (30. oldal) A megállapítás csak Észak-Amerikára igaz, az utolsó szállítmány 1867-ben érkezett Brazíliába.

A Panama-csatorna nem 1913-ban, hanem 1914. augusztus 15-én nyílt meg. (33. oldal)

A 95. oldali szövegben helytelenül VI. György angol király szerepel.²¹ Helyesen V. György (Javították a 2018-as kiadásban.)

A 153. oldalon olvashatjuk; „...már 1933-ban az első koncentrációs táborokat (például Dachau, Buchenwald)” - de Buchenwald csak 1937-ben kezdett el működni.

I. 6. A történettudomány legújabb kutatásainak hiányzó tükröződése

A történettudomány legfrissebb eredményeinek megjelenítését tükrözi a passzív ellenállásról szóló kis írás a 49. oldalon, amely a vezérmítoszt próbálja rombolni, bár elég óvatosan. A hatást rontja, hogy úgy tűnik, a feladatkészítő erről a szándékról nem értesült, mert megkérdezi, hogy milyen magatartásformát hirdetett meg Deák.

A tankönyv pedagógiai szemlélete nem korszerű. Nem az egyéni emberi sorsokat tekinti fontosnak, nem a világháborúk okozta szenvedést tartják a fő tragédiának, hanem számos kérdésben csak Trianont okolják.

Többször fikciókat próbálnak igazolni, így azt, hogy csak 1944. március 19., a német megszállás után érte a zsidókat üldöztetés, s csak a németeknek „köszönhetően”. „A németek közben hozzáláttak másik céljuk végrehajtásához: a magyarországi zsidóság megsemmisítéséhez.”

A könyv korrektül kitér a keresztény gondolat korabeli „zsidóellenes élére”, de csak általános alanyt használ; „zsidóságot hibáztatták” vagy „egyes politikai erők”. Nem említik Prohászka antiszemita ténykedését. A tankönyvben tényyszerűen szögezik le, hogy „A vesztes országokban gyakran az idegennek tekintett zsidóságot hibáztatták a háborús vereségért is, ezáltal a bűnbakkeresés felerősítette az antiszemitizmust.” (128. oldal) De ebben a vonatkozásban se használjanak általános alanyt! Ezt az antiszemitizmust (is) az abban érdekelt politikai erők szították, s ezt le kell írni.

Problémás, ha a szövegek és a táblázatok, térképek szerkesztőinek történelemszemlélete nem egységes. „Magyar revíziós siker” – áll a lecke címben (226. oldal) és térképcímben az 1938-1941 közötti visszacsatolások történetéről. Ez a sugalmazó cím elvonja a figyelmet arról, amiről a főszöveg is beszél, hogy mindennek mi volt az ára, hogyan köteleződött el Magyarország a náci Németország mellett. Legalább azt jelezni kellett volna, hogy ez hangsúlyosan a korabeli politikai diskurzus értelmezése.

Míg a tankönyv főszövege helyesen a **Horthy-korszakot sem demokráciaként sem diktatúraként, hanem köztes, autoriter államként mutatja be** (208. o.), **a mellette lévő táblázat kérdése azt feszegeti, hogy a parlamentáris demokrácia és a modern diktatúra táblázatba leírt jellemzése alapján a Horthy-korszak „melyik kategóriába tartozik”.** Reméljük, hogy a kérdés nem azt akarta sugallni, hogy e kettő között kell választani, hanem ellenkezőleg: egyikbe sem tartozás a helyes válasz. Ezt a félreértést a kérdés szerencsésebb megfogalmazásával elkerülhették volna.

Gond, hogy több esetben nem egyeztettek a szövegszerkesztők a képaláírás szerkesztőkkel, mert csak így fordulhat elő, hogy a 104. oldalon a „NOSZF”-fal, azaz a **bolsevik hatalomátvétellel kapcsolatos kép aláírása „forradalom”, míg a tankönyvi szöveg államcsínyről beszél.** (Forradalom helyett októberi esemény jelenik meg a 2018-as kiadásban.)

A magyar huszárok hősiességének bemutatása (egy német katona írásán keresztül

²¹ VI. György 1936-tól 1952-ig uralkodott, és a II. világháború angol uralkodója volt.

232. oldalon), mint a második világháborús magyar katonai részvétel egyetlen forrása, legalább némi reflexiót kívánna kérdések formájában, vagy magyarázatot, hogy mindez azért érdekes, mert ez volt a történelemben a huszárok utolsó győztes csatája. Hiába olvastatnak a diákokkal a fénylő kardokról, vágató lovakról, karcsú lovasokról, az orosz páncélosokkal szembeni fényes győzelemről, ha **nem írnak arról, hogy mindez mennyire anakronisztikus, hogy egyéni hősiességük nem ellensúlyozhatta a felszereltség korszerűtlenségét,** így öncélú propagandává válik a forrás. A 2018-as kiadásban a leckéből kikerült a nem létező digitális tananyagra utaló, a 2. magyar hadsereg sorsának leírását ígérő *Rádás* és helyette bekerült az említett leírást ellensúlyozó, kiegészítő forrás a 2. magyar hadsereg hiányos felszereltségéről.

II. A KERETTANTERVI KÖVETELMÉNYEK MEGFELELŐSÉGE

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a kerettantervi követelmények teljesítése a könyv használatával mennyire biztosított.

A kerettantervi követelményeknek megfelel a könyv. A könyvben felhasznált adatok elégségesek, helyenként bőségesek, a fontosabbak félkövérrel ki is vannak emelve. A kerettantervi témaköröket a tankönyv feldolgozza. Többség elvárás lényegében nincs, hanem az általunk feltárt problémák nehezítik a könyvben szereplő kerettantervi adatok, témák megértését, összefüggésbe helyezését.

II. 1. Topográfiai és kronológiai adatok, személyek

A tankönyvhöz tartozó kötelező kerettantervi topográfiai nevek közül²² sem a Piemont név, sem Fiume, mint város **nem jelenik meg egyik tankönyvi térképen sem**, a 2. világháborúval kapcsolatban pedig Jalta (a Krími háborúval foglalkozó térképen igen, de nincs visszautalás erre), Potsdam, Hiroshima, Kamenyec-Podolszkij, Délvidék (ezt a 2018-as kiadás pótolta a 187. oldalon), A Voronyezs név szerepel a 2. hadsereg harcait mutató részlettérképen, de nem látható a Sztálingrádot mutató Európa térképen, így nem helyezhető el a sztálingrádi ütközettel összefüggésben, ugyanitt a Don-kanyar sincs külön jelölve, hogy a folyó mely szakaszát jelenti.

A kerettantervi évszámokat a tankönyv végi kronológia tartalmazza, csak a horvát-magyar kiegyezés kiemelése maradt el, amit a tankönyvi főszöveg egyébként tárgyal, ábrán, és forrásként is szerepel. A kronológia sajnos nem jelzi valamilyen tipográfiai jelzéssel, hogy melyek a kötelező adatok, mert azokon kívül még 72 évszámot közöl. A főszövegben is néhol zavaróan sok az évszám, pl. teljesen fölösleges tudni a diákoknak, hogy melyik évben adták ki az egyes sportágak szabálykönyveit (28. oldal). A kronológiai táblázat tartalmaz egy kultúra, művelődés, technika rovatot, ennek egyik eleme sem kötelező, megjelenítése fontos didaktikai segítség lehet, de az eltérő alapszín használatát hiányoljuk.

A kronológia és a kerettanterv összehasonlításakor néhány meglepő eltérésre bukkantunk a szóhasználatot illetően. A kerettanterv szerint Kárpátalja visszacsatolása történt, a kronológia szerint visszafoglalása, 1945 áprilisában a kerettanterv Magyarország felszabadításáról tud, a kronológia viszont felszabadulást említ. Az aktivitást, ill. passzivitást kifejező igealak használatának ebben az esetben jelentősége van. A főszöveg egyébként korrektül írja: *„a szovjet erők végleg kiszorították a németeket, az ország pedig ezzel megszabadult a német megszállóktól és a nyilas uralomtól.”*

A kerettantervben előírt személyek szerepelnek a tankönyvben, sőt, sok olyan politikusról még fénykép is került a tankönyvbe, akiknek ismerete nem követelmény.

²² A kerettantervi kötelező topográfia nevek között szerepel a weimari köztársaság, amely azonban nem topográfiai fogalom. Ilyen államnév sosem létezett, ezt mutatja az is, hogy a tankönyv sem tulajdonnévként szerepelteti. Ezt a nevet a történészek adták a korszak Németországnak. Nem tűntethető fel térképen, így a tankönyv térképein sem szerepel.

II. 2. Fogalomhasználat és problémái

A középszintű érettségihez szükséges **fogalmakat használja a tankönyv, de nem mindig megfelelően, helyenként hiányosan.**

- Az *egyenlőtlen fejlődés* fogalma egyik leckében sincs meghatározva. (A 24. oldalon van szó az újonnan iparosodó területek fejlődéséről, nyilván itt lenne a legcélszerűbb bevezetni a fogalmat.)
- A *diktatúra* és a *diktátor* definíciója lehetne árnyaltabb. A 208. oldali szöveg, második bekezdése szerint „Az állampárti diktatúrában a diktátor feladata, hogy kitalálja, mi lenne a legjobb a nép számára. Éppen ezért „nincs szükség” ellenzékre, az államot a diktátor pártja irányítja.” Nem inkább: meghatározza? A diktátornak nem feltétlenül feladata a népe jobb létén való állandó tüsténkedés. A diktatúránál meg lehetne említeni, hogy több fajtája létezik, pl. az egypártin kívül ismerünk katonai diktatúrát is, családi vállalkozáson alapuló közép-amerikai típusút is.
- A *bolsevik-mensevik* definíció érthetetlen a diákoknak a 38. oldalon; ezt korrigálták a 2018-as kiadásban.
- Az **emancipáció nem önállósodást jelent** (130. oldal).
- Mélyebb magyarázat kellene a *sovinizmus* szóra: „A gyarmatosító államokat jellemző küldetéstudat harcos nacionalizmussá (sovinizmus) alakult át, amely már ellenségként tekintett más nemzetekre.” (39. oldal) A 2018-as kiadásban már nem szerepel a sovinizmus.
- „A cigányságot ért faji üldözést és a roma népiertást porrajmosnak nevezik.” (238.o.) A tankönyvben közölt kifejezés a roma holokauszt romani megfelelője, általánosabban elfogadott a Pharajimos (elpusztítás, elnyeletés). A népiertás a faji üldözés szélsőséges esete, részben ezért pontatlan a megfogalmazás, részben azért, mert nem minden időszakban elkövetett, cigányságot érő faji üldözést nevezünk Pharajimosnak.
- A *hiperinfláció* és az *infláció* közti különbség megmagyarázatlan marad (129. o.).
- A 119. oldali táblázatban a tanácsköztársaságra értendően, de ezt nem tisztázva a *kommün* kifejezést használja.
- A 192. oldalon a reklámban szereplő „*autohaubék*” számunkra ismeretlen.
- A 201. oldalon szereplő kardlapozást sem biztos, hogy érti valamennyi diák.
- A 229. oldalon használt a **csetnik nincs magyarázva**.
- *Tekintélyuralmi rendszer* használatának és magyarázatának hiányát a Köztes-Európa államai kapcsán korábban már bíráltuk.

A tankönyvből hiányoljuk két olyan fogalom használatát, amelyek mind szakmai leírásokban, mind a köznyelvben is használatosak

- IV. Károly visszatérési kísérleteinél nem szerepel a **királypuccs**.
- Kállay-kormány politikájával kapcsolatban hiányoljuk a **hintapolitika** elnevezést.

III. FELKÉSZÜLÉS AZ ÉRETTSÉGIRE A TANKÖNYV HASZNÁLATÁVAL

Megvizsgáltuk, hogy az érettségire való felkészülés/felkészítés a tankönyv használatával mennyire megoldott.

Az érettségi tartalmi követelmények teljesülnek, mind a közép-, mind az emelt szintű témakörök szerepelnek a könyvben, csak **eltérő kifejtettséggel, és nem mindig a törzsanyagban.**

Probléma, hogy még **középszintű érettségi témák közt is van olyan, amelyik csak kiegészítő anyagként kerül tárgyalásra.** A nők helyzetének változásairól csak a 27. oldal *Történepszemmel* rovatában olvashatunk, ahogyan a *cionizmus* fogalma is csak a 40. oldal hasonló rovatában kerül elő. Probléma adódik abból is, hogy bizonyos fogalmak, nevek (malenkij robot, Raoul Wallenberg, Újvidék, Kamenyec-Podolszkij) csak kiegészítő anyagként, a *Történepszemmel*, illetve a *Rá@dás* rovatban kerülnek tárgyalásra.

Ha a kompetenciákat, és nem ismereteket vizsgálunk, akkor megállapítható, hogy az **emelt szintű érettségin elvárható kompetenciák fejlesztésére már nem alkalmas a tankönyv.** Alig vannak egymással ütköztethető források, összevethető adatsorok, valódi disputára alkalmas vitahelyzetek. Nem használja ki a könyv annak a lehetőségét, hogy egy-egy vitatott kérdés, vagy dilemma kapcsán fejlesszük az érvelést, a vitakultúrát, a forráskritikát, a személyes véleményalkotást. Ezekre nagyon alkalmas témák bőséggel állnának rendelkezésre a rövid 20. században; pl. az, hogy Magyarországnak meg kellett-e támadnia a Szovjetuniót vagy nem, ellen kellett volna-e állnia a német megszállásnak vagy nem, meg lehetett-e akadályozni a deportálásokat, hogyan kellett volna jól megvalósítani a kiugrást, be kellett-e vetni az atombombát vagy nem, mennyiben jogos, hogy a szovjetek megtámadták a japánokat, elkerülhette volna-e a háború utáni sorsát Közép-Európa stb.

IV. A TANKÖNYV DIDAKTIKAI ESZKÖZTÁRA

Ebben a fejezetben az ábrákkal, táblázatokkal, grafikonokkal, térképekkel, képekkel, a munkafüzet feladataival foglalkozunk, a tartalmi elemzés mellett elsősorban a tankönyv tanulhatósága szempontjából, mennyire segítik ezek az eszközök az önálló tanulást.

IV.1. A tankönyv (elvileg) magyarázó ábráiról, valamint a hozzájuk fűződő kérdésekről, feladatokról

A legfeltűnőbb az, hogy a tankönyvben milyen **kevés az ábra**, mindössze 12 db, és ezek is mennyire egyszerűek, többségük csak néhány szó és nyíl. Üdítő kivétel a „*Magyar elképzelések a revízió megvalósítására*” aláírású (189. oldal) szépen szerkesztett színes ábra. Viszont ezen **nem derül ki, hogy korabeli elnevezéseket vagy történeti értékelés kapcsán született utólagos megnevezéseket használnak**, (leginkább ezek keverékének tűnik az ábra és az „*optimális revízió*” megnevezésről sem derül ki, hogy ki milyen szempontból tartotta optimálisnak.) Ellentmondásnak tűnhet a diák számára hogy miközben a tankönyv 1927-től a magyar külpolitika hivatalos álláspontjaként az „*optimális revízió*” jelzi (190. oldali forrás is), ugyanakkor arra nem reflektál, hogy a korabeli teljes revíziót követelő propagandához (122. és 189-190. oldal) hogyan viszonyult az állam, ill. azt sem, hogy 1927 miért kiemelt jelentőségű.

Hiba, hogy az ábrák negyedéhez nem kapcsolódik feladat. Néhány esetben viszont egészen meglepőek olvashatók: „*Nézzünk utána, milyen monopóliumfajták léteznek! Készítsünk rajzos vázlatot a felépítésükről!*” (24. oldal) Ezt a feladatot közvetlenül „*A monopóliumok fajtái*” (ezek ismerete nem kerettantervi elvárás) aláírású ábrásor alá tették – egyébként jogosan, mert a tankönyv ábrái nem magyarázzák meg a valós különbségeket. A kartell esetében - az ábrán jelzettel ellentétben - a teljes összeolvadás értelmezhetetlen. A kartellre az a jellemző, hogy különböző tulajdonosok cégei megegyeznek a nyersanyagok és késztermékek piaci árában, vagy a piac szegmentálásában. De a cégek egyesítéséről, összeolvadásáról nincsen szó. A konszernnek és a trösztök éppen a kartelltilalom kijátszásáért olvadtak össze egy közös központ alatt.²³ A 2018-as kiadásból kimaradt ez az ábra, helyette szerencsés választással egy karikatúra került a Standard Oil vállalatról.

„*Tekintsük át a dualizmus időszakának pártviszonyait a 62. oldalon látható ábrán!...*” – ezt kissé meglepődve a 84. oldali ábra alatt olvashatjuk, de nem kéri az összehasonlítást. A 62. oldalon a pártok közötti kapcsolóelemek színeit illetett volna magyarázni – ha van benne koncepció (itt a kormánypárt és ellenzék megkülönböztetésre került). A 84. oldalon lévő ábránál azonban semmilyen színmagyarázat nincs, miközben 6 féle színt használ. Mivel a diák figyelmét felhívták a 62. oldalra, esetleg megjegyzi, hogy ott a kormánypárt a piros színű, majd úgy véli, hogy a Jászi-féle Országos Radikális Párt volt kormányon 1914-ben. Mi pedig azt nem értjük, hogy a párt nevéből miért maradt el a polgári megjelölés.²⁴ Két tartalmilag összefüggő ábránál illetett volna következetes színhasználatot alkalmazni, mert így olyan, mintha a Szabadelvű Párt nem lett volna kormánypárt 1875 után. A 2018-as kiadásban javították a 84. oldal ábráját, de hozzá ugyanaz az értelmetlen kérdést hagyták.

²³ Az ábra sorban meg kellene fordítani a sorrendet, és a kartellt tenni az első helyre, mint a monopóliumra való törekvés – időrendben is – első lépését.

²⁴ Remélhetőleg véletlen és nem aktuálpolitikai okai vannak, hogy Jásziék nem kapták meg a polgári jelzőt.

Az ábrák egyike a tankönyvekből évtizedek óta ismert **OMM működését** bemutató ábra (56. oldal). Ebben **sikerült elrontani**: mintha a felelős kormányok döntenének a kvótáról, pedig az a kvótabizottságok dolga, és ha nem tudnak megegyezni, akkor az uralkodó dönt, mint történt 1902-ben. Ezt javították a 2018-as kiadásban. Nem derül ki az ábrából, hogy az uralkodónak milyen jogkörei és befolyása van, az ábra alapján kívül lebeg az egészen, márpedig ez nagyon messze áll a valóságtól. Nagy hiányosság, hogy a hadsereget nem szerepeltetik, hiszen az OMM-t érő kritikák egy jelentős része erre vonatkozik majd, nem beszélve a véderővitákról. (Az sem szerencsés, hogy az osztrák oldalon a Tartományok alatt egyedül szereplő Bosznia és Hercegovina ugyanolyan tipográfiával jelenik meg, mint a kormánynál a tárcák vagy a megyéknél az ispánok vagy az országgyűlés házai.)

A 35. oldali ábra „A baloldali mozgalmak különböző irányzatai”-t magyarázza, a szociáldemokraták alá feltünteti, hogy „*demokratikus választások*”, amiből a tanulók nem fogják megérteni, hogy az általános választójogért küzdöttek, akkor sem, ha aláírják, hogy „*demokratikus parlamentarizmus*”. Kihagyják viszont, hogy szociális intézkedésekért küzdöttek, pl. 3x8-ért, szabad május elsejéért.

Zavaró, ha az ábrák és a tankönyvi szöveg nincs összhangban pl. a diákok számára nehéz probléma tárgyalásakor, a dualizmus kori társadalom bemutatása esetében. A 75. oldali ábrán nem szerepel az az *úri középosztály*, amiről viszonylag hosszan értekezik a tankönyv a 77. oldalon. Ezen az ábrán az sem szerencsés, hogy nem érinti a munkásságon belüli arányok bemutatását, hisz nem sikerült eltérő színűként megjeleníteni a szakmunkásokat és a segédmunkásokat, pedig feltételezhetően ez volt a cél, ha már külön-külön tüntetik fel őket, de elég logikátlanul a százalékos arányukat együttesen szerepeltetik. (A társadalom csúcsán lévő két csoportról, azok gazdasági és társadalmi szerepéről a tankönyv nagyon keveset árul el.)

A 131. oldalon „A Dawes-terv mögött álló hitelforgás lényege” című ábra alatt azt olvashatjuk: **„Miért veszélyes jelenség a körbetartozás?”. Ezt a gazdasági kérdést csak akkor lehetne feltenni, ha az USA is tartozna Németországnak**, de az 1920-as évekre vonatkozóan teljesen félrevezető.

A 136. oldalon „A weimari köztársaság felépítése” című ábra eléggé hiányos, a Reichstag és a birodalom elnöke közt kölcsönös kapcsolódást jelölnek a nyilak, de hogy milyen tartalommal, az lemaradt az ábráról, pedig az elnök erős pozícióját könnyen megértenék a középiskolások, ha az ábra jelezné, hogy az elnök joga a parlament feloszlata. Az ábra mellé írt kérdés azt firtatja: „Milyen jogkörrel rendelkezett a birodalmi elnök, illetve a kancellár?” – **ez a kérdés nem megválaszolható sem az ábra, sem a törzsszöveg alapján.** A Reichstag és a Reichsrat közti viszony is rejtve marad a diákok előtt. A 2018-as kiadásból kimaradt ez az ábra.

A 147-148. oldalon található ábrák a nagy gazdasági világválság okairól és következményeiről szintén elég **nehezen értelmezhetők**, a piac beszűkülését az alacsonyabb életszínvonalal (amiről nem derül ki, mi az oka) és a gyarmati termelés bővülésével indokolja (ez utóbbi oka inkább a túltermelés), teljesen hiányzik (a szövegben egyébként szereplő) *protekciónizmus*. A túltermelési válságból nem következnek a magas részvényárak (sőt!), nem jelzik, miért is bizonytalanodnak el a betéttulajdonosok.

Jó ötletet látunk a 46. oldalon, hogy ábrák segítségével próbálják a reformkor és 1848/49 eseményeit, főbb szereplőit felidézni. A **kivitelezés viszont zavaros lett**, néhol egymásba fonódó köröket rajzolnak, úgy, ahogy a halmazelméletben szokás, de nem derül ki, van-e jelentése, ha némelyek metszik egymást. Valamint nem került ilyen színes körbe,

nincs kiemelve, hanem külön szerepel a polgári átalakulás, érdekegyesítés, közteherviselés fogalma. A kék háttérű nagy körbe írt reformkor a hívószó, aminek középpontjában a rendi gyűlés látható, amivel érintkezik az önkéntes örökváltság köre, de a liberális nemesség köre már nem. Az alsó ábra „logikája” hasonlóan hiányzik: a márciusi ifjak nem kapcsolódnak az áprilisi törvényekhez, miközben 1848. március 15-höz igen. A *Függetlenségi Nyilatkozat* pedig a jobbágyfelszabadításba lóg bele. Ha a körök elhelyezkedésének nincs semmi jelentése, akkor ez nem magyarázó ábra, csak színesített háttérű szavak.

Egyenlőtlen²⁵ a kevés számú²⁶ ábra eloszlása a tankönyvben; az első negyedben van 5 db, a második negyedben 2 db, a 3. negyedben 4 db, az utolsóban egyetlen, de azon belül a második világháborút tárgyaló fejezethez egyetlen ábra sem tartozik, pedig pl. a szövetségi viszonyok változását nagyon jó lett volna ábrázolni.

A tucatnyi ábra közt van

- **téves információt sugalló ábra:** 24. oldal a kartellről és az 56. oldali az OMM-ről, (ezek a 2018-as változatból kimaradtak vagy javították);
- **hiányos ábra**, mint a weimari köztársaságot bemutató 136. oldali (ez kimaradt a 2018-asból) és a 189. oldali, 147. 148. oldaliak, melyek a világváltsággal foglalkoznak;
- amelyhez **nem tartozik kérdés**, vagy feladat 35., 62., 189. oldali;
- amelyik nehezen értelmezhető, mint a szociáldemokratákat bemutató 35. oldali, az ismétlést szolgáló 46. oldali, a dualizmus kori pártokat bemutató 82. oldali (ez utóbbit javították a 2018-as változatban);
- problémás kérdést, feladatot tartalmazó, mint a 24. (ezt törölték) és 131. 136. oldaliak (utóbbit is törölték);
- amikor az ábrák és a tankönyvi szöveg nincs összhangban, mint pl. az úri középosztály hiánya a 75. oldalon.

Tehát a mindössze tucatnyi ábra közt nem találtunk – szerintünk – hibátlant, ezért az ábrák számát bővíteni kellene, és többségüket átdolgozni ahhoz, hogy valóban a diákok tanulását segítsék, ne csak a dekorativitás követelményét teljesítsék, azt sem túlzottan sikeresen.

Az ábrák részletesebb kimutatását az 1. sz. melléklet tartalmazza.

IV.2. A néhány grafikonról

Az egész tankönyvben csak 16 darab grafikon található, ami véleményünk szerint igen kevés. Öt grafikonhoz egyáltalán nem tartoznak kérdések, vagy azok nem a grafikon adataira vonatkoznak (69., 82., 114., 152., 225. o.).

²⁵ Nem soroltuk az ábrák közé a 197. egész oldalas, főszöveget kiváltó, színes számokat tartalmazó oldalt, amely a gazdasági világváltság magyarországi hatásairól szól. Érthetetlen, hogy ha már elfoglal egy egész oldalt és lenne is hely még bőven, miért a mellékletek nagyon kicsi betűtípusával szerkesztették? Igazából ez egy vázlat, nem ábra, akkor sem, ha árnyékolva van. (Tartalmilag több kifejtést igényelne, hogy az agrárszektor mivel hat az iparra.)

²⁶ (A táblázatoknál már korábban jeleztük, hogy több esetben a felsorolásszerű táblázat helyett szemléltető rajzra lett volna inkább szükség.)

A grafikonok **adatai számos esetben hiányosak**. A 195. oldalon három grafikonnál nincsen megadva, hogy mely évből származnak az adatok, a 114. oldalon újabb két ilyen található. Hasonló a helyzet a Magyarországra vonatkozó adatok területi vonatkozásai kapcsán. Több esetben nem világos, hogy pontosan melyik területről van szó, a Horvátország nélküli Magyarországról (80. o. táblázat és 81. o. diagram, melyekre közös kérdések vonatkoznak), vagy netán a trianoni határokról (195. o., birtokosok száma és birtokaik nagysága, vajon az 1910-es adatok is csak a trianoni területre vonatkoznak?). Az adatok hiánya teszi nehezen használhatóvá a „*zsidók számaránya néhány értelmiségi munkakörben*” c. (69. o.) grafikont is, mivel a diákok nem kapnak összehasonlítási alapot (a zsidóság országos aránya).

A „*birtokos parasztság összetétele (1910)*” c. (77. o.) grafikon esetében nem világos, hogy pontosan mit jelentenek a „*kisparaszt*” ill. a „*középparaszt*” fogalmak, és ez a tankönyv törzsszövegéből sem derül ki. Az „*összes paraszti birtokos százalékos aránya*” c. (195. o.) grafikon esetében zavaró a „*birtokos paraszt*” kifejezés használata, hiszen az egyik kategória esetében „*egy hold alatti, illetve nincstelenekről*” van szó. **Hogyan kerültek nincstelenek a birtokosok kategóriájába?** Talán ez az összevonás magyarázza, hogy az adatok miért mondanak ellent az ismert adatoknak (Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig; Osiris, Bp., 1998)

Néhány grafikon esetében nem az adatok, vagy azok hiánya, hanem a **kivitelezés zavaró**. A „*Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia etnikai viszonyai*” c. (167. o.) grafikon esetében érthetetlen, hogy miért van minden diagram mellett külön jelmagyarázat, miért nincs egy közös, az összes etnikummal. Így egy adott szín mindig más etnikum, egy adott etnikum mindig más színnel szerepel (pl. a németek négy külön színnel szerepelnek, a szürke mindig más etnikumot jelöl). Ezt javították a 2018-as kiadásban.

A „*szovjet és német páncélosok aránya*” c. (224. o.), **grafikon esetében zavaróan sok, egymás mellé sűrített oszlop látható**, megnehezítve ezzel az értelmezést, összehasonlítást. Jobb lett volna ezeket külön grafikonokon bemutatni.

Összefoglalva, sajnálattal állapítottuk meg, hogy a mindössze **16 grafikon közül csupán egy olyan van, amivel kapcsolatban nem emelnénk valamilyen kifogást** (+egyet javítottak), vagy nincsen hiányérzetünk, és nem hiányosak az adatok vagy jelölésük.

A grafikonok bővebb bemutatását a 2. sz. melléklet tartalmazza.

IV.3. A tankönyv táblázatairól

Összesen 75 táblázat szerepel a kötetben, ebből **kilencnek nincs címe!** A táblázatok megjelenése a tankönyvben egyenetlen; „*Az iparosodás új szakasza*” (!), „*Az önkényuralom időszeke Magyarországon*” illetve a „*A nemzetiszocializmus*” című **fejezetek egyetlen táblázatot sem tartalmaznak**. „*A gyarmati birodalmak*” és a „*Magyarország az első világháborúban és a következmények*” című fejezetekben is csak egy-egy táblázat fordul elő, ráadásul az előbbinél ez csupán egy kronológia. Hiányoljuk a világ felosztását bemutató adatsorokat.

A tankönyvből nem követhető nyomon, hogy az egyes adatokat honnan veszik, nincsenek feltüntetve sem a táblázatok, sem a grafikonok adatainak forrásai. Így nehéz eldönteni, hogy elírásról, vagy régebbi szakirodalmi adatok átvételéről, vagy más

pontatlanságáról van-e szó. Pl. a 79. o. táblázatának (*Női foglalkoztatottság az összes kereső százalékában öt európai országban*) nem magyar adatai jelentősen eltérnek felfelé az általunk ismert adatoktól; például Ausztriában 1910-ben nem a foglalkoztatottak 44,5%-a, hanem 34,7%-a volt Tomka kutatásai szerint.²⁷ A magyar adatok összesítése reális, de az iparban foglalkoztatottak arányát szerintünk a valósnál lényegesen alacsonyabban (9, 5%, majd 16%) adja meg, ténylegesen az 1891-ben a gyáriparban dolgozók körében már 26,8% volt a nők aránya.²⁸

Tematikusan a legtöbb táblázat (az összes harmada) a gazdasággal foglalkozik, ehhez jönnek még olyan átfedést jelentő témák, mint hadigazdaság, vagy a kronológiában szereplő találmányok. A háborúval kapcsolatos táblázatok aránya így kb. 20%, de a második világháborúról szóló részeknél hiányoljuk a mozgósított katonákat, a bevetett harci eszközöket bemutató táblázatokat. Viszonylag sok, (15%) és témájában változatos a demográfiai adatokkal kapcsolatos táblázat, van köztük urbanizációra, menekültekre, népességszámra vonatkozó. Hat kronológiát tartalmazó táblázat van, ami jól kiegészíti a tankönyv végi adatokat, bemutatja pl. a magyar tudósok találmányait, a háztartásokban megjelenő technikai találmányokat, diplomáciai lépéseket. Politikai tartalmú táblázatok aránya alacsony, dicsérendő, hogy a táblázatok a törzsszövegben domináns politikai témát nem növelik.

Módszertanilag elfogadhatatlan, hogy **a táblázatok harmadához (28 esetben), nem tartoznak sem kérdések, sem feladatok.** Ennek hiánya különösen az otthoni, önálló tanulást nehezíti. A kompetenciafejlesztés segítése, önálló tanulás támogatása érdekében ezeket a hiányosságokat pótolni illene. Bár a kötetben számos olyan táblázat is szerepel, amely az adott témával kapcsolatban fontos és értékes adatokat közöl, **de sok hiba nehezíti ezek történelemórai megfelelő felhasználását**, pl. gyakran nincs cím, és teljesen hiányzik a

számozás, a kettő együtt különösen megnehezíti a táblázatokra való hivatkozást.

Néhány „táblázat” indokolatlanul született táblázatszerű formában, ilyen pl. a Szabó Dezső, Szekfű Gyula és Prohászka Ottokár személyéről szóló rövid szövegek egymás alá szedve (183. oldal), inkább képaláírások lehettek volna. A 2018-as kiadásban maradt a táblázatos forma, de mindhárom leírást bővítették.

Szabó Dezső író, a radikálisok önjelölt prófétája. Az *elsodort falu* című regénye a korszak egyik legolvasottabb könyve volt.

Szekfű Gyula történész, a konzervatív irányzat szószólója. *Három nemzedék* című liberalizmusellenes történeti összefoglalója a Horthy-korszak legnagyobb hatású történeti munkája volt.

Prohászka Ottokár püspök a keresztényszocialisták vezéralakja.

Az ellenforradalom három arca

A polgári állam feladatainak felsorolása (34. oldal), vagy a Párizs környéki békék általános rendelkezéseinek bemutatása (113. oldal) sokkal indokoltabb lett volna grafikus ábraként. A kiegyezéshez vezető események (54. oldal) hiányos felsorolását sem tartjuk valódi táblázatnak, lényegében egy áttekintő, vázlagszerű felsorolás, kiegészítés a tankönyvi főszöveghez. Érdemes lett volna 1859-ig visszamenni a felsorolásban, megemlíteni az olasz-francia-osztrák háborút, Bach menesztését, az 1861-es országgyűlést is.

Több más olyan táblázat is van, aminél sokkal szemléletesebb lett volna egy ábra, vagy egy grafikon. Ilyen pl. a 71. oldalon található táblázat Budapest lakosságára vonatkozó adatsora, ahol egy grafikonos megoldás sokkal diákbarátabb lenne.

²⁷ Tomka Béla, 2009, 113. o. 4.9. táblázat

²⁸ Koncz Katalin, 1984, 276–290. o.

Zavaró a tankönyvi táblázatokban előforduló **néhány pontatlanság** is. Így a Jugoszlávia országnév használata 1921-es adatok kapcsán (187. oldal). Nyilasokat említ a táblázat (205. o.) már 1931-től, a párt jóval később alakult. A 19. oldalon az amerikai polgárháborús erőviszonyokat bemutató táblázat szerint a textilgyártás 94%-a Északon összpontosult, de Dél is részesedhetett 60%-kal. (Helyes adat 6% lenne!) A 111. oldali táblázatban Olaszország esetében az áldozatok száma összeadva kb. 800000 és nem egyezik meg összesítve oszlopban feltüntetett több mint 1 milliós számmal, így számszakilag nem stimmelhet a lakossághoz képest megadott adat sem. A diák nem fogja tudni, hogy a részletes vagy az összesített adat a hiteles.

Kifejezetten zavaros a 194. oldali cím nélküli táblázat tartalma; *Nagyságos* kategóriába került a *plébános*, majd a diáknak érthetetlen okból külön a *katolikus pap* hárommal alatta lévő kategóriában olvasható, mint *főtisztelendő*. *Tekintetes* kategóriában szerepelnek a *köznemesek* (a Horthy-korban!). A nagyságos kategóriába kerültek „*mindazok, akik a VI. fizetési osztályba tartoztak*”- amit a diák nyilván nem ért.²⁹ (Ebben az esetben talán jó, hogy ehhez a felsoroláshoz nem tartoznak feladatok....) A 75. oldali táblázatban a napszámok kategória félrevezető, mert nem tekinthető gazdasági ágazatnak, amit a cím közöl, és a többi kategória arról is szól.

„Újszerű” a fordítás a bokszerlázadás *megnevezésénél Igazságot és Békét Teremtő Ökök Társasága*, nem pedig „Igazság és Harmónia Ökleinek Társasága” (31. oldal).

Egyes esetben a tankönyvi adatok nehezen vagy sehogy sem értelmezhetőek pl. (11. oldalon) a krími háború orosz áldozatainak és orvosainak száma. Fölöslegesen bonyolulttá válik a 129. oldalon *A háború anyagi vonzata* című táblázatban az első világháborús költségek megadása kétféle valutában, ahol a dollár és márkát átváltási aránya kiszámíthatatlan, 14,1 és 7,5 között váltakozik, és így a két sor értelmezhetetlen, vagy téves adatokon, vagy eltérő helyről vett adatokon alapul. Az összes további sor már dollárban számol, így a márkát megadása csak összezavarja a diákot. Ezt javították a 2018-as kiadásban. Nem tudni, hogy a GDP-ből miért az 1914-es adat van feltüntetve, pedig az 1913-hoz való viszonyítás a szokásos. Semmi sem indokolja, hogy miért csak Németországnál tüntették fel, hogy a kiadás a nemzeti vagyon harmada, ez más országok esetében is informatív adat lenne. A 2018-as kiadásban már Németországnál sem szerepel.

A 79. oldali 24. táblázat **egyes adatai eltérnek a frissen publikált adatoktól**: például Ausztriában 1910-ben nem a foglalkoztatottak 44,5%-a, hanem csak 34,7%-a volt nő.³⁰ 1891-ben a gyáripárban dolgozók körében 26,8% volt a nők aránya a tankönyvi alacsonyabb

²⁹ Kövér György-Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete (2006) 168. és 170. oldal: https://www.tankonyvtar.hu/.../2011_0001_520_magyarorszag_tarsadalomtortenete.pdf.

„S ez nem is pusztán eufemizmus, hanem szó szerint értendő, mivel a III., a IV. és az V. fizetési osztályba sorolt államhivatalnokok, valamint belügyminiszteri rendelkezés értelmében (1922) egyes önkormányzati főhivatalnokok (a vármegyei főispán és alispán, a városi polgármester és alpolgármester, mind az V. fizetési osztályba sorozva) a „méltóságos” cím vagy megszólítás használatára jogosultak (Budapest Főváros Levéltára IV 1409. b. 2833/1922-I.). Ám a VI. fizetési osztálynak megfelelő tisztviselő-kategória számára már csak a „nagyságos”, a nála is lejjebb álló kishivatalnoknak és egyébként minden érettségizettnak pedig a „tekintetes” megszólítás dukált. A cím- és rangkorság jól érzékelhető külső jele az úri társadalmi értékrend iránti feltétlen elkötelezettségnek, ami valóságos struktúráképző erővel hatott a Horthy-korban. De vajon csak és kizárólag ez hatotta át a hivatal és a hatalom világát?...

A nagyságos úr, mint a legtömegesebben forgalomban lévő megszólítás pedig jól mutatja, hogy milyen heterogén és horizontálisan széles az úriemberi minőség „osztálytartalma”, hiszen ez a titulus egyaránt megillette az úri középbirtokosokat, a vezető köztisztviselőket, az egyetemi végzettségű értelmiségieket és a tőkés középpolgárság képviselőit.”

³⁰ Tomka, 2009, 113. o. 4.9. táblázat.

adatokhoz képest, tehát ezen ágazatban nem volt nagy a lemaradásunk.³¹ Ugyanebben a táblázatban az első oszlop fejlécének megfogalmazása pontatlan, nem derül ki, hogy az összes nő a férfiakkal együtt, vagy csak nőkön belüli arányt mutatja. Az sem szerencsés, hogy egy táblázaton belül hol az összes nő, hol a foglalkoztatott nők a viszonyítási alap, a 100%.

Némely esetben túl sok információ olvasható a táblázathoz mellékelt szövegben, holott az inkább a táblázatba integrálva kellene, hogy szerepeljen, megadva a diáknak a lehetőséget, hogy ő teremtsen az adatokból narratívát.

Magyarország mellett	15 304
Ausztria mellett	8 227
Érvénytelen	502

A soproni népszavazáson (1921. december) a Magyarországhoz tartozást választók nyertek – annak ellenére, hogy a város lakosságának 52%-a német anyanyelvű volt. (Egyébként a környező német falvak többségében az Ausztria-párti szavazók nyertek csekély többséggel; a soproni szavazatok látványos többségét azonban nem tudták ellensúlyozni. A legnagyobb arányban Magyarország mellett szavazó Kópháza csaknem tisztán horvát lakosságú volt) A nemzetgyűlés 1922-ben Sopron városának a „Civitas fidelissima” (leghűségesebb város) címet adományozta

A soproni népszavazásról szóló táblázatban (125. oldal) az érdemi információk zöme mind a mellékelt szövegbe került, így maga a táblázat semmitmondó.

Számos táblázat csak akkor bírna didaktikai haszonnal, ha azokat további adatokkal bővítették volna. Így bizonyos esetekben hiányzik a nemzetközi összevetés lehetősége pl. analfabetizmus a dualizmus idején (61. oldal), vagy az időbeli összehasonlítás pl. munkanélküliség 1932-ben, ahol nem tudjuk, hogy korábban mennyi

munkanélküli volt (149. oldal).

A táblázatok magas számát jónak tartjuk, tanórai differenciálásra is használhatók, de több esetben szükséges lenne a pontosítás, címadás, precízebb megfogalmazás. Az önálló tanulás segítéséhez elengedhetetlen, hogy valamennyihez kapcsolódjon kérdés, vagy feladat.

A táblázatok tárát a 3. sz. melléklet tartalmazza.

IV.4. A tankönyv térképeiről

A tankönyv térképeinek legnagyobb szakmai hibáit már elemzésünk elején kiemeltük. Általános hibának tartjuk, hogy a tankönyv **legtöbb térképén egyetlen folyónév sincs feltüntetve**.

A megszállt nyugati országok nem tartoztak a Harmadik Birodalomhoz, a jelmagyarázat ezt rosszul mutatja a 217. oldalon. Ezt részben korrigálták, külön színnel jelölve Németországot 1941 elején, de ebbe beleértve a lengyel területeket is.

A tankönyvi térképek az atlasz térképeihez képest átláthatóbbak. Épp az a feladatuk, hogy alátámasszák a tankönyvi szöveget. Ugyanakkor míg a tankönyv egyik képe a balaklavai ütközetet mutatja, se a tankönyv, se az atlasz térképe nem tünteti fel sehol Balaklavát.

A szerkesztetlenség jele, hogy ha már szinte ugyanaz a térkép kétszer is megjelenik a tankönyvben (119. és 178. oldalon is: *1919–1921. illetve Katonai helyzet Magyarországon 1919. augusztus–szeptemberében és A trianoni béke által létrehozott ország területének véglegesülése és birtokbavétele*), akkor miért nem utal vissza a könyv, illetve a tanulás

³¹ Koncz, 1984, 286. o.

szempontjából fontos területnevek miért nem szerepelnek legalább az egyikben. A 2018-as kiadásban a 178. oldal térképét némileg javították (például rákerült Sopron), de területnevek nincsenek és magyarázatlan maradt Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság közötti sávozott, határjelölés nélküli terület 1921-ben.

A tankönyvben és az atlaszban használt földrajzi nevek nem lettek egyeztetve. A tankönyvben Kulmhof szerepel, az atlaszban Chelmno, ráadásul rosszul, Chelmoként. El kellett volna azt is dönteni, hogy a ruszin vagy a rutén nevet használja-e a könyv a nép bemutatásakor. A térkép 166. oldalán és a szöveg ruszint említ, míg a nemzetiségi megoszlást mutató ábra rutént. (Látszik, hogy az ábrát más fejlesztette.) A magyar felfogás megkülönbözteti az ukránokat és a ruszinokat, nem megfelelő, hogy közös szint kaptak, de nagyobb baj, hogy a magyarázatban csak a ruszin név szerepel, az ukrán lemaradt.

A tankönyvben lévő térképek színezése nem túl szép, de áttekinthető. A nevek elhelyezése a legtöbb esetben nem követi a kartográfia szabályait, nem egy ívre, hanem különböző görbékre kerültek. A jelmagyarázatokban sok helyen többes számot használnak, amely helytelen (pl. csaták), és sok helyen lemaradt a határozott névelő.

A „Gyár, üzem” jelmagyarázati elem a 63. és 123. oldalon közölt formában teljesen értelmezhetetlen, hisz nyilvánvalóan a feltüntetettnél több gyár és üzem létezett az országban, és a kör mérete valamilyen nagyságot fejez ki, de az nem derül ki, hogy mi a számítás alapja, mi a bázis. Ez javítva lett 2018-as változatban. A 108. oldalon csehszlovák csapatokat tüntettek fel a cseh megjelölés helyett.

Van olyan térkép, amelyen nem sikerült a lényegkiemelés, mert pl. ahhoz, hogy az USA-t ábrázoló térképen Észak és Dél gazdasági fejlettségének különbözőségeit szemléltessék, a bányászati és ipari jeleket is fel kellett volna tüntetni. Nagyon hiányoznak a vasútvonalak ábrázolásai is, ami a gazdasági fejlődés és az egységes állam kialakulásának egyik fő motorja, és a tankönyvi szöveg is említi. Kalifornia pedig nem gabonatermesztésről híres, hanem az aranyról, aminek ábrázolása a hozzá köthető aranylázzal együtt lemaradt, pedig népvándorlással járt. A 115. oldali térképről is csak a lényeg nem olvasható le, hogy mekkora lett a modern Törökország területe, és hol húzódtak az 1923-as lausanne-i béke után a határai. Lemaradt a Szuezi-csatorna és Anatólia ábrázolása, pedig utóbbira kérdés is vonatkozik. Napjaink nemzetközi politikai helyzetének megértését segítené, ha nem csak az örmények, hanem a kurdok által lakott területet is bejelölnék.

A trianoni béke határozatai (a tankönyv 123. oldalán) cím azért pontatlan, mert a térkép nem határozatot, hanem a határozat következményeit mutatja.

A tanácsköztársaság harcait bemutató, 116. oldalon látható térkép pontatlan, mivel az ország déli részét megszállás alatt levő területként jelzi, de a románok és a csehek által elfoglalt területeken nem jelzi, hogy megszállás alatt voltak. Helyesen francia–szerb megszállás alatt álló területet kellett volna jelölni. Ugyanitt hibás, hogy a Vörös Hadsereg északi vonalai is zöldek, mert így rokonítható az antant demarkációs vonalával. Ha a Vörös Hadsereg támadási útvonala vörös nyíl, akkor az északi front vonalának is vörösnek kellene lenni, a tartalom jobb bemutathatósága és a megszokás miatt. A tanácsköztársaság harcai térkép az atlaszban – főleg ilyen részletezettséggel – szerintünk teljesen felesleges, mert a további események szempontjából kicsi volt a jelentősége, továbbá a „Dicsőséges 133 napról” – a rendszerváltás óta csak egy tanórán tanítunk.

Összesítve, a tankönyv 46 térképe közül 30:16 (65:35%) az egyetemes és magyar történelem térképeinek az aránya. 41 térkép foglalkozik politikatörténettel (89%), és mindössze 5 tárgyal vallással, etnikumokkal, gazdasággal kapcsolatos témát. Az Európán kívüli történelem összesen 8 térképet kapott (17%). A tankönyv térképeinek tematikája

54%-os átfedésben van az atlaszokban előforduló térképekkel. A térképek a korábbiakhoz hasonló durva rajzi vagy topográfiai hibát nem tartalmaznak, de soknál található szerkesztési probléma. A térképek minőségében tehát javulás észlelhető, de összetételükben évtizedekkel korábbi szemléletet tükröznek.

A térképek részletes elemzését a 4. sz. mellékletben közöljük.

IV.5. A tankönyvben lévő képekről

A tankönyv képanyagának **menyisége előírászerű**, azaz megfelel annak az elvárásnak, hogy minden oldalon legyen kép. A korábbi évfolyamokhoz képest tematikája is **változatosabb, hangsúlyosabban, közel 20%-ban megjelenik a hétköznapi életet bemutató fénykép vagy rajz.**³² Az arisztokrácia politikai súlyának elvesztését helyesen tükrözi, hogy impozáns kastélyaik bemutatása alig jelenik meg (összesen 1%).

A korszakban zajló két világháború jogossá teszi, hogy a csatákkal, fegyverekkel kapcsolatos képek száma relatíve magas legyen, 16%. Dicséretes, hogy közben a háborús mindennapok (pl. hadigyárban dolgozó nők) és a pusztítás borzalmai (pl. hadifoglyok helyzete) és a pusztítás nyomai is (pl. szétlőtt Wieluń) megjelennek.

A művészek, műalkotások bemutatása nem éri el a 8%-os arányt, pedig sok olyan alkotás született a korszakban, ami a szemléltetésre nagyon alkalmas lett volna. A művészek kiválasztása nagyon esetlegesnek tűnik; csak Capa és Gershwin portréval találkozunk. Megemlíthető lett volna a pécsi születésű Breuer Marcell neve, hiszen a belsőépítészetben úttörő jelentőségű csővázis székei láthatóak a könyvben.

A szűken vett politikatörténelemtől való eltávolodás jó példáját jelenti, hogy közreadtak a tankönyvben a korabeli média által is felkapott, kétes személyekről képeket, így látható Al Capone, Rózsa Sándor, Raszputyin. A korszakban zajló két antiszemita indíttatású vitát (Solymosi Eszter megölése, ill. Dreyfus-ügy) is szemlélteti egy-egy kép.

A tankönyvben található képek mintegy 20%-a politikusokat ábrázol. A kerettantervben szereplő valamennyi személyre jut legalább egy kép. Ugyanakkor nem indokolt, hogy a diákok találkozzanak Codreanu, Collins, Harmsworth, Pavelic portréjával, csak növeli azon tankönyvi képek számát, aminek nincs valódi információs értéke.

Megvizsgáltuk, hogy **kit érdekmesítettek arra a tankönyvszerkesztők, hogy több képet is közöljenek róla**; Ferenc József, Bethlen István, Lenin, Hitler, Mussolini, Teleki (az egyik kép az öngyilkosságával kapcsolatos), Kossuth (az egyik kép a temetéséről szól) esetében a képek duplikációja szakmailag jól indokolható. (Igaz, Bethlen még látható a 178. oldalon is, de ott nem nevesítették.) III. Napóleont egyszerre mutatják be egy olajfestményen és egy karikatúrán, ez a megoldás didaktikai szempontból hatékony. Sztálint bemutató 3. képen a leretúsált Jezsov nagyon szemléletes, ez egy szerencsés kiválasztású kép.

De **Horthy Miklós hat képen való megjelenése már túlzás**, a diákok láthatják lóháton, a parlament lépcsőjén, mellképen, államfőként felirattal, nincs nevesítve, de látható a vitézzé avatáson és a 204. oldalon egy meccs megnyitóján.³³ Hat Horthy kép helyett magyar társadalmi csoportokat, társadalmi rétegeket bemutató képeket kellett

³² A tankönyvben lévő képeket tematika alapján a következő csoportokra bontottuk:

a) események, b) politikusok, ill. híres személyek egyedül, c) művészeti alkotások, ill. művészek, d) kisebbség, ill. elnyomottak, e) találmány, ill. feltaláló, f) nemesi kastély, g) szimbólum és politikum, h) városkép, ill. város részlet, i) egyéb téma, ill. nehezen besorolható, j) csata, háborús esemény. Besorolásunkat a képek jegyzékén mutatjuk be az 5. sz. mellékletben. Egyes képek tematikus besorolása nem tekinthető teljesen objektívnek, hisz pl. egy lebombázott város képe egyszerre háborús kép és városkép, nemesi ebédlő bemutatása része a nemesi kastélynak, és ott a hétköznapiakhoz köthető, persze nem átlagos a körülmény. Ugyanakkor Trianon palotáját nem a nemesi lakhelyek közé soroltuk, hanem a szimbólumok közé, mert Magyarország történelme számára azzá lett a főúri épület. Az alkalmazott módszerünk tehát nem abszolutizálható, de arányok bemutatására alkalmas.

³³ A tankönyvben ábrázolt politikusokat az 5. melléklet tartalmazza

volna a szerkesztőknek nagyobb számban közreadniuk. A 20. század elejétől már bőven rendelkezésre álló családi fényképekkel lehetne jobban megértetni egy-egy társadalmi csoport helyzetét, jellemzőit.

A képeknél **előfordul, hogy csak ürügyet jelentenek arra, hogy a képaláírásokban fontos információkat közölhessenek** nagyon pici betűkkel. A 21. oldali 2 kép alatt a Bessemer-konverter és a Siemens-Martin-kemence látható. Képaláírása az acéltermelés fejlődésétől az Eiffel-toronyig ível, terjedelme kb. 670 leütés, ami kb. 10 sornyi főszövegnek felel meg. A 38. oldali bélyegméretű Lenin-portréhoz nem csak az egész életrajzát fűzték, hanem a bolsevik szó magyarázatát is. A 95. oldali nehezen kivehető kép az első világháború iránti lelkesedésről szól, amelyről a képaláírás ad hosszabban magyarázatot, ennek a fontossága miatt a főszövegben lenne a helye.

A tankönyvek képanyagának bővebb elemzését az 5. sz. melléklet tartalmazza.

IV.5.1. A tankönyvi képek többnyire csak illusztrációk

A képekhez, fényképekhez **többnyire nem kapcsolódik elemzési, megfigyelési szempont**, csak néhány kivétellel találkozhatunk (10. és 213. oldal alsó képe, 94. oldal közepe). A képek forráselemzésére, a látvány elemzésének megtanítására napjainkban nemcsak a tanároknak, hanem a tankönyvszerkesztőknek is gondot kellene fordítani. Ebben a műben csupán a képek kevesebb, mint feléhez fűznek magyarázatot, feladatot pedig még a képek 10%-hoz sem. (A képek feldolgozásának elősegítésével az IKT eszközök használatának fejlesztését is elősegítené a tankönyv, ha már vége a Gutenberg-galaxisnak.)

Érthetetlen, hogy miért hiányzik sok képnél még a cím is (39., 202., 204., 206., 207. oldal, és a fejezetnyitó oldalak többsége). A tankönyv szakmaiságán javítana, ha megadnák a fejezetnyitó képeken, hogy az utcakép melyik városban készült, a zászlók sokasága milyen célt szolgál. A precíz megnevezés nem menne a művészeti vagy esztétikai érték rovására, amint ezt az Aba-Novák festmény pontos címaláírása is mutatja. Nem hárítható át a tanárra annak a közlése, hogy a tankönyvi kép a londoni földalattit mutatja, a nők pedig hadigyárban dolgoznak valahol. Dátum, helyszín stb. nélkül, csak a tömeget látni a 147. oldalon „*fekete csütörtök*” megnevezés alatt, ezt a képet nem fogja tudni a diák így helyesen értelmezni. 179. oldali képen IV. Károly és felesége, Zita misét hallgat a biatorbágyi vasútállomáson. Nincs arra vonatkozó kérdés, hogy milyen okból, miért ott miséznek.

Van olyan kép, ami még illusztrációnak sem elfogadható. 137. oldalon téma a weimari köztársaság a mellérendelt kép egy kommunista barikád 1919-ből. Ilyesmiről nem szól a szöveg. Ez javítva lett a 2018-as kiadásban. A tankönyvszerkesztők helyesen leszögezik, hogy Németország demokratikus köztársaság lett, de bővebben csak a tördőfés elméletről, ellátási zavarokról és sörpuccsról olvashat a diák. Pozitívumokról semmit. Pedig Berlin ebben az időszakban fontos volt a művészek, a mérnökök, a Bauhaus számára, továbbá ide járhattak egyetemre azok a zsidók, akiket a numerus clausus megfosztott ettől a lehetőségtől Budapesten.

IV.5.2. A képek minősége gyakran nem megfelelő

Problémás, hogy a tankönyvben **nem megfelelő méretű, nem megfelelő felbontású képeket is közölnek**, így nem teljesítheti még az illusztrációs célt sem. Nincs értelme ebben a méretben közreadni a Ferenc József koronázását ábrázoló képet (54. oldal). A Cséplőgép című alkotáson éppen a gép nem látható (65. oldal). A megfelelő láthatóság hiányával

szembesülünk a krími háború csatajeleneténél, (9. o.), vagy a 13. oldalon a diák nem fogja tudni, kik vannak a képen pl. a német császárság kikiáltása alkalmából. A 25. oldalon a tankönyv az öltözködésre is rákérdez, de a válaszhoz túl kicsi a kép. Egy másik képen egy mezőn csak egy sziklát látni, akkor is, ha ez egy bunker maradványa az aláírás szerint, (240. oldal) .

A 204. oldalon lévő rajz, - **plakát vagy karikatúra?** - **megfejtése sem könnyű.** „*egyetlen orvosság*” olvasható rajta, alatta a nyilasokról szóló szöveg. Egyes diákok úgy látják, hogy a parlament kupolájába befúródott egy tölcsér. Mások szerint kikígyózik egy söprű, tehát kitakarítják a régi elveket. Lehet asszociálni arra, hogy bevezették az áramot, mert villásdugónak nézik a kanyargó drót végén lévő izét, amelynek a végén egy nyilaskereszt van. Van, aki azzal a megfejtéssel próbálkozott, hogy egy flaskából öntik egy tölcséren keresztül a Parlamentbe a nyilas valamit. Magyarázattal kellett volna segíteni a diákokat!

A 169. oldalon található *Varsó belvárosát* ábrázoló képen pont azt nem látni, amire rákérdeznek – a villamos és ló együtt, ahogy a *vagonlakás* aláírású képen sem látszik kellően a lényeg (124. oldal) A 242. oldal felső képe pedig olyan sötét, hogy alig látható a gyerekek kabátja, és azon a sárga csillag (amire pedig a képaláírás is utal).³⁴ A 183. oldalon *Vitézavatásból maga* az avatás alig látható.³⁵



A tankönyvben több csatajelenet túl kisméretű, de a 9. oldali még rosszul is megválasztott, és a képaláírással ellentétben nem is látni ágyúkat, hiába írták le, hogy „*Az ütközetben az angol könnyűlovasság megtámadta az orosz haderő ágyúsorát.*” Dicsérendő a hozzáfűzött böngészős feladat: „*Nézzünk utána az interneten, milyen eredménnyel zárult a lovasroham! Olvassuk el Alfred Tennyson A könnyűlovasság támadása című versét!*” (Kár, hogy nem említik, hogy a csata ennek a versnek köszönhetően lett híres, és a hősiesség jelképe.³⁶)

³⁴ Ismert a képen látható gyerekek neve is, azt is érdemes lett volna a kép alá írni, ahogyan az alatta levő naplórészlet szerzőjét (Klein Mária) is fel lehetne tüntetni.

³⁵ A 2017 májusában a középszintű érettségiben ez a kép szerepelt jobb minőségben, tehát a gyenge minőség kiadói hibának tekinthető.

³⁶ És ágyú jobbfelől/ és ágyú balfelől/ és hátul is ágyú öl,/ kartácsa pásztáz,/ golyó s repesz között,/ míg ló s lovas kidőlt,/ bátran küzdöttek ők. -/ S bár tátogott a Halál,/ pokolból visszajött,/ ki megmaradt, de már/ nem mind a hatszáz...

Az általunk kikeresett képen³⁷ valóban láthatók az orosz ágyúk és az angol lovasok, amiről a feladat szól.



De tankönyvben közölt képen az a részlet látható, ahol a skót gyalogosok állítják meg az orosz lovasság rohamát.

Ezzel már a következő típushiba elemzését is elkezdtük; **a hibás képaláírások sorát.**

IV.5.3. Szakmai hibák és hiányosságok sora a képaláírásokban

A 89. oldalon hiba maradt a képaláírásban; „védőreform” szerepel a véderő helyett! Nem mindegy!

A 104. oldalon a „NOSZF”-al, azaz Leninék hatalommegszerzésével kapcsolatos kép aláírása forradalom (ezt korrigálták 2018-ban, így októberi eseményeket ábrázol a kép). A tankönyvi főszöveg más történelemszemléletet tükröz, ott államcsínyről beszélnek.

A 108. oldalon a kép szerint kikiáltják a köztársaságot, de a főszövegben a Népköztársaságot kiáltják ki.

A 240. oldali képaláírás állításával szemben az Árpád-vonal nemcsak Kárpátalja területén épült ki, hanem Erdélyt is érintette.

Többször előfordul az is, hogy nincs elég információ a tankönyvben a publikált képről. Pedig különösen a karikatúrák esetében fontos lenne tisztázni, hogy milyen célból, milyen indítatásból készültek. A három császár szövetségét bemutató karikatúra készítője sincs megadva, nincs kérdés sem arra, hogy kinek a szerepét emelte ki az alkotó. Bismarckot a kortársak felismerik, de a diákok nem. (14. oldal), pedig csak e magyarázat megadásával lenne a képnek megfelelő didaktikai hatása.

A 172. oldalon található Capa-kép vitatott háttéréről egyetlen szót sem szól a tankönyv. **A milicista halála** kép dokumentumként került a könyvbe, erről mindenképpen meg kellett volna jegyezni, hogy sokan vitatják eredetiségét, hogy Capa valóban azt a pillanatot kapta-e el, amikor halálos lövés éri a milicistát. Jó kis kutatást és vitát lehetne rendezni a képről!

Az 50. oldalon látható egy szálló, de az nincs aláírva, mi köze az épületnek Deákhoz (ezt javították a 2018-as kiadásban). Ahogy a 74. oldalon bemutatják a Centrál-kávéházat,

³⁷ <https://artuk.org/discover/artworks/the-relief-of-the-light-brigade-25th-october-1854-183084>

The Relief of the Light Brigade, 25th October 1854, Richard Caton Woodville (1856–1927), National Army Museum

ám nem közlik a kapcsolatát a Nyugat szerzőivel. Néhány oldallal később az Est szerkesztőiről sem írnak egyetlen mondatot sem.

A diák nem fogja érteni, mi az a Bessemer-konverter (21. oldal), ennyi közlés nem elégséges.

A 118. oldalon nem releváns információ a vidéki gyerekeknek, hogy hol volt a román tank, ha az Oktogonon állt.

Még szerzői jogi problémát is felvethet, hogy a 64. oldalon a *Kubikusok* kép aláírása pontatlan, elmaradt, hogy a fametszet 1879-ből Hermann Ottó rajza alapján készült.

A 101. oldalon nem derül ki, miért masíroznak amerikaiak Londonban nagy tömeg előtt.

A 154. oldalon nem látni, melyik Himmler, akiről a szöveg szól, a háttérben lévő épület lágerképnek pedig nem informatív.

A 155. oldalon a szöveg szerint csak „autópályát” látunk, de a kép fókuszában egy léghajó van. De a szerkesztő nem hívja fel a figyelmet a Zeppelinre, nem tünteti fel, hogy Frankfurt am Main melletti léghajóreptérről felszálló léghajót látunk.

Honnan tudná a diák a tankönyvszerkesztők szerint, hogy hadianyagot előállító üzem lett a Skoda-gyárból? A képhez kapcsolt kérdés a német szerepvállalásról sehogyan nem kapcsolódik a témához (169. oldal).

A 219. oldalon a sárba ragadt német hadoszlopról tudni kellene, hogy hol járnak. A téli hadviselés aláírásból sem derül ki, hogy akiket látunk, azok finnek, németek, vagy szovjetek, pedig a diákok hajlamosak megkérdezni.

Az imént összegyűjtött pontatlanságok jelzik, hogy a tankönyvszerkesztőknek a kompetenciafejlesztés, a forráskritikára való felkészítés érdekében még lenne átdolgoznivalója a képaláírásokban is.

IV.5.4. Hiteles és fiktív képek egybemosása a tankönyvben

A 38. oldalon közölt egyik **fotó eredete** vitatott, valószínűleg az 1925-ös Viskovskij film jelenete látható a képen, ezt nem jelezni szakmai hiba, a képaláírás szerint eredetinek vélheti a diák, pedig csak a sztálini propaganda része a kép³⁸.

A 159. oldalon azt olvashatjuk, hogy a kép filmrészlet, de azt a fontos információt már nem közlik, hogy a nürnbergi pártnapokon forgatták, nem beállított képről van szó.

Forráskritikára akkor lehet megtanítani a diákokat, ha a képek forrását, alkotásának speciális körülményeit is korrektül megadja a tankönyv.

IV.5.5. Le nem fordított kifejezések a képeken

A tankönyvekkel szemben támasztott alapkövetelmények között szerepel, hogy ne legyenek benne idegen nyelvű kifejezések, ez a könyv már a 7. oldalon közöl ilyet, igaz, olyan apró betűvel, hogy csak a sasszeműek láthatják. A 39. oldali kép megértéséhez is nélkülözhetetlen lenne annak az ismerete, hogy azt írták a képre: *Hazaáruló*.

³⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Petersburger_Blutsonntag#Das_gestellte_Foto_von_1925

Az 51. oldalon a Széchenyi mű pontos címének fordításával adós a könyv; *Ein Blick.....* így nem több, mint egy könyvborító. Ez a kép kikerült a 2018-as kiadásból.

Nem várható el minden diáktól, hogy értse a Hitlert üdvözlő feliratot: *Danzig grüsst seinen Führer!* (213. oldal) Ez a kép is kikerült a könyvből.

Az OMM kettős címerének a feliratát sem értik a mai diákok, hisz többségük nem tanul latint.

A magyar nyelvű fordítás megadása az alapfeltétel ahhoz, hogy egy tankönyvi kép túllépjen az illusztrációs feladaton, és didaktikai célokat is megvalósíthasson.

IV.5.6. Túl sok a tankönyvben az arckép

A politikusokról megjelent képek több mint fele lényegében csak arckép, nem fog felfigyelni rá a diák, nem derül ki számára az illető környezete, öltözése. Magának az arcvonásoknak a megismertetése csak néhány, nagyon fontos személy esetében lehet tanítási cél, pl. a jellegzetes bajusztól ismerje fel a diák Hitlert. A többi esetben tartalmi funkciója az arcképeknek nincs, csak mennyiségi előírásokat teljesít, közlése öncélú, valódi didaktikai célja nincs. Ez a megállapításunk különösen igaz azokban az esetekben, amikor a néven kívül semmi mondanivalója nincs a tankönyvszerkesztőknek, a képhez nem fűznek magyarázatot, kérdést.

IV.6. A szöveges forrásokról

A szöveges források száma magas, átlag minden 2. oldalon található egy bekeretezéssel jelölt forrás. Így a hiány lesz feltűnő, az, hogy nincs szöveges forrás sem a nyugati demokráciák, sem a New Deal bemutatásához (pl. New Deal 147-151.o.).

A források jelentős része arra alkalmas, hogy alátámassza a lecke főszövegét.

A 81. oldalon már a 16. törvényrészlet közlésénél tart a könyv,³⁹ ezek a diákoknak száraz jogi szövegek, nem teszik könnyen tanulhatóvá a leckét. Általában megadják a törvény címét, évszámát, de nem tették ezt „Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai értelemben,”⁴⁰ „Az izraelita vallásról”, „A cseléd és a gazda viszonyáról című törvények esetében”.⁴¹

A szerződések, határozatok részleteinek idézése szerintünk túl bőséges, mintegy 18 darab olvasható.

Ezzel szemben **nagyon kevés a visszaemlékezés** a könyvben, pedig a 20. századi memoárirodalom nagyon bőséges. A magyarok közül csak Andrássy Katinka, Herczeg Ferenc, Werth Henrik emlékeit idézik hosszabban. 4 katona, egy szakértő és egy lelkész mellett a holokauszt témában azért megszólalnak öten, és Churchill visszaemlékezései is helyet kaptak. Viszont a GULAG elszenvedőinek memoárjaira egyáltalán nem szántak teret.

³⁹ A könyv további részében már csak 6 törvény szerepel.

⁴⁰ <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5318>

⁴¹ Bízunk benne, hogy a címek elhagyásának csak szerkesztői figyelmetlenség az oka!

Művészekről is alig idéznek, összesen négy részletet olvasunk. Van néhány sor Illyéstől, Bartóktól, Vörösmartytól. Sem Ady, sem Mikszáth publikációi, sem Orwell, sem Szolzsenyicin, sem az avantgarde mozgalom nem jelenik meg, pedig sokkal érdekesebbek lennének a diákoknak, mint a száraz szerződések szövege. Üdítő kivétel José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása* című művéből vett filozófiai tárgyú részlet.

A források többsége politikai tárgyú, több mint 30 valamilyen eseményhez köthető. Sok politikai véleménye, nézete is megjelenik. A 19. századi liberálisokon (Széchenyi, Deák, Kossuth, Szemere) kívül örömmel olvastuk Bibó két, Károlyi Mihály és Kós Károly egy-egy írásának részletét, az értelmiségiek kiállását a zsidótörvények ellen, Márton Áron tiltakozását, Szent-Györgyi néhány gondolatát. Hiányoljuk a 20. századi demokraták társadalombíráló gondolatait! Jobboldali politikusok közül teret kapott Bethlen (kétszer), Horthy (háromszor), szélsőjobbról Mussolini, Hitler (kétszer), valamint Goebbels, Böszörmény és Szálasi.

A források kiválogatásának szempontjai nem mindig derültek ki, pl. nem érthető, hogy miért nem szerepel a tankönyvben a fasiszták programja és miért került be pl. a nem túl lényeges stressz front. Miért érezték fontosnak betenni a Tardieu-terv bírálatát. Miért nincs visszaemlékezés a Don-kanyari katasztrófáról, miközben ugyanabban a leckeében hosszan olvashatunk a nyikolájevi csatáról. (Ezt részben pótolja a 2018-as kiadás szövege a 2. magyar hadseregről.)

Fontosnak tartanánk viccek közreadását. Egyetlen vicc került be a könyvbe, arról, hogy a népbiztosok nem zsidók, hanem pogányok. Ennek indokoltságát viszont ebben a formában vitathatónak tartjuk.

A források kiválasztási módjával szemben a fentieken túl **legnagyobb kritikánk, hogy mindössze kétszer⁴² kerül sor ugyanarról a témáról több szöveges forrás közreadására, hogy ütköztetni lehessen az álláspontokat,** azok mérlegelésére, önálló vélemény kialakítására ösztönözni a tanulókat.

A források közlésekor nagyon gyakran **hiányoljuk** annak bemutatását, **ki a szerző. Forráskritikára csak úgy lehet nevelni, ha ismert a szerző indítatása, életpályája, vagy a gondolatok keletkezési körülményei.** Jó példa erre a 159. oldalon annak indoklása, hogy Szent-Györgyi miért nyilatkozott a sportról. Ugyanakkor nem mutatták be, ki volt Cecil Rhodes, pedig ha ismert Rhodesia névadójaként, a gyémántipar megteremtőjeként, akkor másként olvassuk a sorait a gyarmatosításról. Keynes negatív véleménye a párizsi békéről is fontosabbá válik, ha a diák elolvashatja, milyen fontos közgazdásszá vált később. Bibó István a zsidóellenes törvények hatásairól idézett szövege mellett (242. oldal) érdemes lett volna néhány mondatban bemutatni a szerzőt, de csak annyit ír róla a könyv, hogy református. Ez utóbbinak a forrásértelmezés szempontjából mi a jelentősége? Nem reformátusi volta miatt fontosak ezek a magyar társadalomra nézve súlyos megállapításai!⁴³ A varsói gettó leírásáról szóló 236. oldali sorokhoz illett volna megmagyarázni, ki az a Ringelblum, mert magyarázat nélkül németes neve félreértésekre adhat okot.

A 109. oldalon Károlyi mondatainak nincs időpontja, forrása.

. Két részlet a *Mein Kampf*-ból (156. és 235. o.) való, ezt fel lehetne tüntetni, ha viszont úgy érzik a szerkesztők, erre a tényre még nem érett meg a tanulóifjúság, akkor a részleteket sem illene közölni.

⁴² Két eltérő álláspont olvasható az 59. oldalon a nemzetiségi törvény kapcsán, és az 59. oldalon a véderő ügyben.

⁴³ Ráadásul az, hogy református önmagában semmit sem mond, hisz református vallású magyar is eshetett a zsidótörvények hatálya alá...

„*Lenin jellemzése Sztálinról 1922*” – olvasható a 142. oldalon, **de a gyerek azt ebből nem tudja meg, hogy ez Lenin politikai végrendelete**, nem akarta, hogy Sztálin legyen az utóda.

Az összességében több mint 100 forrás a tankönyvet használhatóbbá teszi, **de a kiválasztás esetlegessége, a törvények és szerződések túlsúlya, egyes források pontatlan megjelölése, egyes témák kimaradása, és mindenekelőtt az, hogy nincsenek egymással ütköztethető álláspontok, korlátozottan teszi alkalmassá a forrásközpontú történelemoktatásra.**

A szöveges források felsorolását a 6. sz. melléklet tartalmazza.

IV. 7. A tankönyv új didaktikai elemei

A tankönyvben több formai, ill. tartalmi újítással találkozunk, ebben a fejezetben vesszük sorra az összefoglaló képmontázsokat és a *Történészszemmel* rovatot.

IV.7.1. Az egész oldalas képösszeállításokról

Üdvözlendő megoldás, hogy több olyan képösszeállítás is bekerült, amely fontos vizuális információkat ad az adott korszak jellegéről, működéséről. A 112. oldalon a versailles-i konferencián résztvevő országok térképe látható a háttérben, így próbálják meg az eltérő véleményeket ábrázolni.

Társadalom és életmód a Horthy-korban című lecke első oldalpárja sajátos, régies-papírbarnás háttérszínezéssel úgy jelenik meg, mint egy korabeli újság oldal (192-193. oldal). Ez egy ötletes megoldás; fényképek, reklám is szerepel, igaz semmi kommentár nincs hozzájuk.⁴⁴ A 206-207. oldalon a Horthy-kor államáról látható ez a sajátosan kivitelezett oldalpár, amely a 192-193. oldalhoz hasonlóan újság jellegű, de mind a kettő más-más tipográfiai megoldással dolgozik. Látványosak a címek és sok a kép, bár inkább háttérkép, amik miatt a rávezetett szövegek az amúgy is kisebb betűtípussal alig olvashatóak. Így nem tudja meg a diák, hogy Bethlen Istvánt és Gömbös Gyulát is látjuk rajtuk.

Látványos, jó ötlet, kár, hogy a kivitelezés finomítása elmaradt. A tapasztalatok levonása után a későbbi kiadásokban érdemes más esetekben is élni hasonló kreatív megoldásokkal.

⁴⁴ Mivel átvették egy korabeli folyóirat elnevezését, illetl volna a tanulóknak írni egy mondatos magyarázatot a kommunista újság szerepéről.

IV.7.2. Történészszemmel

A *Történészszemmel* című rovat jó ötlet. Alkalmas lehetne a történelmi gondolkodás fejlesztésére, valamint a történész gondolkodásmódjának és munkamódszerének megismertetésére is.

Azonban ez a rovat nagyon kevés forrást tesz közzé, és csak néhány esetben ütközteti azokat. Így ritkán ismerhető meg általuk eltérő vélemény. Jó megoldás az 57. oldalon: *Hogyan értékelte a kiegyezést a történettudomány?* Szabad György és Csorba László történészek álláspontját ismertetik, megadva, hogy mikor keletkeztek a források. Ez a feladat tényleg gondolkodtat.

A 109. oldalon fogalmazódik meg ez a kérdés: „*Miért nem volt katonai ellenállás 1918 őszén?*” Linder Béla és Incze Kálmán álláspontját ütköztetik a leszerelés mellett és ellen. A tankönyvszerkesztő több szempontból is körbejárja a kérdést, utal arra, hogy a téma viták kereszttüzeiben áll. **Kritikai gondolkodás fejlesztésére alkalmas** feladat, főleg azért, hogy Károlyi idézetet is közölnek.

Ellenpélda, mikor a magyar birodalmi gondolat került egyoldalúan a 74. oldalon a középpontba. **Nem ütköztetik álláspontjukat** azokéval, pl. Adyval, akik felismerték a *magyar ugart*, a nemzetiségi problémákat. A kérdések – akár részben – nem Rákosi Jenő szövegének bírálatára irányulnak, hanem csak arra, hogy ő miként vélekedett a szabadelvű kormányzásról. „30M magyar= probléma nélküli jövő” elképzelésének naivságára nem vezetik rá a diákok. Azt sem magyarázzák el, mennyire jelentéktelen szervezet volt az Országos Nemzeti Szövetség.

Két véleményt közölnek a 86. oldalon a választójoggal kapcsolatban, de ezek ugyanazon álláspont mellett érvelnek: nem támogatják az általános választójogot. A választójogért tüntető szociáldemokratákat látunk egy fényképen, de érveik nem jelennek meg. A tankönyvi magyarázó szövegben ez áll: „*Tisza István nem engedett; elutasította az utópisztikus ideológiákra fogékony szegényparasztság és munkásság választójogát.*” – A tankönyv készítője a szerzői szövegben nem teszi idézőjelbe az „utópisztikus” kifejezést, így azonosul az idézettel. Nem magyarázza el, hogy Tiszának nincs igaza, demokratikusan nem lehet kizárni valakit a választójogból azért, mert utópisztikus elveket vall, s nem közöl ütköztethető forrást sem.

Több olyan szöveg is van a rovatban, ami a korábbi tankönyvekben is megtalálható volt, csak nem ilyen vonzó cím alatt, nem újdonságként. Az 52. oldalon: *Hogyan próbálja központosító törekvéseit megőrizni Ferenc József?* - kérdést teszik fel a szerkesztők, és az októberi diploma és a februári pátens szövegeinek összevetésére lesz módunk. Megszokott, nem törzsszövegi közlés.

Néha a cím a megtévesztő, mert igazán **nem arról szól az adott szöveg, amire várunk**, pl.: a 11. oldalon az orvostudomány fejlődésének bemutatását jelzi a cím, de helyette arról szól, hogy mennyire nem figyeltek a betegek. A 120. oldalon olvasható: „*Miért vált megszokottá az erőszak a korban?*” A címmel ellentétben a tankönyv arról értekezik, hogy miközben a történészek azon vitatkoznak, hogy „a vörös- vagy a fehérterror volt-e szörnyűbb...” a spontán lincselésekre és a román hadsereg által megöltekre kevesebb figyelem jut” A két forrás erről szól, a harmadik pedig zsidóellenes pogromról. Mindezt egyetlen feladat nélkül.

A 246-47. oldal címe: *Milyen események történtek az ostrom idején?* Ez az egyetlen két oldalas *Történészszemmel* rovat, ami tkp. több téma, egyetlen címmel. Egyáltalán nem

érthető, hogy fontos események miért ebbe a rovatba kerültek. A 246. oldal a címről szól, a feladatok is ahhoz kapcsolódnak. Könyvtárban, interneten utána nézni a mindennapi életnek az ostrom idején. Naplórészleteket keresni. **De a 247. oldal nem az ostromról szól! Nyitó mondata téves: „Az ostrom idején bontakozott ki a nyilas terror.”** Pedig a nyilasok által elkövetett gyilkosságok első száz áldozata akkor halt meg, amikor a szovjetek még a Tiszáig sem jutottak el hazánkban. (Ezt a részt bővítették a 2018. évi kiadásban, bekerült például a Magyar Front, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, Bajcsy-Zsilinszky Endre és a katonai ellenállás próbálkozása.) A következő két bekezdés az embermentők hősiességéről szól. Feladat, visszaemlékezés forrás sajnos nem kapcsolódik hozzá. Ahogy megérdemelték volna egy figyelemfelkeltő saját címet is! Salkaházi Sárát boldoggá avatták emberségeért, ezt sem említi a könyv. Sztehlo Gábor és társainak beemelése a nemzeti emlékezetbe fontos feladat, amit szerkesztéssel, tipográfiai kiemeléssel is segíthetne a tankönyv. A rovatban olvasható Kovács Imre idézetről csak az nem derül ki, hogy miről szól. Ugyanezen Történelemszemmel rovatban szerepelnek a szovjet megszállók rémtettei is.

Félig jól sikerült megoldásnak tekinthető a 82. oldal: *Miért változott meg a magyarságról alkotott kép Nyugat-Európában?* A kérdés felvetése jó. Dicséretes, hogy foglalkoznak a tankönyvszerzők a csernovai események bemutatásával, amin keresztül érzékeltetni lehetne, hogy a magyarságról alkotott kép megváltozásaért a hibás nemzetiségi politika is felelős. Nem a külföldiek a nemzetiségek által a saját nézőpontból történő tájékoztatását kellene bűnbaknak kijelölni! Szlovák történészek ütköztethető írásai találhatóak a forrásban, ez jó. De a feladatok közt megkérdezik, *„hogyan tekintenek Szlovákiában a csernovai incidensre?”* - **korrektebb lett volna, ha tragédiaként vagy sortűzként említik az esetet.** Az eseteírásból egyébként nem derül ki, miért ellenezték a szlovákok, hogy felszenteljék a templomot. A tankönyv nem említi azt a szlovák papot, akit elítéltek a magyar hatóságok „izgatásért”. Hisz nem az a lényeg, hogy a sortűzben részvevő csendőr szlovák volt-e, vagy magyar, hanem az, miért került börtönbe Hlinka, a templomépítést kezdeményező pap, aki mellett kiállt a falu lakossága.

Több feladat is utal digitális tananyagra, ami ebben az esetben sem elérhető. A rovat hosszabb terjedelme miatt a hiány kevésbé értelemzavaró, mint a *Rá@dás* rovat esetében, mert több szöveg önmagában is bír jelentéssel.

Nagyon sok olyan téma van, amelyik inkább a *Rá@dás* rovatba lenne való, mert csak történelmi érdekességet mutat be, pl.: a párbajvívást /76. oldal/

Forrásként Horthy István nejét, Tisza Istvánt, Incze Kálmánt, Rákosi Jenőt - Illyés Gyulát, Márai Sándort, Fejtő Ferencet, Linder Bélát, Károlyi Mihályt idézik.

A rovat tematikája egysíkú. Azokat a kategóriákat használtuk, amelyeket a képek elemzésére felállítottuk. Többség a politikum, szimbólum kategóriába került. Hétköznapi élet, művészet téma egy-egy alkalommal, a találmányok két esetben fordulnak elő.

A rovat alsó részén találhatók a kérdések, feladatok. Ezek közül viszonylag sok ösztönöz internetes keresésre. Érdemes lett volna linkek, vagy portálok megadásával segíteni a keresést, hisz téveszmékkel is gyakran lehet találkozni a „kényesebb” történelmi események kapcsán. Több kérdésnél várhatóan a diákok nem fogják tudni a választ: *Mikor értek el hasonló sikereket a törökök?* – (A kérdés egyértelműen a soproni népszavazásra utal, de valószínű, hogy béke revíziójára gondol, 125. oldal) A választ e tankönyvbírálat írói is keresik.... *„Milyen belpolitikai helyzetet teremtett Ausztriában az általános választójog bevezetése?”*

Össességében a rovat többet ígért, mint amit teljesített. Növelte a politikai témák túlsúlyát. Néhány dicséretes esettől eltekintve nem ütköztetett nézeteket, forrásokat. A digitális tananyag ebben az esetben is hiányzik.

A rovat részletes bemutatását a 7. sz. melléklet tartalmazza.⁴⁵

IV.7.3. Rá@dás

A *Rá@dás* rovat történelmi érdekességeket ígér, és törekszik is ilyen témák felvetésére: Sissi, Rózsa Sándor, Kossuth-kultusz, dadaizmus. Más esetben történelmi eseményeket, epizódokat próbál többféle megvilágításba helyezni: revíziós politika, 2. világháború kezdetének időpontja, szarajevói merénylet. Történelmi dilemmák bemutatására is ki akarnak térni; Teleki öngyilkossága, katyáni gyilkosság. A tankönyvkészítők szándéka dicséretes. A rovat tankönyvi előfordulása egyenetlen, az utolsó 50 oldalon 10 db van, másutt 50 oldalon 4-6 darab.

A tankönyvben több mint 20 olyan feladat van a *Rá@dás* rovatban, ami nem megoldható, mert **hiányzik hozzá a beígért digitális tananyag. Össességében ez több oldalnyi használhatatlan lap a tankönyvben!** Ez különösen problémás olyan esetben, ha magát a **tévhitet közli a tankönyv**, de a tudományos cáfolatot már a diákok által nem elérhető IKT eszköz tartalmazza. Ilyen a 125. oldalon a Trianonnal kapcsolatos rész. Többnyire a címnek megfelelőek a tartalmak, a tananyaghoz ráadást, többletet tartalmaznak, de esetenként a kötelező tananyag, például Sztálingrád és a doni katasztrófa (ez kikerült a 2018-as kiadásban) is ide került. A tankönyvet önállóan feldolgozók tehát nem fognak értesülni arról, mi is történt Voronyezsnél.

Rá@dások közül azok tekinthetők még így is hasznosnak, amelyek legalább **képaláírásként, ahhoz fűzött magyarázatként használhatók**. Ilyen az Eucharisztikus Világkongresszusról (209. oldal), Lord Rothermere tevékenységéről, szerepéről (191. oldal) a szesztilalom és a maffia kapcsolatáról (134. oldal) szóló kiegészítések.

Van néhány olyan *Rá@dás* is, amely nem tartalmaz digitális feladatot, tehát önmagában értékelhető.

Az elsőre a 196. oldalon bukkanunk. A Horthy-korszakról szóló filmcímeket sorol fel; 1931-es, 1949-es, 1956-os, 1979-es, 2006-os alkotásokat, félmondatos bemutatásokkal, pl. „*a korszak életének tanyavilágát parodizálja*”. Illusztrálásként egy jelenet az *Indul a bakterház* című filmből; két hátulról, negyedig látható csendőr vállá fölött egy demizsonos parasztgyerek. A felsoroláshoz nem kapcsolódik feladat – mi sem tudtunk kitalálni hozzá.

204. oldal: „*Az 1938-as év további eseményei*” –címhez két információ felsorolása; Horthy születésnapját ünnepelte az ország, és VB döntőt játszottak a labdarúgók. Ha nem akarnak aktuálpolitikai felhangot sugallni a képpel – a kormányzó megjelent a meccsen- akkor a születésnap megünneplését az autoriter vezetéssel kellett volna összekapcsolni, ezzel kapcsolatos kérdést feltenni. Így csak annyi jön át, hogy június 18-án volt Horthy születésnapja...

209. oldal: Eucharisztikus Világkongresszus 1938-ban többféle információ közlése, fénykép a megnyitó díszletéről és a felvonulókról, az ünnepi kiadású pengők és egy plakát. Kár, hogy a tankönyv adós marad a szó magyarázatával, attól, hogy a szó elé teszi, hogy „*ügynevezett*”, valószínűleg a diákok nagy része nem fogja érteni a kifejezést. Olyan

⁴⁵ A melléklet összeállítása Gyuriczáné Boczkó Ágnes segítségével készült.

feladatokat lehetett volna megfogalmazni, amely a Horthy-korszak keresztény jellegét hozza összefüggésbe a kongresszus szellemiségével.

247. oldal: A magyarországi cigányság sorsa 1944-45-ben csak ismeretet közöl, sem képet, sem feladatot, sem forrást nem ad közre. Hiányérzetet kelt a bemutatás. Az *auschwitz roma barakk fölszámolásának* zárójeles megjegyzése sem elég, hisz nem mondja ki: meggyilkolták az összes ott fogva tartott cigányt. A Szálasi-kormány idején elszabotált rendeletek említése ebben a rövid summázatban alkalmas lehet a brutalitás és a felelősség tompítására.

Összességében közel 30 Rá@dás van a tankönyvben, melyek egy része képaláírásként használható, de többségük a beharangozott digitális tananyag nélkül mire szolgál? Fájó, hogy a hiányzó részek közt vannak nem csak történelmi érdekességek, hanem az emlékezetkultúra miatt fontos események, mint a katyáni, és az 1942-es és a 1944/45-ös délvidéki tragédiák. Négy olyan Rá@dást találtunk, amihez nem szántak digitális kiegészítést, ezekhez viszont a tankönyvszerkesztők nem fűztek kérdést, feladatot. A Rá@dás rovat részletes bemutatását a 8. sz. melléklet tartalmazza.⁴⁶

⁴⁶ A melléklet összeállítása Gyuriczáné Boczkó Ágnes segítségével készült.

V. A tankönyv, mint az önálló tanulás eszköze

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy betegség miatti hiányzás, magántanulói statusban, vagy levelező tanrendű oktatás esetén a tankönyv alkalmas-e az önálló tanulásra, az ismeretek megszerzéséhez elegendő segítséget ad-e.

V.1. A tankönyvi kérdésekről, feladatokról

A tankönyvszerkesztők több leckében kérdések sokaságával igyekeznek az önálló tanulást segíteni, leckénként átlagosan 20 darabbal. **Bizonyos témákhoz feltűnően kevés kérdést tesz fel a könyv**, a *Modern tudomány, kultúra és életmód* leckében (157-160) csak 5 kérdés-feladat szerepel. Elemzésünkben korábban már említettük, a történelmi, politikai kérdéseket bőven felvető leckékben (*Magyarország hadba lépése*, (231-234. oldal) és *Magyarország német megszállása* című leckékben (239-243. oldal) az átlagoshoz képest feleannyi (mindössze 11, illetve 10) feladat található, pedig ezekben a témákban is bőven van elemezhető forrás (képi, szöveges), amelyek többségéhez így nem tartozik semmilyen feladat. Ez nem könnyíti meg a diákok (és a tanárok) helyzetét. A 120. oldalon lévő *Történelemszemmel* rovatához „*Miért vált megszokottá az erőszak a korban?* a tankönyv gyakorlatától eltérően egyáltalán nincsenek feladatok-kérdések.

A táblázatokhoz kapcsolt feladatok közt több olyan van, ami **további kutatómunkára ösztönzi a diákokat**, ezzel a megoldással egyetértünk, bár jobb lenne valamilyen ikonnal erre felhívni a diákok figyelmét. Támogatandó, hogy a 19. oldalon az amerikai 1860-as elnökválasztási eredményei mellett lévő kérdések napjaink amerikai választási eredményeinek megismerését kérik. Dicsérendő, hogy több kép esetében is törekedtek arra, hogy további kutatómunka kiindulópontja legyen.

Sajnos ritkán élnek a szerkesztők integrált feladatokkal, de van köztük néhány kompetenciafejlesztő jó gyakorlat: A mellékelt térképpel közösen kell értelmezni a táblázatot, és így az 1. kérdés jól megválaszolható a 71. oldalon.

A tankönyvi táblázathoz kapcsolt kérdések egy része emeltszintű érettségihez is megfelelő feladat, sajnáljuk, hogy ezt ikonnal nem jelzik a tankönyvszerkesztők. Pl. a 26. oldalon lévő 6. táblázat alatt lévő kérdések nem annak adataira vonatkoznak, hanem az okokat elemezteti, ezért tekintjük emelt szintűnek.

V.1.1. A hiányzó kérdések

Egyik problémának azt tartjuk, hogy **vannak olyan források, amelyekhez egyáltalán nincsenek segítő kérdések**, ráadásul ezek mind nehéz témákat járnak körül: a 174. oldalon egy zsidó kisfiú (a 2018-as kiadásba bekerült egy ismétlődő kérdés), a 242. oldalon egy zsidó kislány mondataira, ugyanott egy deportálásból kidobott képeslapra nem kérdez rá a tankönyv. Kérdés nélküli a 117. oldali zsidó vicc is. (Ebben az esetben mi magát a közlést is vitathatónak tartjuk!) A 194. és 195. oldali irodalmi részletek lényegére sem irányítja kérdés a figyelmet.

A táblázatok, ill. táblázatszerűségek harmadához semmilyen kérdés, feladat nem kapcsolódik, ez elfogadhatatlan, különösen azért, mert a tankönyvbírálat hivatalos szempontjai közt megfogalmazott elvárás, hogy a források 100%-hoz kapcsolódjon feladat, vagy kérdés.

Teljesen érthetetlen, hogy miért nem fűztek kérdéseket az alábbi táblázatokhoz:

- A nagybankok tőkeerejének növekedése (1880, 1890, 1900),
- Korabeli bérek és árak,
- Bosznia-Hercegovina etnikai viszonyai,
- Az USA külkereskedelme (a hadviselő felekkel),
- A vesztes államok haderejének korlátozása,
- Munkanélküliség a világválság hatására (1932),
- A trianoni Magyarország lakosság száma és a várható élettartam (1920, 1930, 1940),
- A mezőgazdasági termékek elértéktelenedése (1927-1934),
- A német és a lengyel hadsereg összevetése,
- A Honvédség létszámának változása (1944. január-szeptember),
- A védők és a támadók létszáma Budapest ostroma idején,
- Magyarország anyagi veszteségei.
- A zsidóság aránya a Közép-Európa nagyvárosaiban (1910),
- A zsidó népesség létszáma (1840, 1880, 1890, 1910), ill. számarányuk néhány értelmiségi munkakörben (1910).

Arra is van példa, hogy egyáltalán nem kapcsolódik a táblázat és az alszerkesztett feladat, pl. a táblázat a német és a lengyel hadsereg erőviszonyának összevetéséről szól, a feladat ettől teljesen függetlenül csak atlaszhasználatot kíván (214. oldal).

V.1.2. A kérdések alig segítenek a forráselemzések elsajátításában

A válaszok jelentős része kiolvasható a szövegből, azaz egyszerű szövegértési feladat. Ez kiindulásként jó, de a sikeres érettségéhez kevés. Kellenek ilyen kérdések, differenciált feladatokhoz is fel lehet használni az órán, de arányuk a tankönyvben túlzottan magas. Azoknak a forrásoknak, melyekhez kérdést kapcsoltak, több mint negyede tartozik ebbe a típusba. Ezekhez hasonlóan szükséges az a feladattípus is, amely a forrás tartalmának összefoglalását kéri a diákoktól, de ebből is viszonylag sok olvasható.

Kár, hogy a tankönyvszerkesztők néhány esetben a szövegben rejlő szövegértelmező vagy gondolkodtató lehetőségeket nem használják ki.

- A 17. oldalon lévő forrás (*A Republikánus Párt programjából; 1860*) foglalkozik a gazdasággal, de a kérdések nem utalnak a párt gazdasági céljaira, és az elérésüket szolgáló eszközökre.
- Bizonyos fordulatokra nem kérdez rá, nem magyaráz a könyv, például a 119. oldalon lévő Horthy beszédben „*Tetemre hívom...*”
- A 242. oldalon Bibó István zsidóellenes törvények hatásairól idézett szövege olyan tényeket is említ, amelyről a könyv nem ír, így célszerű lett volna több konkrétabb kérdést feltenni.

Nem segíti a forráshasználat elsajátítását, ha a **feltett kérdés indikálja a választ.**

Érdemes lett volna azt tisztázni, hogy a védővám (149. oldal) hogyan hatott más országokra, a világkereskedelemre.

Vámtarifák	Német-ország		Francia-ország		Olasz-ország		Svéd-ország	
	1927	1931	1927	1931	1927	1931	1927	1931
Általános vám-tarifa (%)	20	→ 41	23	→ 38	28	→ 48	20	→ 27
Mezőgazdasági vám-tarifa (%)	27	→ 83	19	→ 53	25	→ 66	22	→ 40

A vámtarifák változása az egyes országokban

Mi mutatja a vámtarifák változásában, hogy a válság mindenütt a mezőgazdaságot sújtotta a leginkább?

	1890	1913
Oroszország	4,3	12,3
Egyesült Államok	9,6	22,5
Németország	5,6	14,1
Franciaország	4,5	5,9
Nagy-Britannia	11,2	15,8
Oszták-Magyar Monarchia	2,4	4,6
Japán	2,5	6,6

A nagyhatalmak városi lakossága 1890 és 1913 között (millió fő)

Számítsuk ki az előző oldali adatsorok segítségével, mekkora volt az egyes országokban a városi népesség százalékos aránya az össznépséghöz képest! • Állítsuk sorrendbe az adatok alapján a nagyhatalmakat! • Melyik ország került az utolsó helyre?

Az is zavaró, hogy több feladatnál nem hagyják a szerkesztők, hogy a diák maga jöjjön rá az összefüggésre, mert az egymást követő kérdések automatikusan adják a megoldást. **"Önmagukat megválaszoló kérdéseknek"** neveztük őket, ilyen található pl. 111. oldalon Franciaország áldozatait kérdezve.

Néhány feladat inkább matematika órára való többszörös százalékszámítást kíván, szerintünk történelemtankönyvben illene megadni a kiszámított adatokat, és azt elemezteni (5. táblázat 26. oldal). A tantárgyak közti valódi integráción nem azt értjük, hogy 14 db osztást végeztetünk el a diákokkal. A 25. oldalon lévő feladat is 7 osztást, majd sorrendbe állítást vár el.

(Nem gondoljuk, hogy sok tanár ezt elvégezteti.) Egyes feladatok még öncélúan aprólékosak is; pl. 18. oldalon: „Állapítsuk meg az egyes iparágak növekedésének arányait!” – mindezt kilenc iparágra és három évre várják el, ez 18 arányszámot jelentene, amelynek kiszámolása nem eredményezi történelmi folyamatok megértését. Az ilyen típusú feladatok inkább nehezítik, mint könnyítik, hogy a diák maximális pontszámot érjen el az érettségien a forráselemzésnél. Ott ugyanis egy kiválasztott, jellemző adat elemzése a feladat, nem ugyanannak a műveletnek többszörös ismétlése. A 27. oldalon **kiszámoltatnák a diákokkal, hogy mennyi volt az éves és a napi átlagos bevándorlás mértéke az USA-ba, azt azonban nem kérdezik, hogy honnan, hová, miért, merre, kik vándoroltak be.**

Sok esetben találkozhatunk túl általánosan megfogalmazott kérdésekkel; pl. 80. oldali táblázat: „Milyen alapvető változások figyelhetők meg az adatokban?”

Bizonyos helyeken nehezen érthető fogalmak szerepelnek mindenféle magyarázat nélkül, pl.: „vásárlóerő-paritás”.

Több feladatnál is előfordul, hogy megoldásukhoz internetes kutatást kér a könyv, de mindehhez még egyéb háttérismeretre lenne szükség, amit a tankönyv nem tartalmaz, pl. 65. oldalon a cséplőgép munkafázisait firtató feladat. Nem derül ki, hol kellene megfigyelni a diáknak, hogyan változott Sztálin politikája a későbbiekben (143. oldal), miért csapták ezt a kérdést Trockij és Sztálin összehasonlításához.

A 77. oldali táblázatnál a torz birtokmegoszlásra vonatkozó kérdésnél felvetődik, hogy honnan ismernék diákok a nem torz birtokszerkezetet. Fontosabb lett volna a két oszlopból következtetéseket levonni (0,166 % birtokolja a területek 18,74 %-át).

V.1.3. Hibásan megfogalmazott kérdések

Meglepő, de találkozhatunk a könyvben hibás kérdésekkel is.

Az olasz egység kialakulása kapcsán, a leckerészt bevezető kérdés: „Miért a dinasztikus elv alapján történt az egyesítés?” (9. oldal) megtévesztő, hiszen a német

egységgel szemben, az olasz egységnél éppen az is megfigyelhető, hogy milyen komoly szerepet játszottak az egyesítésben a különböző felkelések, illetve Garibaldi hadjárata.

A 2. lecke bevezető kérdései között szerepel a következő: „*Melyik században kerültek a Balkán-félsziget népei az Oszmán Birodalom fennhatósága alá?*” (12. oldal) Mivel némelyik már a 14.-ben, mások viszont csak a 15.-ben, ezért századok után kellett volna érdeklődni a tankönyvben. (Ez a kérdés megismétlődik a 192. oldalon a Horthy-kor társadalmáról szóló lecke elején, nyilván tévedésből.)

USA	60
Németország	60
Olaszország	70
Franciaország	70
Nagy-Britannia	85
Szovjetunió	195
Magyarország	80

Az ipari termelés
1933-ban az 1929. évi
termeléshez képest
(%)

A 149. oldalon egy táblázatban az ipari termelés 1929-es és 1933-as adataival találkozunk. Az utolsó kérdés a fejlődés ára mellett az 1929-es szint abszolút értékére is rákérdezhetett volna, enélkül csak az orosz propagandákban szereplőhöz hasonló adatot láthatunk az arányokban. Így nem elég azt firtatni, mi volt az ára Szovjetunió nagyarányú ipari növekedésének.

A táblázat adatai alapján vajon miért mondták sokan azt, hogy a kapitalizmus válságban van? • Mentessült-e a kapitalizmus helyett irányított gazdaságot bevezető fasiszta Olaszország a válság hatásai alól? • Mi volt az ára a szovjet ipari fejlődésben mutatkozó kiugróan jó eredménynek?

Nem szokás feltenni mi lett volna, ha típusú kérdéseket; „*Mi történt volna, ha az Egyesült Államok*” (175. oldal). A szerkesztők tudják a választ?

A 27. oldali táblázat adataiból nem lehet kiszámolni, hogy „*Mekkora volt a napi bevándorlók átlagos aránya?*”, legfeljebb azt, hogy mennyi volt az átlagos számuk.

A 65. oldalon a második táblázat a gyáripár termelési értékeit mutatja, a kérdés pedig egyes iparágak növekedési arányaira kíváncsi. A termelési érték nem azonos „*az egyes iparágak növekedésével*”, bár tendenciákat valóban le lehet olvasni, csak előbb tisztázni kellene, hogy mi minden befolyásolhatja a termelési érték alakulását.

A kérdések néhányszor adekvátak, csak rossz helyen vannak. Az Összegzésnél többször is elég esetlegesnek tűnik, hogy mi kerül az „*Okok és következmények*”, és mi a „*Történelmi jelentőség*” címek alá. A „*Milyen következményei voltak a Molotov-Ribbentrop-paktumnak a háború első évére?*” olvasható a 216. oldalon, de nem „*Okok és következmények*” cím alatt szerepelve.

V.1.4. Sugalmazó kérdések

Nem tudjuk mi az oka, hogy csak az alábbi feladat kapcsán hívja fel a figyelmet a könyv a forráskritika fontosságára, így vélelmezhető, hogy inkább a válaszadás orientálása, sugalmazása a cél.

Ország	Elcsatolt magyar népesség (fő)	Ebből elmenekült (fő)	A menekültek aránya az elcsatolt magyar népességhez képest (%)
Románia	1 662 000	222 000	13,4
Csehszlovákia	1 066 000	144 000	13,5
Szerb-Horvát-Szlovén Királyság	453 000	55 000	12,1
Mindösszesen	3 214 500	426 000	13,3

Az elcsatolt magyar népesség és a menekültek aránya

Csehszlovákia (1921)	Szlovákia: 636 000 fő Kárpátalja: 102 100 fő
Jugoszlávia (1921)	472 400 fő
Románia (1930)	1 425 000 fő
Ausztria (1923)	15 300 fő

Az elszakított országrészek magyarságának lélekszáma az utódállamok népszámlálási adatai alapján

Hasonlítsuk össze a számokat a korábbi adatokkal! • Miért vannak eltérések köztük? • Miért szükséges forráskritikával kezelni ezeket a számokat?

A 187. oldali kérdéseket a korábbi, a 124. oldali (itt felső) felső táblázattal összevetve kell megválaszolni.⁴⁷ Ausztriát ez nem tünteti fel. Romániában a menekültek levonása után a különbség jelentéktelen, Jugoszláviánál így nem csökkenés, hanem 70 ezer fős növekedés tapasztalható, csak Csehszlovákia esetében „jön ki” az indikált eredmény.

A 124. oldalon van még egy táblázat, ami a Trianon utáni gazdaság aránytalanságát jól illusztrálja, de erre vonatkozó kérdést nem kap a diák, ellenben megfogalmazza: „Tekintsük át, hogy egyes javakból több vagy kevesebb jutott-e Magyarországnak, mint amennyi terület-, illetve népességarányosan járt volna!” - milyen megoldás járt a szerkesztők fejében? Korridor az arany és sóbányákhoz? A románoknak meg út a mi barnaszén bányáinkhoz? Egy ilyen táblázat a befejező kérdés megválaszolásához semmilyen támpontot nem nyújt: „Gondoljuk végig, melyik társadalmi rétegből származott a menekültek nagy része! Miért?” Ugyanis a táblázatból az következne, hogy favágókból és vasércbányászokból jöttek a legtöbben, mert érdeinket és vasércbányáinkat veszítettük el nagy mértékben. A hivatalnokok, a vasutasok, a tanárok, ügyvédek menekülésének okait nem ez a táblázat fogja megadni.

„Hogyan befolyásolná az egyes régiók nemzetiségi arányait, amennyiben a térkép nem jelölné a lakatlan területeket?” - 80. oldali térkép alatti kérdés nemcsak nyelvhelyességi hibát tartalmaz. Persze csak az ábrázolást, a közvetített képet torzítaná a fehér foltok elhagyása. A válasz pedig attól függene, hogy az adott területet mely nemzetiség színével jelölné a fehér foltokat, pl. Baranyában és a Vértesben magyar vagy német, Felvidéken német vagy szlovák, esetleg Erdély egyes területein magyar vagy román szín lenne-e a dominánsabb. Pontosítással arra jó lenne a kérdés, hogy ráirányítsa a figyelmet a térképpel való manipulálás lehetőségére. De ezt leginkább két térkép egymás mellé helyezésével lehetne szemléltetni.

„Miként vélekedhettek erről a kortársak?” –kérdezi a tankönyv a Molotov-Ribbentrop paktum kapcsán a 213. oldalon. Mi a helyes válasz? (A kortársak nem tudtak a titkos záradékról!)

Egy szovjet és egy német katona 1941-ben visszaemlékezik a decemberi hidegre (tán Moszkva felé tartva. „Hogyan készült fel a két hadsereg a téli hadviselésre?” – ebből annak kell kiderülni, hogy a szovjetek jobban felkészültek?

⁴⁷ Visszalapoztatáshoz a diákoknak pontos információt kell adni, nem elegendő, hogy „korábbi”.

V.1.5. A feltett kérdések nem mindig megválaszolhatók

A kérdések egy részének megválaszolásához kevés a könyvben található információ. A 129. oldalon olvashatjuk; *„Mit lehetett volna tenni a vagyon, a megtakarítások megőrzése érdekében?”* A diákok várhatóan nem fogják tudni erre megadni a választ.

A karikatúrák elemzéséhez gyakran a megadottnál több dolgot kéne tudniuk a korról a tanulóknak. Pl. a 30. oldali francia karikatúrán az uralkodók elvárt beazonosítását segíthetné legalább a készítés évszámának (1898) megadása. Ez a karikatúra, egyébként sajnálatosan kimaradt a 2018-as kiadásból.

A 169. oldalon lévő két kép a Skoda-gyárról nem egyértelmű. Honnan tudná a diák, hogy a Skoda hadianyagot is előállító üzem lett? Ráadásul a kérdés a német szerepvállalásról nem kapcsolódik a témához.

A **legnagyobb rejtély** a 169. oldalon feltett kérdést övezi: *„Miért történelmi jelentőségű a kép?”* **Nem tudjuk a választ.** Tanári tippek a helyes megoldásra:

- Arra gondolhattak, hogy háború után nem sok maradt a városból?
- Mert egyszerre van a képen lovaskocsi és villamos is? - csak éppen azt nem lehet jól kivenni, ami a lényeg?
- Mert színes? Ehhez ismerni kellene a fotográfia történetét.⁴⁸

A 122. oldali Apponyi Albert képhez kapcsolódó kérdésben szerepel a lex Apponyi, visszautalva a 81. oldalra, ahol tanulták. De ott csak elbújtatva, szögletes zárójelben jelenik meg a törvény ezen neve (ez a megjelenítés önmagában is problémás, hiszen szakirodalomban is használatos ez a megnevezés).

„Milyen titokra bukkantak az osztrák történészek?”- teszik fel a kérdést a 62. oldalon, de a digitális tananyagban a Ferenc József keresésre ismét **semmi nem található**, így onnan nem tudható a válasz. Ha Vetsera Mária 2015-ben előkerült búcsúlevelére gondolnak, akkor irányítani kellett volna a diákot a böngészésben!

Csak találgatjuk, mi a helyes válasz arra, hogy *„Miért volt meglepő ez a látványos technikai-technológiai fejlődés?”* (225. oldal)

Gyakori, hogy a kép és feladat közt alig van kapcsolat, és ez nehezíti a helyes válaszadást. Pl. a 129. oldalon gyerekek játszanak pénzkötegekkel. Hozzá kapcsolódó feladat: *„Vitassuk meg, milyen folyamatok vezettek az inflációhoz! Vajon csak veszíteni lehetett az infláción?”* – ha a kép alapján fogalmazzuk meg a választ, akkor nem, mert a gyerekek jól jártak, hisz játékszerhez jutottak...

V.2. Megvitathatatlan „vitafeladatok”

Kiemelten fontos a vitára nevelés. Helyes, hogy a tankönyv *„Vitassuk meg...”* feladatokat is ad. Ám valódi vitához a tanulóknak szempontokat kellene adni, amivel ez a könyv nem szolgál. **Így a vitának feltüntetett feladatok valójában nem alkalmasak disputára.** Szempontok megadása után ez jó vita lehetne: *„Vitassuk meg, hogyan reagált volna a magyar politikai elit a beszédre!”* (87. oldal)

„Vitassuk meg, miért érintette eltérően az oktatási reform a különböző

⁴⁸ Színes fotó már létezett a XIX. században is, 1910-től egyre gyakoribb, 1935-től pedig megjelennek a valósághű színek (Kodachrome). Ezt kellene tudni egy 11-es diáknak? Aki egyéb releváns megoldást ad, az jelentkezhetsz egy sportszeletért a szerkesztőnél!

nemzetiségeket?” – a feladat jó, de a megoldásához számtalan háttérinformációt kellett volna adni a szerkesztőknek, így megoldhatatlan.

A „*Vitassuk meg...*”! – utasítás után nagyon gyakran olyan kérdés következik, ami tényekre kérdez rá. Pl.: „*Vitassuk meg, milyen folyamatok vezettek az inflációhoz!*” (129. oldal) nem vitát vár el, hanem gyűjtőmunkát, ahogy a 152. oldalon is: *Vitassuk meg, mely társadalmi csoportokat és rétegeket célozta meg a program!*

A tankönyvben a vitassuk meg utasítás helyenként annak a szinonimájaként szerepel, hogy gondold végig, rendezd, emeld ki stb. Ha a diák otthon tanul, félő, hogy el sem olvassa a vitassuk meg feladatot, mert mást vár tőle, pedig egyénileg írt esszéfeladat címe is lehetne: (Vitassuk meg,) „*mennyire látta realisnak az erőviszonyokat Tisza István!* (82. oldal.)

244. oldalon *Vitassuk meg, hogy hogyan képzelte volna el Horthy a háborúból kilépést!* – a feladat arról kéne, hogy szóljon, hogy milyen feltételekkel képzelte el, és mindennek milyen realitása volt.

Más esetben valójában nincs elfogadható érv az egyik oldali álláspont mellett. Pl. a 165. oldalon a plakát melletti kérdés: „*Milyen érvek és ellenérvek hozhatók fel a különböző kultúrák egyenértékűsége mellett, illetve ellen?*” Véleményünk szerint igaz érv nem hozható fel a kultúrák egyenértékűsége ellen! „*Vitassuk meg, miként értelmezhetők Horthy szavai!*” – olvasható a 180. oldalon egy olyan szöveghez fűzve, amely arról szól, hogy passzióval belelő a baloldali rendetlenkedőkbe, fájó szívvel a jobboldaliakba. – Szabad olyan érvelésre biztatni a diákokat, amelyik helyesel egy ilyen erőszakos lépést?

A 122. oldalon az Apponyi képaláírásban közölt információkhoz nincs kérdés, pedig érdekes lenne, hogy miért távolították el a közéletből. Szerepel viszont, hogy „*Vitassuk meg, miként viszonyultak a nemzetiégi politikusok a magyar békedelegáció vezetőjéhez!*” – de ez feladat egy szavas válasszal elintézhető, nincs mit megvitatni rajta. Középiskolás szinten azon a feladaton sem, hogy „*Vitassuk meg, hogyan viszonyulhatott Olaszország, ill. Nagy-Britannia a szerződéshez!*” – mármint a jugoszláv-magyar szerződéshez.

Nagyon jó feladatot találunk a 243. oldalon: „*Vitassuk meg, hogy hogyan befolyásolja a közgondolkodást napjainkban is Horthy Miklós 1944-es politikai szereplésének megítélése!*” **Megvizsgáltuk, hogy a könyv alapján mennyire tudnak a diákok hiteles érvekkel vitázni.** A 239. oldalon egy bekezdésen belül azt olvassuk, hogy Horthy noha „*rosszallotta (!) a német beavatkozást*”, de megtartotta kormányzói pozícióját, államfői funkcióit ellátta, kiadta hadparancsát a háború folytatására. Ezek azt jelentik, hogy Magyarország nem vesztette el teljesen a szuverenitását. A következő mondatban már arról értesülünk, hogy a helyén maradt kormányzó „*csupán egy kérdésben maradt távol a döntéshozataltól: a zsidóságot érintő intézkedések dolgában szabad kezet adott a kormánynak*”. De a kormányzó döntéseit a tankönyv nem értelmezi, ahogy azt sem, hogy Horthy milyen minőségében állította le – sajnos túl későn – a deportálásokat (242. oldal.)

„*Vitassuk meg, miért tűnhetett meglepőnek, hogy Sztálin aláírta!*” – Meglepő, hogy egy diktátor hazudik? Hogy nem akarja betartani a szavát? – Mindez a 220. oldalon, az Atlanti Charta⁴⁹ kapcsán merült fel.

„*Vitassuk meg, miért gondolta mindkét oldal, hogy tettével az alkotmányosságot védi.*” (89. oldal) – Ebben az esetben magát a vitát lenne érdemes lefolytatni, és nem csak beszélni az érvekről – jobban fejlesztené a változatos feladat a diákok kompetenciáit a kommunikáció és a kritikai gondolkodás területén.

⁴⁹ Ráadásul sosem létezett egy olyan dokumentum, amelyet Roosevelt és Churchill aláírt volna, ugyanis a javítások utáni végső változatot mindkét országba csak telegráfon küldték el. Sztálin csak később csatlakozott.

V.3. A tankönyv szerkezete

A tankönyv felépítése a korábbi tankönyvekben is szokásos sorrendet követi, elválasztja az egyetemes és a magyar anyagot, amit a második világháború kapcsán mégis egyben tárgyal, ennek a megoldásnak az önálló tanulás szempontjából nincs jelentősége. De a második világháborús tananyag felosztásában megszakad a világháborús események taglalása 1944 augusztusánál. Majd a magyarországi harcokat végigviszi 1945 áprilisáig, és csak ezután kezdi el a keleti és nyugati front eseményeinek bemutatását 1944 végétől. Vagy végig kéne vinni az egyetemeset előbb, és aztán a magyart, vagy a magyar eseményeket az egyes leckéken belül beilleszteni az egyetemesek közé, de így, 1944 őszén megszakítva az egészet, elég önkényesnek és kontraproduktívnak tűnik a tagolás. A második világháború előtti magyar külpolitika (226. oldal revíziós sikerek) el van szakítva a belpolitikától (203-204. oldal), ezt nem tartjuk jó megoldásnak.

Az I. fejezet leckékre való tagolásának módját is vitatjuk. Az olasz és a német egység sokkal jobban összefügg egymással, mint a német egység a balkáni problémahalmazzal, mégis utóbbiak kerültek egy leckébe, ezzel nehezítik a diákok dolgát. De a kor eszmeáramlatainak két leckére bontása is problematikus, hiszen bizonyos eszmék a polgári állam sajátosságaival kerültek egy leckébe, míg a bolsevizmus és a szélsőjobb önálló leckét kapott.

Nem tudni, miért a két világháború közötti Magyarország fejezet végén van a helye a modern, parlamentáris demokráciák és a modern diktatúrák egy teljes oldalas szöveges és táblázatba is foglalt összehasonlításnak. Szerintünk a megértéshez hamarabb lenne szükség erre az értelmezési keretre.

V.4. A szöveg nyelvhelyessége, nyelvezete, struktúrája

A főszöveg az érintett korosztály, a 17 évesek számára érthető, **csak néhány rosszul megfogalmazott mondat hátráltatja a megértést**, pl. a 31. oldalon: „Észak-Afrikára több európai ország is igényt tartott, a brit (Egyiptom) és a francia (Algéria, Tunézia) védnökséget az egységessé vált Olaszország is megirigyelte.” - így azt jelenti, mintha Olaszország arra vágyott volna, hogy brit vagy francia védnökség alá kerülhessen, nem pedig arra, hogy észak-afrikai területek kerüljenek az ő védnöksége alá.

Szabó Dezsőről írt értékvélemény a diák nem tudja értelmezni „a (2018-as változatban a jobboldali) radikálisok önjelölt prófétája” (183. oldal).

„A katolikus egyház korabeli konzervatív felfogása nehezen barátkozott meg a reformmal.” (68.o. Wekerle intézkedései kapcsán)- megszemélyesíti a felfogást, de az a költők dolga, nem tankönyvszerkesztőké.

187. oldal Trianon után „a lakosságnak mindössze néhány százaléka alkotta a nemzeti kisebbséget”, helyett inkább „a nemzeti kisebbségek a lakosság néhány százalékát...” kellett volna írni. Ezt javították a 2018-as változatban.

A 10. oldalon lévő „Oszmán Birodalom határa 1878-ban” című térkép jelmagyarázati elem területet mutat, ezért a „határa” meghatározás helytelen. A szöveg helyesen: Az Oszmán Birodalom területe 1878-ban.

A 12. oldalon „hogyan változott meg az erőviszony a német területeken?” - mondat helyesen: hogyan változtak meg az erőviszonyok.

A 201. oldal lecke alrészének címe: „A magyar politikai élet felpozíciója”, ennek a résznek a felében a nyilas mozgalom megszerveződéséről, elképzeléseiről van szó. Nem szerencsés címadás. Ráadásul a következő lecke rész címe: „A nyilas mozgalom”. Miért nem oda kerültek ezek a részek?

A főszövegből **esetenként hiányzik a szövegkohézió**, mivel az egymást követő bekezdések átvezetései sokszor hiányoznak.

A 133-134. oldalon „Az Egyesült Államok” című fejezet 1. és 2. bekezdése - az egyikben még a fogyasztói társadalomról beszél, a másikban már hirtelen a külpolitikáról.

A 158. oldalon „Modern tudomány, kultúra, életmód” 1. fejezetének utolsó bekezdése inkább a 2. fejezethez tartozik.

Előfordulnak a szövegben fölösleges ismétlődések. Pl. A Történelemszemmel rovatban (8. oldal) a bonapartizmusról van szó. De miért kell kétszer is kiemelni a népszavazások szerepét? („gyakori népszavazásokkal kívánta legitimálni a különböző intézkedéseket”, illetve „III. Napóleon többször népszavazásokon erősítette meg a hatalmát”)

A 21. oldalon A gépesített nagyipar kialakulása alcímhez ez a kérdés kapcsolódik: „Hogyan hatottak a természettudományos eredmények az iparosodásra?” A Feltalálók és találmányok alcímnél pedig ez a kérdés vár válaszra: „Hogyan hatottak a tudományos eredmények az iparra?”

Az Egyesült Államok (133-134. oldal) című fejezet első és utolsó bekezdése is a fogyasztói társadalomról beszél.

V.5. A tankönyv helyesírása

Helyesírás szempontjából a szöveg korrekt, a néhány hibát a földrajzi nevekkkel kapcsolatban vagy a térképen találtuk.

A tankönyvi kontextusban a Tanácsköztársaság szó nagybetűvel kezdődik, mivel tulajdonnév. Ahogy az Anschluss szó nagybetűvel kezdődik, mivel nem magyarosítható, a németben pedig a főnevek nagybetűvel kezdődnek. Egy kivétellel javították a 2018-as kiadásban.

Nikolajevi csata olvasható a 232. oldalon, de Nyikolajev a szokásos átírása.

135. oldalon „*A brit birodalom az 1920-as években*” térképcím hibás, mert a Brit Birodalom tulajdonnév, nagybetűvel kezdődik.

Vix-jegyzékből a térképen sem maradhat le a kötőjel (116. o.) Javították a 2018-as változatban.

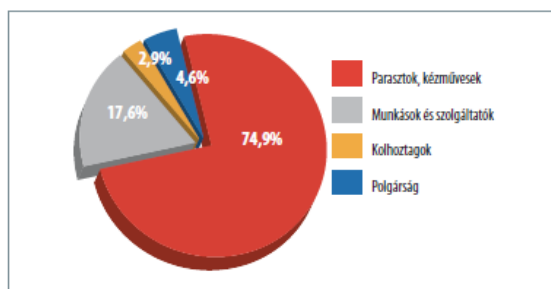
VI. Munkafüzetről

A tankönyvhöz tartozó munkafüzet 129 oldalon 114 feladatot tartalmaz. Ebben a fejezetben ezt elemezzük. Az elemzés a Kísérleti 11. tankönyv Munkafüzetéről készült, azonban ezt is összevetettük az Újgenerációs tankönyvhöz készült, 2018-as kiadású Munkafüzettel, ahol változást tapasztaltunk, azt jelezzük.

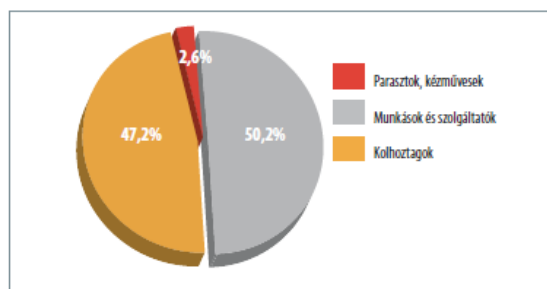
VI.1. A kötet felépítéséről, szerkesztéséről

A feladatok fejezetenkénti bontásban szerepelnek, de ezen belüli témánkénti bontás sajnos nincsen, ami nehezíti az eligazodást, főleg a diák számára. Ráadásul **a feladatok sorrendje nem egyezik meg a tankönyv felépítésével**, pl. Szovjetunió harmincas évekbeli, két háború közötti története, az Ázsiával foglalkozó rész, vagy a Modern tudomány, kultúra és életmód témakörök. Jó lenne, ha az újabb kiadásoknál egy névmutató, vagy a jelenleginél bővebb tartalomjegyzék állna a használók rendelkezésére. A 2018-as kiadás feladatonként jelzi, hogy melyik leckéhez tartozik az adott feladat.

10 Az alábbi forrásokban a szovjet gazdaság átalakításáról olvashat. Tanulmányozásuk után az ismeretei és a diagramok segítségével válaszoljon a kérdésekre! ➞ 31. tankönyvi lecke



A szovjet társadalom 1928-ban



A szovjet társadalom 1939-ben

A munkafüzet fejezetenként 17-22 feladatot tartalmaz, mivel az egyes tankönyvi fejezetek 7-11 leckére bomlanak, így átlagosan is csak 2-3 feladat jut egy-egy tankönyvi témára. A feladatok eloszlása nem egyenletes. Néhány téma igen mostoha helyzetben van, mert nincs feladat hozzá, illetve csak egyetlen feladat tartozik hozzá, pl. Párizs környéki békék.⁵⁰ A 2018-as kiadásban a feladatok bővültek, több lecke témája összefűzve található: 44/12; 47/16.

A munkafüzetben levő feladatok mindig egy adott témakörhöz tartoznak. Nincsenek a fejezetek végén összefoglalást segítő, a témákat átfogó feladatok. Igaz, a kötet végén további 15 feladat található „Év végi ismétlés” címen. De ebben a részben is csak hat

⁵⁰ A tankönyvben tárgyalt, de a munkafüzetben alul reprezentált részek: A nemzetállamok és a birodalmi politika kora; új eszmék (baloldal, szélsőjobb, keresztényszocializmus), balkáni nemzetek, modern polgári állam, társadalmi változások, Az első világháború és következményei; orosz forradalmak, a Párizs környéki békék, Európa és a világ többi része a két világháború között; modern tudomány és kultúra, Ázsia, Közép-Kelet-Európa, Magyarország a két világháború között; kultúra, jobbra tolódás, A második világháború; harci cselekmények.

összefoglaló jellegű található (1., 4., 10., 11., 12. és 15.). A többi feladatot inkább az adott témakörrel foglalkozó részhez lehetne illeszteni.

Külön fejezetbe került a munkafüzetben nyolc esszéfeladat. Ezeket használhatóbb lett volna az adott témakörhöz csatolni, nem az év végi ismétlést követően. Az esszék tematikai eloszlása egyenletes, hiszen minden témakörhöz tartozik legalább egy feladat, kettőhöz kettő is. A tankönyvi sorrendhez képest itt is van indokolatlan eltérés; a Horthy-korszakkal és a Brit Birodalommal kapcsolatos témák fordított sorrendben szerepelnek. **Dicséretes, hogy az esszékhez tartozik segítség a kidolgozás menetéhez, ami az önálló felkészülést segíti. Azonban ezen esszéfeladatok közül csak kettő illeszkedik a 2017-ben életbelépő érettségi változásokhoz!**

Az esszék értékelési szempontrendszere és részletes megoldókulcsa még a 2016 előtti érettségi elvárásainak felel meg, ezért elengedhetetlen a munkafüzet átdolgozása, a jelenlegi követelményekhez való igazítás. Az érettségi megváltozott követelményei alapján érettségiztek már 2017-ben is a diákok, vagyis a 2017-es érettségi feladatsorok is az új elvárásokat érvényesítették. Ehhez képest a Munkafüzet, átdolgozott, engedélyezett 2018-ban kiadott változata is a régi pontozást mutatja be. Egy javított és netes felületen is terjesztett munkafüzetrel szemben szerintünk minimálisan teljesítendő elvárás a jogszabályoknak való naprakész megfelelés.

Műveletek, tartalmak		Pont
Feladatmegértés	A vizsgázó válaszában a budapesti munkások lakáskörülményeit mutatja be. Válaszában megemlíti, hogy milyen lehetőségei voltak a munkásoknak lakhatási költségeik csökkentésére.	0-4
Tájékozódás térben és időben	M A vizsgázó a történelmi eseményeket térben és időben elhelyezi. T Rögzíti, hogy Óbuda Budapest része volt, és ennek iparosodása a dualizmus korszakára esett.	0-4
Szaknyelv alkalmazása	M A vizsgázó helyesen alkalmazza az általános, illetve a témához kapcsolódó történelmi fogalmakat. T Feleletében helyesen használja a téma általános és speciális szakkifejezéseit: iparosodás, urbanizáció, torlódó társadalom, munkásosztály stb.	0-4
Források használata	M A vizsgázó beépíti válaszába a forrásokban található információkat, és következtetéseket von le belőlük. T Rögzíti a budapesti lakáshelyzetet (lakáshiány, gyors ipari növekedés, falusias jelleg a peremterületeken stb.), és egy érdemi megállapítást tesz ezzel kapcsolatban (például a munkások nehezen tudták megfizetni ezeket, többen költöztek egy ingatlanba, bérletet fogadtak).	0-4
Az eseményeket alakító tényezők feltárása	M A vizsgázó bemutatja, hogy a dualizmus korszakában a budapesti munkások jövedelmi viszonyai és lakáskörülményei a polgárosodást nem tették lehetővé. T Rögzíti a jellemző lakásfajtákat (bérkaszánya, pincelakás, szőlőhegyi kunyhó, szoba-konyhás lakás), és ezzel kapcsolatban egy lényeges megállapítást tesz (alacsony higiénés felszereltség, messze volt a munkahelytől stb.). T Rögzíti, hogy a családoknak meg kellett osztaniuk lakásaikat másokkal, hogy az egy családra eső lakhatási költséget csökkentsék, és megállapítja, hogy a családi idill a polgári életforma sajátjává vált a városban belül; vagy rögzíti, hogy az ipari forradalommal Budapest is övezetes várossá vált, és az egyes lakóövezetek elhelyezkedésére példát ad.	0-6
Megszerkesztettség, nyelvhelyesség	A kifejtés mondatokból áll, és a szöveg logikusan felépített. A válasz nem tartalmaz súlyos nyelvhelyességi vagy helyesírási hibát.	0-2
A feladatban elérhető összpontszám		24
Elérhető vizsgapontszám		12

A munkafüzet végére fűzték „*A kerettantervben megjelenő lexikai követelmények*” című részt is, amely tartalmazza a gimnáziumi kerettanterv⁵¹ „Fogalmak, adatok” című részéből a topográfiai, kronológiai, fogalmakra és a személyekre vonatkozó elvárásokat. A kronológiából sajnos csak az évszámokat, ami (pl. 1938 esetében) erősen nehezíti a diákok helyzetét, és nem érthető ez az egyszerűsítés a kerettanterv jobb formájához képest. Bizonyára nem a kiadó által megadott karakterszámi korlát az ok, hisz a munkafüzet többnyire megadja a személyek keresztnévét. Igaz következtetlenség, mert Benito Mussolini

⁵¹ http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html

után Sztálin következik, keresztnév nélkül. Mivel a tankönyvben is van kronológia, - csak nem jelölik, hogy melyik évszám kötelező – ez a felsorolás teljesen fölösleges.

A feladatok felhasználását nehezíti, hogy **nincsenek a feladattípusokra vonatkozó információk, piktogramok**. Hasznos lenne jelölni, hogy milyen kompetencia, vagy kompetenciák fejlesztése (pl. források használata, szaknyelv alkalmazása, tájékozódás térben és időben...), milyen művelet elvégzése (pl. rögzítés, összefüggések elmélyítése...) az adott feladat célja. Még azt sem jelöli az esszéknél, hogy emelt vagy középszintű feladatról van szó. A 2018-as változat annyit jelöl, hogy milyen nehézségű a feladat. A bevezetőben ígért, az órán tanultakat kiegészítő feladatok, utánajárást, nyomozást igénylő feladatok külön jelölése is segítség lenne diáknak, tanárnak egyaránt. (Bár az utóbbi problémát részben megoldja, hogy alig akad ilyen feladat.)

A feladatok jelöléséről

A differenciálás megkönnyítéséhez a munkafüzetben a feladatok nehézségét háromfokú skálán jeleztük. Mindezek mellett a nehézségi fok csak tájékoztató jellegű lehet, miután minden helyi tanterv, tanári tanmenet, osztálytermi gyakorlat az adott tanulócsoporthoz igazodik. A következő szempontok szerint soroltuk be a feladatokat:

Ezzel a jelzéssel általában azokat a feladatokat jelöltük, amelyek tartalmilag törzsanyagra vonatkoznak, és megkívánt kompetenciáiban egyszerűbbek. Nem nyílt végű, hanem eldöntendő kérdéseket tartalmaznak, vagy egy szűkebb listából kell kiválasztani a helyes megoldást.

A következő jelzéssel a feladatoknak azt a bő csoportját jelöltük, amelyek vagy tartalmilag törzsanyaghoz tartozó forrásokat több/magasabb szintű kompetenciát mozgósítva elemez, vagy csak emelt szinten megjelenő témaköröket vizsgál kevésbé zárt végű feladatokkal.

A harmadik jelzéstípussal azokat a feladatokat jelöltük, amelyek megoldása során magasabb szintű kompetenciák mozgósítására van szükség, és amelyek nem a középszintű érettségi vizsga tartalmi anyagához kapcsolódnak.

VI.2. A munkafüzetben szereplő forrásokról

Kár, hogy a szöveges források használatát nehezíti, hogy azok nagyon kis betűmérettel, kis sorközzel szerepelnek, így azok olvasása nem csak nagyon fárasztó a szemnek, de aláhúzással kiemelni benne igen nehéz, a sorok közé megjegyzéseket írni lehetetlen. Ez különösen káros olyan időszakban, amikor a tartóskönyvek használata miatt a tankönyvekben sem tanítható meg a diákoknak a kulcsszavak kikeresése.

A munkafüzetben rengeteg forrás szerepel, gyakorlatilag nincs olyan feladat, amihez ne tartoznának szövegek, képek, diagramok, táblázatok, térképek. A kötet **erénye**, hogy a „megszokott” anyagok mellett **számos kevésbé ismert forrással** találkozunk; korabeli idézettel, újságcikk részlettel, vagy mai monográfiákból kiemelt részlettel. A források zöme nem szerepel a könyvben, hanem azt valóban kiegészítő anyag. **A munkafüzet átvesz a tankönyvben már felhasznált forrásokat is**, hol hosszabban, hol rövidebben idézi. Például az Októberi diplomából vett részletnél annyi változás történt, hogy a 2018-as Munkafüzet hosszabban idézi a forrást.

 **2** Döntse el a források után olvasható állításokról, hogy melyik dokumentumra igazak! ➔ 10-11. tankönyvi lecke

A Mi, Első Ferencz József, Isten kegyelméből, Ausztria császára, Magyar- és Csehország királya stb., ezennel tudtul adjuk mindenknek, akiket illet: I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni [...] ezentul csupán a törvényesen egybegyűlt országgyűlések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések általunk meghatározott számú tagokat küldendnek. II. Mindazon tárgyai a törvényhozásnak, melyek az országaink és tartományaink mindnyájával közös jogok, köteleességek és érdekekre vonatkoznak, nevezetesen a törvényalkotás az érc-, pénz- és	hitelügy, vám- és kereskedelmi ügyek, továbbá a jegybank ügye elveit fölött; a törvényhozás posta-, távírda- és vasut-ügyek alapelveit illetőleg, nem különben a katonáskodási kötelezettségnek módját, mivoltát és rendjét illető törvényes intézkedések, ezentul a birodalmi tanácsban és ennek közbejöttével fognak tárgyalatni [...] I. III. A törvényhozás minden egyéb tárgyai, [...] az illető országgyűléseken és azok által, és pedig a magyar koronához tartozandó országokban és tartományokban az előbbi alkotmányok értelmében, többi országaink és tartományainkban pedig a tartományi rendtartások szerint és értelmében alkotmányszerűleg intézendők el. (Októberi diploma)
--	---

18

A könyvben:

I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, általunk és utódaink által, ezentul csupán a törvényesen egybegyűlt országgyűlések, és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések általunk meghatározott számú tagokat küldenek.

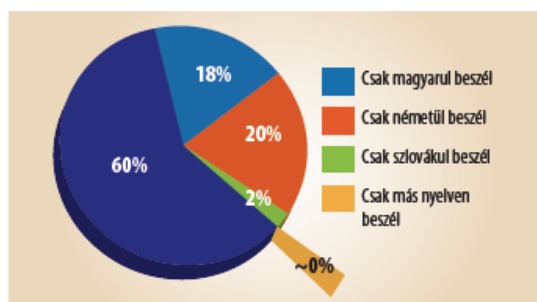
(Az októberi diploma; 1860)

A munkafüzet feladataihoz jellemzően nem tartoznak térképek, pedig a térképvázlatoknak más a funkciója, mint az atlaszoknak, de az atlaszhasználatra is csak három esetben hívják fel a diákok figyelmét. Az amerikai polgárháborúval foglalkozó feladat (9/6.) viszont indokolhatatlanul egy az egyben átemeli a tankönyv térképét, ahelyett, hogy csak hivatkozna rá, vagy az atlasz megfelelő térképének használatára hívná fel a figyelmet.

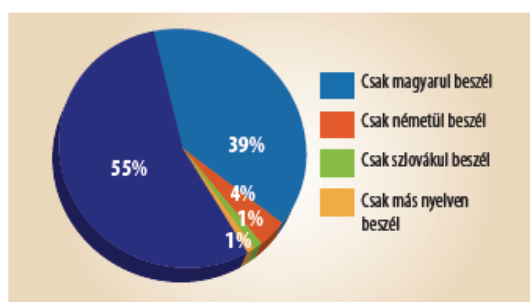
A források közül számos grafikon hiányos pl. Budapest etnikai megoszlását szemléltető kördiagramból (26/11.⁵²) az egyik szín hiányzik a jelmagyarázatból, nem tudni, mit takar a 60%-os adat. Ezt a problémát javították a 2018-as kiadásban.

⁵² A munkafüzet esetében az első szám az oldalszámot, a második a feladatszámot jelöli.

11 A diagramok alapján döntse el a dualizmus kori Budapestre vonatkozó állításokról, hogy igazak-e vagy hamisak!

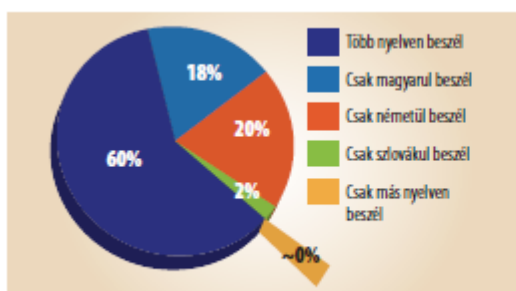


Budapest lakóinak nyelvhasználata, 1867

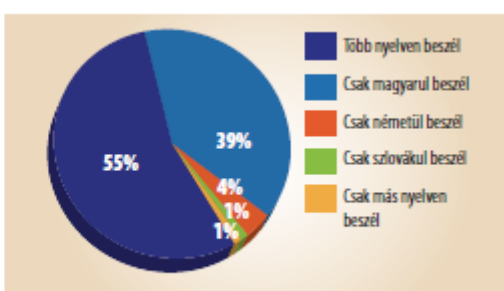


Budapest lakóinak nyelvhasználata, 1900

Javított kiadás 2018-ban:



Budapest lakóinak nyelvhasználata, 1867

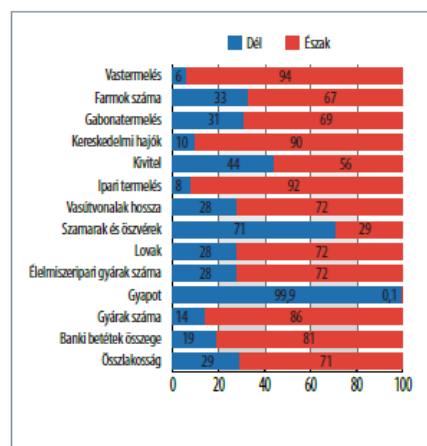


Budapest lakóinak nyelvhasználata, 1900

Az amerikai polgárháborúban a gyárak megoszlását bemutatva (9/6.) az látható, hogy 99% Délen volt – ami nyilvánvalóan téves adat. Ezt a 2018-as kiadásban javították.

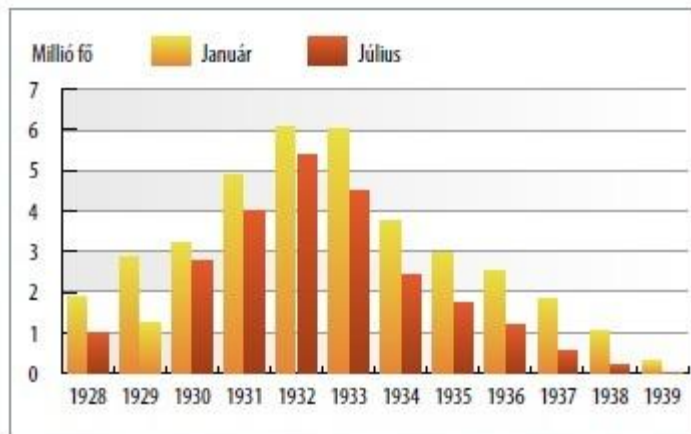
6 Az ábrán az Uniót és a Konföderációt alkotó államok gazdasági mutatóit, a térképen pedig az Egyesült Államok területének kialakulását láthatja a konfliktus kezdetekor. Válaszoljon a forrásokat elemző kérdésekre!

3. tankönyvi lecke



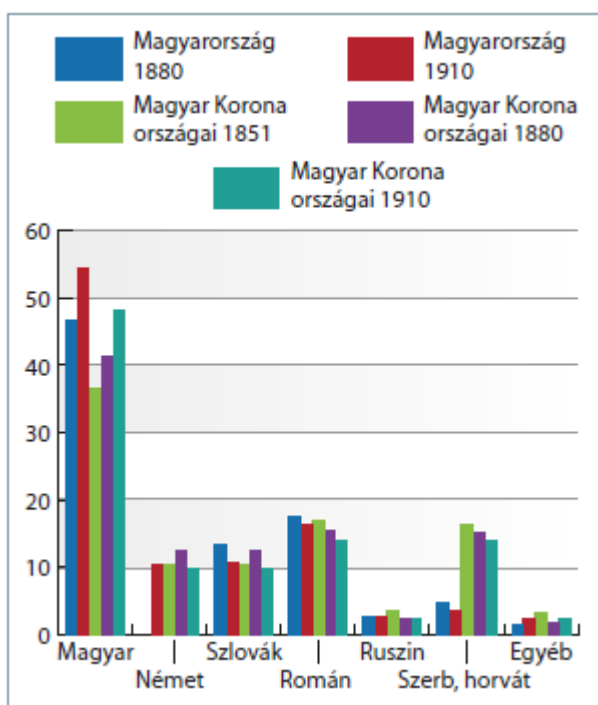
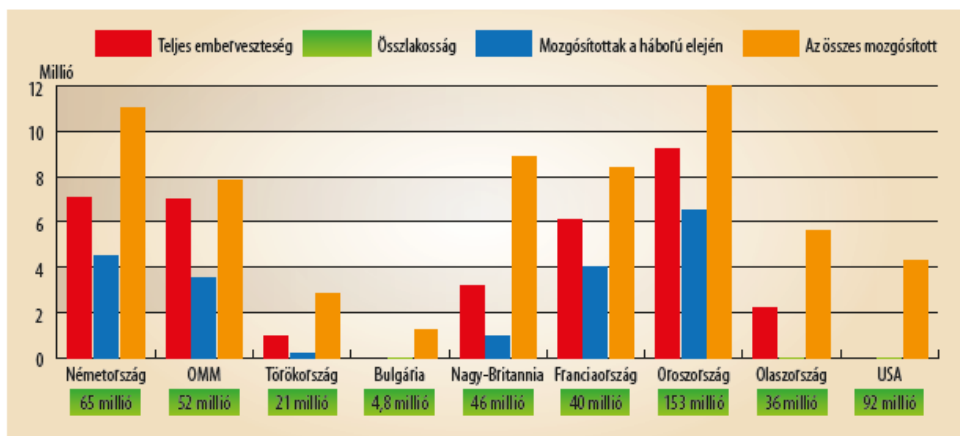
Az Uniót és a Konföderációt alkotó államok gazdasági és társadalmi mutatóinak összehasonlítása (%)

A gazdasági válság oszlopdiagramjában (54/5.) hibás a színhasználat, olyan, mintha 1929-ben két január lett volna...



A munkanélküliség alakulása Németországban (millió fő)

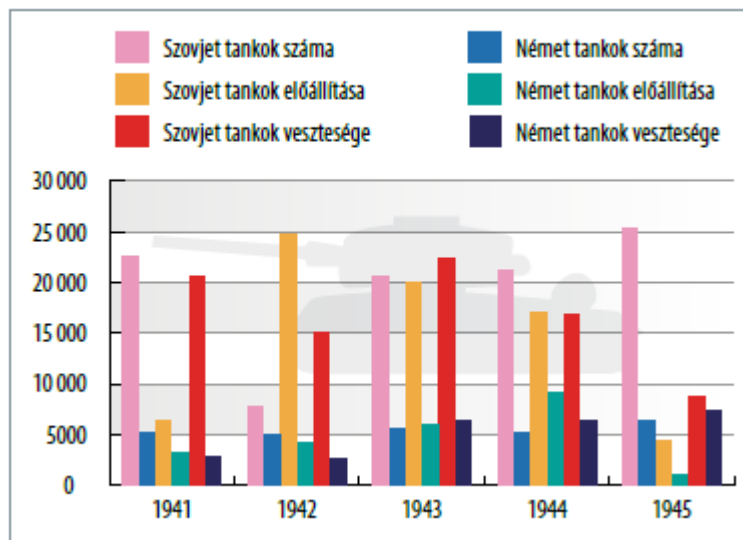
Az első világháború áldozatai közül hiányoznak Bulgária és az USA áldozatai (41/6.), vagy olyan kicsi lett a grafikon, hogy nem tudták feltüntetni a 0,3M körüli adatokat.



A diagramok tekintetében gyakran zavaró az adatok halmozása is. Eltérő színű, vékony csíkok zsúfolásával szembesül a középiskolás, mely **átláthatatlanná teszi azt, aminek éppen a szemléltetés lenne a feladata.**

Néhány esetben a megadott adatok feltüntetésének okát sem tudjuk megindokolni. (32. oldal, *Nemzetiségi viszonyok a dualizmus idején*) Mit ért Magyar Korona országain pl. 1851-ben, ill. mi a különbség a kétféle 1910-es adat között?

Az áttekinthetőség érdekében gyakran több, külön táblázat lenne a megfelelő megoldás, pl. 32/17.: Nemzetiségi viszonyok a dualizmus idején, 83/4.: Szovjet és német tankok száma (1941-45).



VI.3. A munkafüzet feladatairól

Helyes, hogy a kötetben **változatos feladattípusok** szerepelnek: személyek idézetekhez rendelése, kép vagy szöveg és értelmezés párosítása, táblázatok kitöltése, igaz-hamis megállapítás, időrendbe rendezés, események évhez kötése, szövegkiegészítés, kérdések források kapcsán, kiemelt szövegrészekhez, megfelelő fogalom kiválasztása.

A feladatok között egyértelműen felülreprezentáltak a forrásokhoz tartozó kérdések, illetve a források segítségével kiegészítendő táblázatok.

A fejezetek elején nem szerepelnek ismétlő, előzetes tudást mozgósító feladatok (egyetlen ilyen találtunk: 81/1. A második világháború előzményei).

Az átfogó, több témát összefoglaló feladatok száma nagyon kevés (Jó példa pl. 25/10. *Pártprogramok a dualizmus idején*, 88/11. *A két világháború összevetése*).

Más feladatok a tankönyvben nem kellően részletesen tárgyalt témaköröket érintenek pl. földreform (79. o.), birtokszerkezet (79. o.), Churchill-Sztálin paktum (84. o.)

A tanulók számára a legnagyobb nehézséget az olyan feladatok megoldásai okozzák, ahol a feladat a tankönyvben tárgyaltak segítségével nem megválaszolható. A munkafüzetben található 114 feladatból **13 feladat nem, vagy csak részben oldható meg a tankönyv ismeretanyaga alapján**. Ez kizárólag olyan feladatoknál lenne elfogadható, ahol a feladat valamilyen kérdés kinyomozására sarkall.

Több feladat a tankönyvben nem tárgyalt, a **kerettantervben nem szereplő fogalmat, eseményt kér számon** a diákokon, pl. Hoover-moratórium (51. o.), neomerkantilizmus (51. o.), aranyvaluta (51. o.), szellemi honvédelem (68. o.) Lend-lease, (85. o.) a Savoyai-ház (99. o.), metzi ütközet (99. o.), Schleswig-Holstein elfoglalása (99. o.) stb., így ezek megoldása nem várható el magyarázó szöveg nélkül.

Bizonyos esetekben a táblázatokból, diagramokból hiányzik az összevethetőség lehetősége (pl. Gazdasági válság elemzéséhez (54/5.) nem adják meg, hogy a korábbi években hogyan alakultak az öngyilkossági adatok, egyetlen év nem érzékeltet tendenciákat).

Vannak olyan feladatok, ahol a megoldás számára nincs kialakítva megfelelő hely. A 19. századi háborúkat összefoglaló feladatban (99/1.) nincs külön hely a táblázatban a birodalmak neveinek és a konfliktusoknak.

1 Foglalja össze a táblázat kitöltésével Közép-Európa átalakulását!



- a) Jelölje a háborús években az egyes oldalakon harcoló feleket ugyanazokkal a színekkel!
 b) Írja a táblázatba, hogy a dinasztia által birtokolt legnagyobb európai területnek mi volt az aktuális megnevezése!
 c) Helyezze el az eseményeket a táblázat megfelelő rubrikájába!

- 1 A solferinói és a magentai ütközet
 2 A königgrätzi ütközet
 3 Schleswig és Holstein elfoglalása
 4 Az októberi diploma kiadása
 5 A februári pártens kibocsátása

- 6 Deák Ferenc *Húsvéti* cikke
 7 Andrássy Gyula, az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminiszteri kinevezése
 8 A sedani és metzi ütközet
 9 Ferenc József magyar királlyá koronázása

	Bonaparte	Savoyai	Hohenzollern	Habsburg
1859				
1860				
1861				
1865				
1866				
1867				
1870–71				

A kiegészéssel kapcsolatos feladatok egyikében (100/3.) nincs hely a szövegrészek és a magyarázatok párosítására.

VI.4. A munkafüzet végén található esszéfeladatokról

Az esszéknél nem jelzik, hogy közép vagy emelt szintre szánják-e a feladatot. 1. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert: a középszintű érettségi tematikájában nem szerepel a német egység és egyetemes történelemből csak rövid esszé íratható, amelyhez csak egyetlen forrás kapcsolódik. A Munkafüzet a német egységről hosszú esszét ad meg. Emelt szinten is csak rövid esszé lehet az egyetemes történelmi témákból.

2. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert középszinten nem elvárható például az 1861-es események ismerete, illetve források száma 6 a megengedett 3 helyett. Ferenc József lovasszobra öncélú forrásnak tekinthető.

3. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert: az érettségin magyar történelemből csak hosszú esszé írható, amihez 3 forrás lenne szükséges – egy forrásból rövid esszé íratása csak órai gyakorló feladat lehet, nem érettségi szintű.

4. feladat a jelenlegi érettségi követelmények szerint a középszintű érettségihez majdnem megfelelő, mert két forrást idéz; ebben a formájában emelt szintű rövid esszé lehetne, de ezt a feladat nem jelzi.

5. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert: az érettségin magyar történelemből csak hosszú esszé írható, a kerettantervi követelmények közt csak a konszolidáció témája szerepel, de párt elnevezés nem, ahhoz köthető más fogalom vagy évszám sem.

6. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert: a kerettanterv szerint nem elvárt fogalom a domínium, statutum, a westministeri kifejezések ismerete. A forrásként megadott újság címlapján le nem fordított szavak vannak; silver, jubilee, celebration, number.

7. feladat nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek, mert: egyetemes történelemből csak rövid esszé íratható, amelyhez középszinten csak egyetlen forrás kapcsolódik. A plakát német mondatai nincsenek lefordítva. Nem adja meg, hogy milyen tömegrendezvény látható a fényképen.

8. feladat nem felel meg a középszintű érettségi követelményeinek, ugyanis Kállay Miklós kormányának tevékenysége emelt szintű témakör. A fényképen látható eseményt, a személyek nevét fel kellett volna tüntetni, igen nehezen felismerhetőek. A feladat emelt hosszú esszének felel meg.

A 8 érettségi esszé közül egy sem felel meg az érvényben lévő középszintű érettségi követelményeknek, 2 esszé emelt szintre jó gyakorló esszé. A megoldókulcsok nem követik a 2017 utáni érettségi szabályait. Mindez elfogadhatatlan egy 2023-ig engedélyezett oktatási segédeszköznél.

VI.5. Mit ígér az előszó és azok teljesültek-e?

A kötet elején bevezető is olvasható, mely az alábbi táblázatba foglaltakat ígéri a diákoknak. A munkafüzet vizsgálata közben arra a kérdésre is kerestünk választ, hogy a bevezetőben megfogalmazottak vajon megvalósultak-e. Elemzésünk következtetéseit a jobboldali oszlop tartalmazza.

Bevezetőben kitűzött célok	Célkitűzések megvalósulása a munkafüzet feladatai alapján
<i>A tanórán elsajátítottak átfogó, összegző ismételése</i>	A munkafüzet feladatai között sajnos csak nagyon kevés összefoglaló jellegű szerepel.
<i>A korszak fő problémájának megértése, ellenőrzése</i>	A szerzők igyekeztek az egyes korszakok fő problémáit középpontba helyezni, véleményünk szerint ez néhány súlyponteltolódás ellenére sikerült is.
<i>Forrásközpontú feladatok az érettségien is szükséges kompetenciák fejlesztésére</i>	A feladatok többsége nem felel meg a jelenlegi érettségi követelményeinek.
<i>Forrásrészletek és korrekt értelmezések párba állítása</i>	Rengeteg forrás tartozik a feladatokhoz, és a feladatok zöme valóban ezekre épül.
<i>Előzetes ismeretek szükségesek a feladatokhoz</i>	A megoldáshoz sokszor van szükség előzetes ismeretekre, de ezek sajnos nem minden esetben szerezhetők meg a tankönyvből.
<i>Vannak az órán tanultakat kiegészítő feladatok</i>	Szerepelnek az órai anyagot kulturális, társadalmi téren kiegészítő feladatok, de ritkák az önálló feldolgozásra, részletekben való elmerülésre, kutatásra buzdító részek. Külön hiányoljuk, hogy az ilyen feladatok sincsenek külön megjelölve.
<i>Aktuális problémák és a múlt kapcsolatának megismerése</i>	Nem jellemző a feladatokra az aktualizálás, a történelmi problémák jelenkori eseményekkel való összefüggésbe hozatala.
<i>A megoldáshoz sokszor kell atlasz, internet</i>	Bár a megoldáshoz sokszor jól hasznosítható az internet, erre a feladatok nem hívják fel a figyelmet, az atlasz bevonására pedig alig kerül sor.

A hibás érettségi esszéfeladatok és a fenti táblázat alapján elengedhetetlen a munkafüzet átdolgozása, az érvényben lévő érettségi követelményeihez való igazítása.

A munkafüzet problémás feladatait a 9. sz. melléklet tartalmazza.

ZÁRSZÓ

Az elemzés kezdetén azt tartottuk, a kísérleti tankönyvsorozat mérsékelten javuló minőségű kötetét vettük kézbe. Részletes elemzésünk után is fenntartjuk: ez a kötet a korábbiakhoz képest „javuló tendenciát mutat” és a 2018-as javított, Újgenerációs, engedélyezett változata számos hibát javítva, problémát orvosolva folytatja ezt a tendenciát. Azonban még mindig maradt **több tucat oldalnyi térképészeti, társadalomtudományi, didaktikai probléma**. A könyvet a fennmaradó hibák javítása után alkalmasnak tartjuk arra, hogy felkészítsen a középszintű érettségire, mivel a kerettantervi követelményeket teljesíti. Ugyanakkor a történelmi összefüggések bemutatásával, problémamegoldást váró feladatokkal, több szempontú források közlésével, történelmi dilemmák megismertetésével adós marad a kötet, így véleményünk szerint **nem segíti megfelelően a tankönyv a sikeres emelt szintű érettségire való felkészülést**.

Az egyik fő problémaforrás az egységes, összehangolt tananyagírás hiánya, még a korrektül megírt főszöveggel is ellentétbe került több feladat, képaláírás. A könyvben sok a pontatlanság, következetlenség, gyakori az átgondolatlan szerkesztés. Fellelhető törekvés a kompetenciafejlesztésre, ugyanakkor a főszöveg, a különböző típusú források és a hozzájuk kapcsolódó kérdések közötti összhang hiánya többször komolyan megnehezíti a történelmi tudás önálló fejlesztését, sőt a korrekt történelmi tudás kialakítását is. Mivel a tananyagfejlesztés egyes elemeinek összeillesztése nem eredményezett egységes művet, hiányzik a valódi szerző, aki koncepcionálisan is egymásra építette volna a szövegeket, forrásokat, feladatokat.

A tananyagfejlesztők között új szerzőként találkozhatunk Paksa Rudolfal, az általa jegyzet fejezetek (25-44. lecke) szakmailag kevesebb dilemma elé állítottak bennünket. Nem lehet a feladatunk annak eldöntése, hogy Paksa Rudolf miért határolódott el⁵³ nyilvánosan a tankönyv végső szövegváltozatától, mennyiben lett más a szövegből, mint amit ő átadott, elemzésünk a megjelent könyvek alapján készült.

A másik fő problémaforrás, hogy **a korszerű és hiteles történelemszemlélet, tudás nem vonul végig a tankönyvön**. Különösen sok problémát vet fel a kisebbségek bemutatása és Horthy Miklós kormányzó szerepének elkenése, tompítása a magyar holokauszt megtörténetében.

Megjelennek didaktikai megújódásra való törekvések, ezek közül leginkább a *Történészszemmel* rovat egyes oldalait tartjuk sikeresnek. Ugyanakkor sajnálatos, hogy még ennek a rovatnak a többsége sem ütköztet véleményeket, hanem megelégszik egyetlen idézettel, vagy szerkesztői szöveggel.

Problémás, hogy a szövegek és a táblázatok, térképek szerkesztőinek történelemszemlélete nem egységes.

Az önálló tanulás fontos elvárását a tankönyv csak részben biztosítja, többek között a lényeges fogalmak, adatok vastagon szedésével. Néhány fogalom definíciója nem elég szakszerű.

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=8lcPgWFW2MY>

Gondot okoz, hogy **hiányoznak a segítő kérdések** a táblázatok jelentős részénél és más forrásoknál. Probléma, ha a kérdések nem megválaszolhatóak a forrás alapján, illetve azzal akadályozzák a gondolkodást, hogy a következő kérdéssel a megoldást sugallják.

A mindössze tucatnyi ábra közt nem találtunk – szerintünk – hibátlan. Az ábrák számát bővíteni kellene, és többségüket átdolgozni ahhoz, hogy valóban a diákok tanulását segítsék, ne csak a dekorativitás követelményét teljesítsék, azt sem túlzottan sikeresen.

Használhatóság szempontjából **komoly problémát vet fel a munkafüzet**, mert még a 2018-as kiadást sem **igazították hozzá a már 2017-ben életbe lépett új érettségi követelményekhez.** Az esszékhez írt valamennyi megoldókulcs már az **2016-17-es tanévben elavult.** A kidolgozott 8 esszé közül **8 nem felel meg a középszintű és 6 az emelt szintű érettségi hatályos elvárásainak.** A munkafüzeti feladatok között sok olyan van, amely a tankönyvben lévő ismeretek segítségével megoldhatatlan, az idegen szavakhoz, nem tanult személyekhez nem fűztek magyarázatot.

Elemzésünk alapján a tankönyv átdolgozását javasoljuk.

Mivel a munkafüzet a hatályos érettségi vizsga előírásainak nem felel meg, így elengedhetetlen és sürgős a korszerűsítése, átdolgozása.